

ہک فقر ہی رب کے رہن شاہت ہو رتھ کدے اہل خرنیاں دے

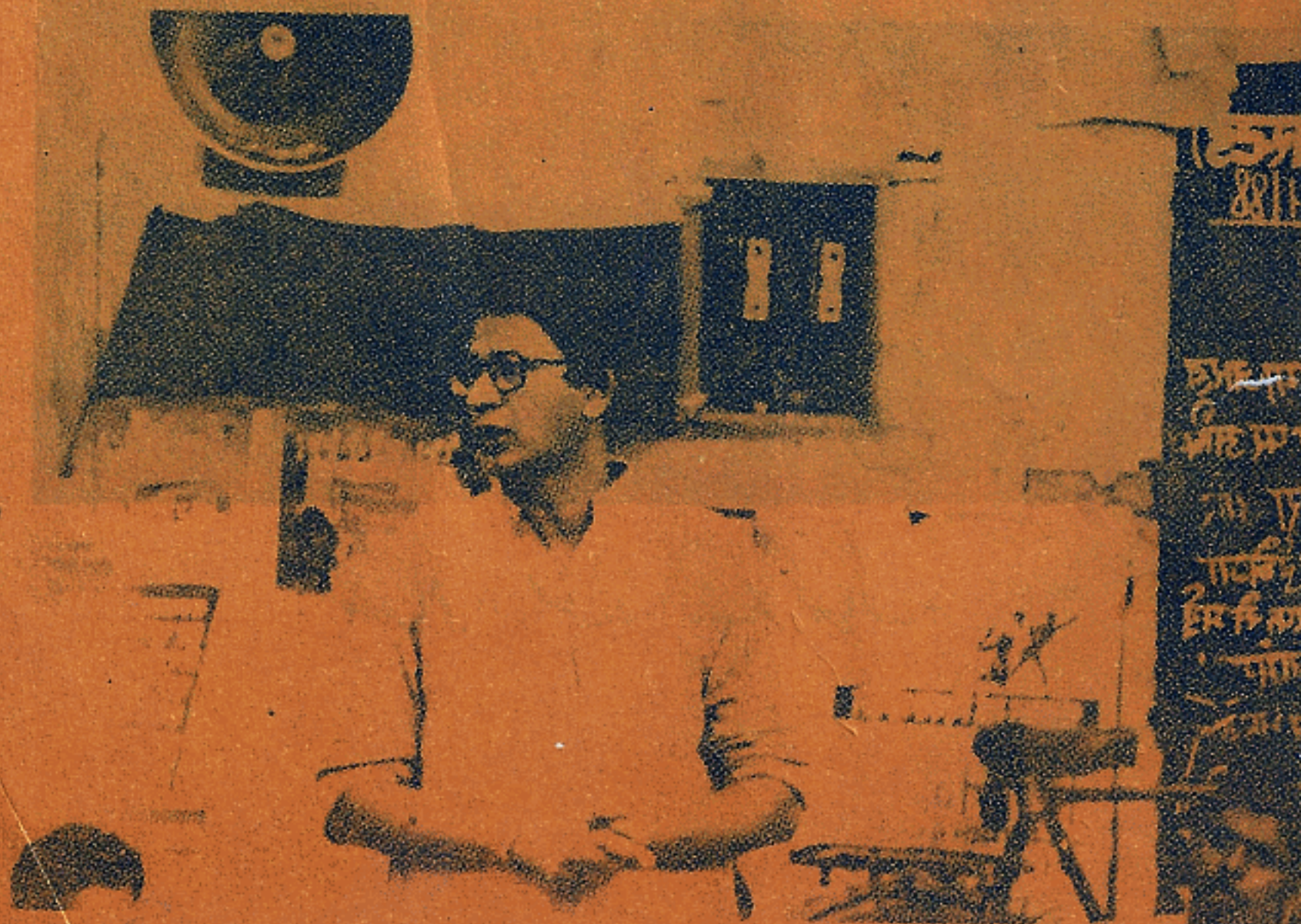
جنوری ۱۹۹۰ء

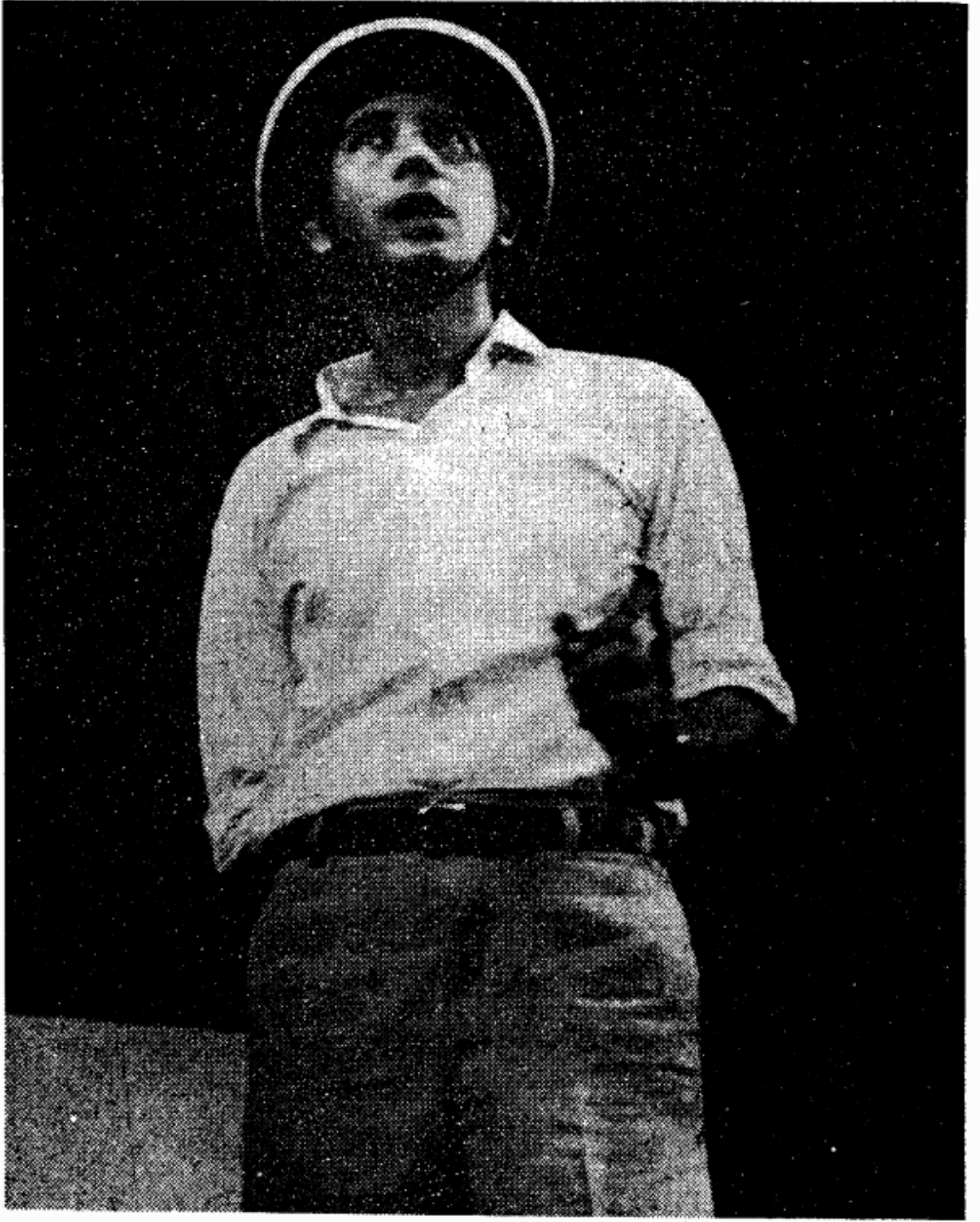
پندر وار

مال بوکی

لہور

صفدر ہاشمی دی ویل

صدر ہاشمی اک مجسٹریٹ واسانگد بھریا ہویا اے -

مہینے وار

مال بولی

جنوری ۱۹۹۰

صفدر ہاشمی دی ویل

شمارہ ۱۲

جنوری ۱۹۹۰ء

جلد ۱

مقصود شاقب

ایڈیٹر

- ۱۔ پہلی گل ۵
- ۲۔ گلایاں دے پتھارتے رکھو ۱۱
- ۳۔ سڑک اتے ۸۱
- ۴۔ نوین انھد گردی ۹۹

منیر الدین خالد پبلشر نے کمپائن پریس گارڈی ٹرسٹ بلڈنگ لہور توں چھپوا کے
کپور تھلہ ہاؤس پرائی انار کلی لہور توں ٹوریا۔

اول حمد خدا دا ورد کیجے عشق کیتا سو جاگ — دا مول میاں
دارت شاہ

پاک رسول اکھیا

”اپنے بھرا دی امداد کرو اوہ
بھادیں ظالم اے تے بھادیں مظلوم“

رسول تھیں پُچھو نیہے ”بھے ایہ تے ساڈے
لئے چنگا ہووے گا پئے اسیں مظلوم دی امداد کریہے
پر ظالم دی امداد اسیں کیویہے کر سکدے آئے؟“

نبی پاک اکھیا ”اوہنوں ظلم تھیں ڈکو۔ ایہ کم
اپنی تھانویں امداد دا اے۔“

پہلی گل

ایس واری ”ماں بولی“ نون تماڑے تمکرا پڑا دن وچ سانوں کجھ چو کھای چر ہو گیا ہے۔ کارن ایہہ ایہہ ہے عی اسیں کوئی روپے پیسے والے لوک نہیں۔ روپے پیسے والیاں دی چاکری وچوں جو کجھ دہہل تے روٹی نگر دے روپ وچ جڑنا ہوندا ہے۔ اوہدے نل ای ”ماں بولی“ نے تماڑے تمکرا پڑنا ہوندا ہے۔ سو گھٹ لفظاں وچ انج آکھ لوو عی ایس واری روپے پیسے والیاں نہ تے اوہ دہہل ای ساڑے نیڑے آون دتی تے نہ ای روٹی نگر ولوں ساڑی پوری پین دتی۔ سٹھا ایہہ نکلیا عی مینے وار ”ماں بولی“ آگانہ پینا پینا مہنیاں اتے ای پے گیا۔ ساڑے جٹاں نون اڈیک دا جو تسمہا بھو گنا پیا ہے اوہدے دیندا رہوون توں اسیں مکر دے نہیں پر نل اسیں اپنے جٹاں توں ایہہ وی آس رکھدے ہاں عی اوہ ساڑیاں اوکڑاں نون دیکھدیاں ساڑے نل کھلھ دلی دا اوہو ای ثبوت دہسن جہہڑا اوہناں پہلاں وی دتا ہے

”ماں بولی“ دا ایہہ پرچہ اوس مرد عاشق دے نل دی ویل ہے۔ جس ایس مایا دی چڑھت دے سے وچ ”کن“ دی راکھی تے اساری کیتی تے انت اپنی چندا رنوں وی کلن نہ کیتی۔ ایس مرد عاشق دا نل صفدر ہاشمی آہا۔

صفدر ہاشمی ہندوستان دے تخت شہر دلی دا وسنک آہا۔ اوہ اکا جہے بھاگاں والے خانوادے دا جی آہا جس دیاں دینی تے وسیب پر تلون دیاں کرنیاں دی اک اپنی ای توں رنج ہے۔ انگریزی وچ ایم۔ اے کر دیاں ہوئیاں ای اوس راس کلا دے پڑ وچ پیر دھریا تے تلوں میل دی لوکائی لئی راس کھیلنے چھو ہے۔

اوس نون تے اوہدے سنگھاں نون ایس گل دی پوری سار آہی عی ایہہ تلوں میل ای ہے لوکائی دا جہہڑا رب سچے دی ثوری ”کن“ دی ریت پیا بھاوندا ہے۔ اوہ میل جہہڑے اتلے ہن رب دی ایس کرنی توں ہٹ گئے ہن تے مایا دے لڑگ کے ”کن“ دی راہ وچ سبھ تھیں وڈا اڑیکا بن گئے ہن۔ ایس کر کے تلوں میل نون مایا پالاں دے کارنیاں بارے سرت وند بناوٹا ای ”کن“ نون بچاونا تے سرے چاڑھتا ہے۔

جیویں جیویں ویلا لنگھنا گیا وہنوں تے اوہدے سنگھاں نوں اہہ سرت آوندی گئی عی لوکائی
 لئی راس کھڈن تے چونویں میلاں لئی راس کھڈن وچ وڈا پاڑاے۔ جے چونویں میلاں لئی
 کھڈے جان والے راس ڈھنگ ورتے جان تے پھیر بھاویں کیویں وی کر لیا جائے راس لوکائی والا
 نہیں بنڈا۔ اوہدے وچوں اتلے میلاں نال سنگ دی اچھاہن آوندی ای رہندی ہے تے اہہ اچھاہن
 لوکائی نوں اوہدی آپنی کھلہ بارے سجاگ بتاون دی تھاں مایا دے موہ دا نشانہ بتاوندی ہے تے مٹھدی
 ہے۔

سوا وہناں اوہ راس بتایا تے سر جیا جھہنا وڈے حویلاں اچے بتیاں پردیاں والے چونتریاں نال کوئی
 سمبندھ نہیں آہا سگوں اوہناں لوک راس دے تے کھڈ تماشے دے اوہناں پرانے ڈھنگاں دی
 ورتوں کر کے اک اجمہا راس اسار یا جھہنا لوکائی نال رتی بھر پاڑ نہیں آہا دکھرپ نہیں آہا۔ اوہ
 کامیاں کسبیاں دے تھیاں وچ ٹر جانڈے یاں سڑکاں گلیاں وچ جڑ جانڈے تے راس کھڈن لگ
 پینڈے۔ اوہناں دا راس آہا ای لوکائی نال گل بات کرن دا ڈھنگ ایس کر کے لوک اوہناں دا راس
 دکھدے تے شدے۔

صفر ہاشمی ۱۹۸۸ء دے ادھ وچالے دی گل اے جدوں پاکستان آیا آہا ک ڈرامہ ورکشاپ وچ حیر
 پاؤن کھتے۔ اوہوں ساڈی اوہدے نال گل بات دی اک بیٹھک ہوئی اسل اوہ ساری گل بات فیجے بند
 کیتی تے اوہ اگلے ورھے وت پاکستان دا دورہ کرن دا آکھ کے ٹر گیا۔ پر اوہ وت پاکستان نہ آسکیا سگوں
 اوہدی شہیدی دی خبر ای پاکستان آئی تے اجو کے راس دے ہر پیارے نوں دکھی کر گئی۔

دلی شہر وچ حاسب آباد دے کاسے میل والے تپے وچ صفر ہاشمی تے اوہدا سنگ جھہڑا جن نالہ
 منج دے نال توں پچھانیا جاندا آہا راس پیا کھڈیندا آہا موری مبری دیاں چونٹاں بارے جدوں کانگریس
 آئی (جھہڑی مایا پالاں دی اک جماعت اے) دے برچھیاں لوہے دے سریاں تے پستولاں نال اوہناں
 اتے ہلہ کردتا۔ ایس ہلے وچ صفر ہاشمی اپنے دو جے سنگھاں نوں بچاؤندا ہو یا اہہناں کو بھٹڑا ہویا
 عی ہسپتال وچ دو جے دیاٹھے ای رب پیارا ہو گیا۔ لوکائی نال اوہدے پیار دا اہہدے توں وڈا
 ہو رکیہ ثبوت ہو سکدا اے عی اوہ مرن توں پہلاں اپنیاں اکھاں تے گردے وی دان کر گیا۔
 صفر ہاشمی دے مرن تے پورے ہندوستان وچ کھپ پے گئی۔ حیاتی دے دکھو دکھرے پکھاں

نال سمبندھ رکھن والے لوکاں نے کانگریس سرکار دی راج منڈیا کیتی۔ شبانہ اعظمی نے تے ایشیائی
 قلمیں دے میلے وچ اک وزیر دی راج کے مٹی پٹی۔ مکدی گل ابھدی اے اوہ ملکہ جھپڑے کھلہ
 دیون دے وڈے جھنڈے چک بندے نیں اوہ وی لوکاں دے تھاں دی گل کرن والیاں نوں جر نہیں
 سکدے اتھوں پتہ لگ جاندا اے اس کوڑی کھلہ دا جھپڑی مایا پال وسیب وچ ہوندی اے۔
 صدر ہاشمی جو کجھ سانوں آکھیا دسیا سیں پورے دا پورا تہاڑی سیوا وچ حاضر پئے کر دے ہاں
 ایس گل بات توں تہانوں اوہدے اپنے پچھو کڑ دی وی سار ہو جاسی تے لوک راس دی جھپڑی
 ہندوستان وچ لہرا ایس ویلے اپنے سکھراں نوں پی چھو ہندی اے اوہدی جانکاری وی۔ ابھدے وچ
 ساڈے راس کاراں نوں ایس گل دی سرت وی ہو وی رہتی پدھراتے کوئی وی آہر آدم او دوں
 تمکو سرے نہیں چڑھ سکنا جدوں تمکو اوہدا سیاسی پدھراتے کالے میلاں لئی لڑن والی کسے پکی
 پیڑی بیڑ نال سیر سمبندھ نہیں بندا۔

سرت دی سوئی پریم دے دھاگے پوند گے ست گے

گلیاں دے ہتھاں تے رکھو

رت چپان دے لاگ

میرا جنم ۱۲ اپریل ۱۹۵۲ء نوں دلی وچ ہويا - میرا سمبندھ دلی دے اک مشہور تے پرمتے مولوی خانوادے نال اے - میرے دادا جی دے وڈے بھرا مولانا احمد سعید ۱۹۱۹ء توں لے کے ۱۹۳۹ء تیکر جمعیت علمائے ہند دے آل انڈیا جنرل سیکرٹری ہن - اونہاں نوں سجان الہند آکھیا جاندا سی - اوہ بڑے سکالر بندے ہن - قومی پدھر دی سیاست وچ اونہاں دا اک اپنا مراتبہ سی تے اوہ ہوں بھارے گورے بندے جانے جاندے ہن - تہانوں پتہ ہوسی ہی انھیویں صدی دے پونڈھے ہندوستان دی سیاست دے ویہن وچ مسلماناں دے سیر دے دو دھارے ہن - اک دھارا تے اوہ سی جیہڑا انگریزاں دا حمایتی سی تے دوجا دھارا اوہ سی جیہڑا انگریز ویری سی - کالونی گیراں دا ویری - ساڈے داوا جی دے وڈے بھرا دا سمبندھ ایس انگریز ویری دھڑے نال ای سی - آزادی لہر وچ جمعیت علمائے ہند دا اک اپنا بھرواں سیراے - اونہاں جتھا بندی دے ہوں سوہنے تے وڈے ڈھنگ نال انگریز ویری پینٹرا بنھیا - پرٹھہر و لول ایہہ اک اسلامی مذہبی لہرا سی -

ایدا گلاں نوں وکھین سمجھن دا ڈھنگ مذہبی اسلامی سی۔
 سومیرا سانگا اک ایو جیہے ٹبرنال اے۔ میرے دادا جی کجھ
 خاندانی مالیاں وجہوں ۱۹۲۰ء توں وی پہلوں ٹبرنالوں وکھ ہو گئے ہن۔
 اوہ کجھ مولوی دیہار دے بندے وی نہیں ہن۔ اوہناں دا اُلازمہنڑ
 کلاتے چترکاری ول سی۔ اوس سمے دے اک اجیہے ٹبر وچ ایہ
 اک اُکا ای اچرچ جیہی گل سی۔ اوہناں کلا دی کجھ سکھیا وی لئی ہوئی
 سی۔ اوہ اک سکول وچ چترکاری دے ماسٹر بن گئے۔ دلی دے
 نیڑے اک تھاں اے تیمار پور ہن تے ایہ دلی یونیورسٹی دے اُکا
 ای نال ہو چکی اے۔ ایتھے اک سرکاری سکول ہوندا سی جہدے
 وچ میرے دادا جی پڑھاوندے ہوندے ہن۔ اوہناں وسیبا وی
 ایسے تھاں کر لیا ہویا سی۔ اودوں ایہ دلیوں دُراڈا تھاں جانیا جاندا
 سی حالاں پُرانی دلی (شاہجہان آباد) توں ایدا پنڈھ مسال پنج پھ
 میل ای سی۔ اوہناں دے گھردا دیہار وی ہورواں ای سی۔
 اوہناں دے تن پتر ہن۔ سبھ توں چھوٹے حمید ہاشمی ہن جہڑے
 ملک دی ونڈ مگروں ایتھے (پاکستان وچ) امروز اخبار نال جُڑے
 ہوتے ہن۔ خبرے اوہ ایتھے پنڈی سازش کیس وچ وی کھچے
 دھروئے گئے ہن کہ نہیں۔ اوہناں نے خبرے جیل وی بھوگی سی
 ایتھے۔ مینوں کوئی چوکھا پتا سُر نہیں۔ سبھناں توں وڈے ہن
 انیس ہاشمی جہڑے پاکستان سوشلسٹ پارٹی دے وڈے اگواناں
 وچوں نہیں۔ اوہناں دا اصل مراتبہ کیہ اے۔ ایدا تے مینوں پورا
 پتا نہیں۔ منجھلے پتر ہن حنیف ہاشمی۔ اوہ میرے ابا جی ہن۔

ونڈ سے میرے ابا جی تے دلی وچ ای رہ گئے پر اونہاں دے
 وڈے تے نکتے دوٹوں بھرا اپنے ماپیاں نے پاکستان ٹڑ آئے۔
 ایہ تے بھرا تے ایناں دی ماں صاحبہ (میرے دادی جی)
 سامراج ویری گھول وچ وڈے آدمی ہن۔ ایہ اک کچھوں اچنجا
 جیسی گل ای جا پدی اے۔ ونڈ مگروں ساڈے پو دا روپے پیسے
 ولوں ہتھ سوڑا ہوندا گیا۔ جس ویلے میرا جنم ہویا، ۱۹۵۲ء وچ
 اوس ویلے میرے وڈے بھرا ————— میتھوں وڈے تن بھین
 بھرا نیں۔ سبھ تھیں وڈی اک بھین اے اودوں چھوٹے اک
 بھرا تے پھیر اک بھین نیں۔ روپے پیسے دی اتنی کو سوڑ آئی بی
 میرے جمن توں کوئی دس مہینے مگروں ای ابا جی نوں شہر چھڈنا
 پے گیا۔ اسیں علیگڑھ چلے گئے تے اوتھے وسیا کر لیا۔ پونڈ تے
 ابا جی نوں کوئی نکا موٹا کارو پار کرنا پیا۔ دادا جی توں اک خاندانی
 وپار ٹریا آوندا سی۔ فرینچر دا۔ اک نکئی جیسی ہٹی ہوندی سی۔ جیہڑی ملک
 دی ونڈ وچ ای کیکھہ سواہ ہو گئی۔ کجھ ساڈے ابا جی وی کاروبار توں
 ان جان ہن۔ اونہاں دی طبع وی ہٹوانیاں والی نہیں سی۔ سیاسی پدھر
 تے اودے وڈے آدمی ہن۔ وپار دنوں دنیں وگڑدا گیا۔ اونہاں تے
 ڈھیر اوکھتاں آیاں۔ دو واری تے اونہاں دے پٹھے ای جو ابا دے
 گئے۔ ساڈے ماں جی پڑھے لکھے ہن۔ بی۔ اے پڑھے ہوئے
 ہن۔ ویاہ توں پچھوں اونہاں بی ایڈ وی کیتا ہویا سی۔ ۶۱۔ ۱۹۶۰
 تیکر حال ایہ ہو گیا ————— ساڈا سماج وی گلیا سڑیا ہویا اے۔
 ایہ دے وچ جنانیاں دے کم کار کرن دا رواج نہیں خاص کر مسلمان

ٹابریاں وچ تے اُکا ای نہ ہویا کہ ————— ۶۱ - ۶۰ وچ جدوں
 اسیں اصلوں ای مھوہے مھوہے جیڈے ساں - اودوں ساڈی ماں
 نوں نوکری کرن لئی دلی آوٹا پیندا سی - رانج اسیں ہوں نکئی عمرے
 ای اپنی ماں توں وچھڑ گئے - اوہ دلی ہوندے ہن تے اسیں علیگڑھ
 پنڈھ کجھ چوکھا دی نہیں سی - اوہ ہفتے اتوار نوں گھر مڑیا کر دے
 ہن - ایہہ نکیاں نکیاں گلاں میں اسیں لئی پیا کردا ہاں جو ایہہ رل رل
 کے بندہ دا پچھو کڑ ہونڈیاں تے بندیاں نیں - ۱۹۶۲ء وچ اسیں
 سارے بال - اسیں پنج بھین بھرا - ساڈی اک چھوٹی بھین علیگڑھ
 وچ ہوئی سی ، دلی پرت آئے - ساڈے ابا جی ای ہن علیگڑھ وچ
 رہ گئے - اونہاں اودوں تیکر علیگڑھ یونیورسٹی وچ نوکری کر لئی سی -
 پہلاں تے اوہ اک کلرک دے طور تے ای نوکر ہوئے گروں چلے
 گئے اوہ تھیہہ سار (آرکیالوجی ڈیپارٹمنٹ) وچ - تھیہہ سار دا اک
 عجائب گھر سی اوہ اوس دے کیوریٹر بن گئے - تھیہہ سار تے تواریخ
 دا جھس اٹھ پیا اونہاں دے اندر - اوہ چوکھے پڑھے لکھے تے
 نہیں ہن - بی - اسیں سی کیتی ہوئی سی اونہاں بس - رانج اونہاں
 نوں سارے مضموناں دارس سی - ہولی ہولی کر کے اونہاں اپنی
 اک لائبریری بنائی ہوئی سی - ایہہ اونہاں دا آزادی توں پہلاں دا
 ورثہ سی جدوں اوہ سوکھے تے کھاوندے پیندے لوک ہویا کر دے
 ہن - علیگڑھ ساڈے گھر وچ ۵۰ ہزار توں ودھ کتاباں دی لائبریری
 سی - اوہدے وچ ہرون دیاں کتاباں ہن - مارکسزم ، لیننزم - ورلڈ
 لٹریچر ، کلاسیکی اردو تے فارسی لٹریچر دیاں - ایہہ ساڈی بختاوری

سی۔ ایہ سبھ شیواں کسے نہ کسے حسابیں ساڈے پچھو کڑتے
 ساڈی دماغی اُساری دا انگ بنیاں۔ بھانویں اسیں ہوں، نکلی عمرے
 ای علیگڑھ توں دلی پرت آئے ساں۔ پچھنے وچ پہلی دوجی تیکر
 اردو پڑھی سی دلی وچ آکے ہندی دا ٹورا ٹر پیا۔ جیہڑا لٹریچر
 ساڈا ورثہ سی اوہدے توں اسیں کسے حد تیکر کیٹج گئے۔ دلی وچ
 وی ۶۹ توں ۷۰ء تیکر ساڈی مشد حالی ای رہی۔ ۱۹۶۹ء وچ ساڈے
 ابا جی دلی آگئے تے اوہناں سوویت سفارت خانے وچ نوکری کر لئی
 سفارت خانے دے اطلاع محکمے وچ اک اخبار چھپدی سی ”سوویت
 لینڈ“ اوہ اوہدے ٹیکنیکل ایڈیٹر بن گئے۔ اسیں سارے سبے وچالے
 اک بہوں وڈی گل ہوئی بتی میرے وڈے بھرا ۱۹۶۹ء وچ دلی یونیورسٹی
 چلے۔ اوس ویلے یونیورسٹی وچ جیہڑی کھتی سیاست جندی پئی سی اوہ
 اوہدے وچ سیری ہو گئے۔ اسیں وقتے نے اگے جا کے ساڈی
 سارے بھین بھراواں دی حیاتی نوں اک وڈی سیدھ دکھائی ساڈے
 باپ جی بھادیں آپے سیاست وچ رے رہے ہن پر روٹی دے
 گیار نے اوہناں نوں سدا ای ہتھل کیتی رکھیا۔ اوہناں نوں اک اچھے
 ون دے سوکے نے اپنے کلاوے وچ پھڑ لیا ہویا سی۔ پر ساڈے
 امی بہوں تنگڑے تے ہمتاے ہن۔ اوہناں ای ساڈا حوصلہ ودھایا
 تے سیاسی آہراں وچ سیر پاون لئی تھا پڑا دتا۔ ہن اسیں ویلے
 اوہ آپ چوکھے وڈیرے ہو گئے نہیں پر پھیر وی اوہ اے تیکر
 نوکری کردے نہیں۔ ہر وچ وڈے آدم نال ساٹھ پاوندے نہیں۔
 باٹھ، تریٹھ ورھے عمر ہو گئی ہوئی اے اوہناں دی۔ اوہ لکھدے

پڑھدے نیں - رانج اوہ اک ڈھنگ نال ساڈے لئی ہمت دھڑاس
 دا وسیلہ بنے ہوئے نیں - ۶۹ روپ ساڈے وڈے بھرا سہیل
 ہاشمی پڑھیار سیاست دا انگ بنے . ۱۹۷۰ روپ میں یونیورسٹی پُجیا۔
 ۱۹۷۱ روپ ساڈی اک بھین وی یونیورسٹی اپڑ گئی - اسیں سارے
 بھین بھرا ہولی ہولی وارو واری پڑھیاراں دی سیاسی لہر دا انگ
 بنے - ایتھوں ساڈیاں ساریاں دیاں راہواں آپو آپ تے ہویاں پر
 اسیں سارے رہے لوک لہر وچ ای - یونیورسٹی پُجی دے ، ۸ مہینیاں
 پچھوں مینوں سٹوڈنٹ فیڈریشن آف انڈیا دے کلچرل فرنٹ دا شوق
 جاگیا - ایہہ رہتی مورچہ دو ورھے پہلاں کھلیا سی - میں ویکھیا بئی پڑھیار
 بیٹر (سٹوڈنٹ آرگنائزیشن) لئی جیہڑی کئی دا ہون ات لوڑیندا ہوندا
 اے اوہ میرے وچ نہیں سی - مینوں گادن ، وجاؤن تے راس
 کھیڈن دا شوق سی - حالاں میں کدی وی اپنے ایس شوق نوں
 پرکھیا نہیں سی - پر میرے اندر وچ ایہو جیسے کماں دی اک چھک جیہی
 ہوندی سی - مینوں پڑھیار فیڈریشن دے اگواناں ایس پاسے چت
 لاؤن لئی آکھیا - رہتی مورچے وچ اوہنیں دینیں کجھ ہوں چنگے لوک
 ہے سن - جیہڑے بنگال آئی - پی - ٹی - اے نال جبرطے رہے سن
 شیال کمر جی ناں دا اک گبھرو پھوہر سی میرے نالوں اک دو ورھے
 وڈا سی - آئی - پی - ٹی - اے نال کم کرن دا اوہنوں کوئی پنچ چھ
 ورھیاں دا تجربہ سی بنگال وچ - اوہدی اگوائی ہیٹھ ای اسان جتھہ بنایا
 تے آئی پی ٹی اے دے جھنڈے تھلے اگانہ ٹرے وڈی سودلی
 گل ایہہ اے بئی اسیں پڑھیار لہر دے رہتی کچھ وانگوں سیاست

وچ آئے ساں پر کجھ مہینیاں وچ ای اسیں آپنی جتھے بندی نوں
 آئی۔ پی۔ ٹی۔ اے۔ دا روپ دے دتا۔ اسیں اک پڑھیار لہر دی
 حد تیکر ای نہ رہے۔ سگوں رتہلی مورچے یا ٹوے (ٹروپ) وچ وچ
 گئے۔ اسان پڑھیاراں، واہکاں تے کامیاں دیاں بیڑاں نال رل کے
 لوک لہر وچ بھیلی پاوٹی چھوہ لئی۔
 آئی۔ پی۔ ٹی۔ اے۔ بارے۔

آئی۔ پی۔ ٹی۔ اے۔ انڈین پیپلز تھیٹر ایسوسی ایشن جیہنوں اپنا
 دے نال توں وی پورے ہندوستان وچ جاتا سجاتا جاندا اے۔
 ایہ لہر ۲۲ - ۳ ۱۹۲۲ء وچ چالو ہوتی سی۔ سامراج تے فاشزم
 برخلاف گھول وچ ایہ ایہدا اک رتہلی مورچہ سی۔ ایہدی سر جنا
 بھاویں کمیونسٹ پارٹی نے ای کیتی سی پر پھیروی ایہدا پسار بہوں
 موکلا سی۔ اوس زمانے وچ ہندوستان وچ جتنے وی چون کلاکار
 تے تھیٹر، سنگیت، چترکاری تے ناچ دے لوک ایس لہر وچ اکٹھے
 ہوئے ہن اوہناں وچوں اُگھے ناواں دا ویروا کجھ، انج اے۔ بلراج
 ساہنی، پریم دھون — ایہ لہور وچوں ہن۔ لہور وچ ایہ
 لہر وڈی چڑھتل وچ سی۔ ایہدے توں چھٹ ایہدے وچ اک
 بہوں وڈے سنگیت کار جو تیندر ناتھ موئترا، ہوندے ہن۔ سیل
 چودھری، ونائے رائے، بل رائے، خواجہ عباس، حبیب تنویر
 تے نیاز حیدر ہن۔ بنگال وچ ساڈے اک مہان فلمکار ہوئے
 نیں رٹوک گھٹک — روی شنکر، تے اودھے شنکر لہر

دی ہمدردی رکھن والے ہن۔

اپنا والے ناپچ ڈرامے، پتی ماشے تے شیڈو کھیڈاں سرج
 ساج کے پنڈاں، قصبیاں تے شہراں وچ دکھاؤندے۔ ایہدے
 لئی اوہناں نے واہکاں، کامیاں (کروالاں، مزدورلوں) پڑھیاراں نال
 سانجھ پائی تے قبیل واری پتیاں وچ جا کے کم کرنا چھوہیا۔ واہکاں
 دے پُرانے ٹرے آؤندے ڈھنگ تے روپ نوں ورت کے
 نواں تھیٹر ہوند وچ لیاؤندا۔ شہری تھیٹر تے ریت نال بچھے جڑے
 تھیٹر وچکار سرت وندی دا سانگا جوڑیا۔ ۱۹۲۹-۱۹۲۸ء وچ انڈین
 پیپلز تھیٹر ایسوسی ایشن (اپنا، ہندوستانی لوک تھیٹر سنگ) کل ہند
 پدھر دی بیڑنہ رہی۔ بنگال وچ ایہ اُنجے پہلے وانگوں بنی اُسری رہی
 کل ہند پدھر تے وی دیکھن نوں تے ایہدا آیرا کھلوتا رہیا پر وچوں
 ساہ ست توں وانجیا گیا۔ دلی وچ ایہ ۵۸ تیکر دھکے ٹھڈے
 کھاؤندی ٹردی ہی پر لوک لہر نال ایہدا جیوندا جاگدا سنجوگ ۵۸ توں مگروں
 اُکا ای ٹٹ گیا۔ ایہ بلی ۵۸ توں لے کے ۶۶ تیکر ورھے پھماہی
 اک دو وار کوئی اک ادھا ڈرامہ کھیڈ پھڈوے ہن۔ دلی وچ اک ڈرامہ
 اڈیوریم اے جیہدا ناں اے آل انڈیا فائن آرٹس اینڈ کرافٹس سوسائٹی۔
 گھٹ اکھریں آکھیے تے آئی فیکس۔ ایہ ڈرامے ایہدے وچ
 کھیڈے جاندے ہن۔ انج کر کے مکدی گل ایہ بئی ایہ سپینز
 تھیٹر (لوک راس) توں گھٹ کے دلی وچ کسے حد تیکر اک
 بنگالی تھیٹر یونٹ بن کے کھلو گئی۔ ایہدا سنت (CONTENT)
 نہیں ہا وٹیا۔ ایہدے وچ جڑے لوک ریڈیکل ڈرامہ (ترکھے وچاراں

دا ڈرامہ (کھیڈ دے ہونڈے ہن - کتیاں تے کامیاں دی خاطرے - پر
 کتیاں تے کامیاں دے کول نہیں ہن جانڈے - ایہہ ہالاں وچ وٹرکے
 ڈرامے کھیڈ دے تے کھانڈا پینڈا، راجیا پُجیا پیسے والا میل آکے ایہناں
 دے ڈرامے ویکھدا - اپٹا دا وڈا ناں سی - ایہدے اچھے چاہوان وی
 آہے - اپٹا والے وچ وچ کدیں اُردو ہندی دے ڈرامے وی
 کر لینڈے ہونڈے ہن - ایہناں دا سانگ سکواڈ (شگیت منڈلی)
 وی جیوندا جاگدا سی - ایہہ کم ۱۹۶۶ء تیکر چلیا - ایہہ سارا وارا کھتی
 لہروچ دھندوکارے (کنفیوژن) دا وارا سی - دیہار ناں رلت (صلاح
 ہندی) دے وچار وی ایہدے وچ ورڈے پتے ہن - منڈ بھاگی
 ایہہ ہوتی بی ٹٹ بھج ہو گئی - دلی وچ اپٹا دا اک دفتر ہوندا سی -
 اپٹا دے سیکرٹری نے بیڑنوں تروڑکے ایس دفتر اُتے مل مار لیا -
 تے ایہدے وچ دستراں دی امپورٹ ایکسپورٹ دا اپنا دھندہ وڈ
 لیا - اوہدے اندر ہن موہ پنگر پیا سی ایس لئی اوہ ایہو ای چاہوندا سی
 بی اپٹا ہن کسے ڈھنگ وی نہ اڈم کر سکے - ایہہ رستہ لہروچ ساڈ
 سیری ہوون توں کوئی چاریاں پنچ ورھے پہلاں وی گل اے - اسیں
 ۷۰ - ۷۱ وچ اڈمی ہوتے - اوس ویلے سانوں اپٹا بارے کجھ پتہ
 نہیں سی - اودوں ساڈی عمر وی کوئی ایڈی نہیں
 سی - ۱۶/۱۷/ ورھیاں دے آہے اسیں اوس ویلے مساں - سانوں
 آزادی دی لہر بارے وی چوکھا اگھ سگھ نہیں سی - بھائی ساڈے وی
 تے ایہو ای چال اے بی حاکم میل نے ۲۷ وچ راج گدی سانہی
 انگریزاں دی چھٹی ہوتی تے آزادی دی لہر دی تواریخ وچ کٹ وڈھ
 پھوہ دتی - آزادی دی لہر دی پوری تواریخ نوں انڈین نیشنل کانگریس دی

تواریخ بنا چھڑیا - ہورناں دھڑیاں تے دھاریاں نوں بہاری نال ہونجھ
کے پرانہہ نکرے لاکے رکھ دتا - تہانوں ہندوستان وچ اج وی اجیے
گبھرو لبھ جاسن جہڑے شہید بھگت سنگھ نوں وی اک کانگریسی آگواہی
خیال دے نیں - حاکم میل ہر تھانویں کردا ای ایہو کاراے —
ایہو ای اوہ ویلا یا جدوں اوہ چھوہر جہیدا میں پہلاں نال لے ہٹیا
ہاں — شامل مکرچی سانوں ملیا - اوہ بنگال اپٹا دارسیری سی -
چلتے رہوے سئی بنگال وچ ایہ سارا ویلا اپٹا نے اڈم نال لنگھایا
تے اپنے آہر وچ رُجھی رہی - بھاویں ایہدا پہلاں والا زور تے
نہیں سی رہیا - پر پھر وی ایہ کھبئی لہر نال جڑھی رہی - ایس آل دوالے
وچوں اوہ چھوہر آیا سی - اہدے توں سانوں اپٹا دی تواریخ تے
اودے کم کار بارے جانکاری ہوتی - اوس ای سانوں دسیا سئی میں
سُنیا اے کہ ایتھے دلی وچ اک تھاں اے اپٹا دی - جا کے دیکھیے
ہاں ؛ اسال جا کے ڈٹھاتے اوتھے امپورٹ ایکسپورٹ دی بزنس ہو
رہی سی - بہوں ہورویں ہوا سی اوتھوں دی - خیر ایس دس پندرہاں
جٹے جڑ گئے ہوئے آہے - سو اسال صاحب اوتھے جا کے کلت
مار لئی - جہڑے حضرت اوتھے بیٹھے ہن اونہاں نوں اسال کٹھ کے
باہر ماریا - اونہاں دے سارے دست ولیوے سنے - اگلے دووہے
اسیں ایتھے ای کم کر دے رہے - ایہ سارا ویلا میرے لئی بہوں روح
اُسارو سی - لوک راس (پبلیز تھیٹر) شامل مکرچی دی ڈائریکشن ہیٹھ -
اوہ بنگال توں اک ہندی ناٹک لے کے آیا سی ”کملشٹ“ - پھل کالے
جہڑے جیوٹ داکم کر دے نیں ایہ چوکھے بہاری ہونڈے نیں -

”کیونسٹ“ نون ”کلمشٹ“ آکھدے نیں۔ اونہاں دی بولی وچ ایہہ لفظ ایس نون لفظ دا روپ دھار لیندا اے۔ ساڈیاں کئی تھاواں نیں جتھے کیونسٹ نون کینمشٹ تے کمونشٹ آکھیا جاندا اے۔ چکل کامیاں دی بولی وچ ایہہ اک ایہیہ ”کلمشٹ“ بارے ناٹک سی جیہڑا پنڈ توں کلکتے جاندا اے۔ چکل کا ما بندا اے۔ یونین وچ رلدا اے کیونسٹ لہرنال جڑدا اے۔ اوتھے ایہہ پھریا وی جاندا اے تے تیسے وی سہندا اے۔ جلیوں ٹھٹھن گمروں ایہہ پنڈ پرتدا اے تے پنڈ وچ ماڑے واہکاں تے دیہڑی داراں نون جوڑ دا اے۔ چودھری نال لڑائی ہوندی اے۔ لڑائی وچ ایہدا پیو ماریا جاندا اے۔ بنواری لال اوہدا ناں ہوندا اے۔

انج ایہہ ناٹک گھول دا مڈھ بجھن اُتے مک جاندا اے۔ ایس ناٹک وچ اوشہر دے زروال میل ہتھوں ہونن والے دھروہ دا تانا پٹیا وی دکھاویندا اے تے فیوڈل دے برخلاف گھول دا روپ وی دسا اے۔ انج ایہہ ناٹک پرائی ویترا سی۔ ہوکے ہاواں لمیاں لمیاں گلاں، پھڑو مارو دیاں بڑکاں تے بوجو پارھیا والیاں جھاکیاں ہن ایہدے وچ۔ پر ایہہ پک نال سی کہ ایہہ واہکاں کامیاں دے دل دے نیڑے ہوں سی۔ ایہدے نال امی اساں اک ہور ناٹک ویت نام دی لڑائی بارے وی کھیڈیا۔ ایہہ وی اک بنگالی ناٹک سی۔ اساں ایہدا ”اندھیرے اُجالے“ دے سزنا نویں نال ترجمہ کیتا۔ ایہناں دوہواں ناٹکاں نون پہلی وار اساں ”آل انڈیا کسان سبھا“ دے سترھویں اکٹھ وچ کیتا جیہڑا جالندھر ضلعے دے ”وڈے

روکا، ناں دے پنڈ وچ ہويا۔ ”کمیشنٹ“ تے ”اندھیرے اُجائے“
 اساں دو دکھرے دکھرے دنیں کیتے۔ ڈیڑھ لکھ واہک ہن جیہڑے
 ساڈے ناہک ویکھ تے سُن رہے ہن۔ لوک راس دی ایہ میری
 پہلی ہڈ ورتی سی۔ بی آک تے اپن چیت ناہک کھیڈنا تے دوجا
 ایڈے وڈے پڑ وچ۔ جھتوں تیکر ننگے کم کردی سی ٹریکٹر، ٹرالیاں،
 گڈاں تے ٹرکاں دا انچ ای سی جیویں ہرٹھ آیا ہووے۔ چونترے دے
 تن پاسیں لوک تنبو ہیٹھاں دریاں اُتے بیٹھے ہوئے ہن۔ ایہدوں تچھے
 لوک اپنیاں گڈاں، ٹرالیاں تے ٹریکٹراں اُتے چرٹھے بیٹھے ہن۔ ایہہ
 ناہک اساں رات ویلے کھیڈے۔ کھلا اکٹھ مگروں ہويا۔ لوکاں اُتے
 ایہناں دا کبھ اثر ہويا تے کبھ نہیں۔ سانوں ایہدی پوری سار نہیں ہوتی
 ایہدا کارن ایہہ سی بی آسیں ایہہ ناہک پنجاب وچ کر دے پتے آہے
 تے ایہہ ناہک ہندی وچ ہن۔ پر جدوں کوئی اجہنا چارج سین
 (جذبے بھری جھاکی) آوندا سی سنئیراں وچوں ”انقلاب زندہ باد“
 تے ”سرمایہ داری ہو بربادی“ دے نعرے دجن لگ پیندے۔
 ساڈے لئی ایہہ ہوں حیاتی بھری ورتی سی۔ سانوں ایہدے توں
 چوکھا اکتشاہ لدھیجا۔ جدوں آسیں پرت کے دلی آئے۔ ایہہ گل لے
 ستمبر ۱۹۷۱ء دی۔ دلی وچ ادس ویلے ٹریڈ یونین لہر ہوں مٹھی سی
 اکو کمیونسٹ پارٹی سی ایٹھے جیہڑی اُتھل (انقلاب) دے راہ توں
 گراہ پئی ہوئی سی۔ سنی پی آئی ایم ایٹھے ہے نہیں سی۔ ایہہ ۱۹۷۳ء
 وچ دلی وچ بنی۔ ساڈا دس پنڈراں بلیاں دا جیہڑا سنگ بن گیا ہويا
 سی۔ ہور سی پی آئی نال بھیلی پاون تے راضی نہیں سی۔ سی پی آئی

(ایم) دے نہ ہون پاروں اک ویل جیہا با جیہدے وچ اسیں کم
 کردے پئے آہے۔ پڑھیار بیڑاں تے کاما بیڑاں دے آگو آہے
 جیہناں توں سانوں سیاسی سُر ت دے مالمیاں وچ اگوائی جُڑ ویندی
 آہی۔ پھیر وی گبھرو لوک جدوں کسے آہر وچ رلدے نیں تے
 اونہاں وچ وڈا اڈم تے آہر ہوندا اے۔ ایس کر کے اسیں ہر
 ویلے کتاباں پھڑ کے اونہاں وچوں کجھ نہ کجھ سُر ت گیان ٹولن وچ
 رُجھے رہندے۔ پڑھدے، گولہ دے تے سمجھدے وچار دے۔
 شامل ساڈے لئی گورو۔ مُرشد دا درجہ رکھدا۔

ناٹک دا رُوپ نے ڈھنگ پُرانا کہ نواں

ساڈے ایتھے کالونی گیر ریتل اتنی کوڑ چھاں کیتی کھوتی اے
 بی اچ اسیں جس نوں ریت دا بدھا تھیٹر آکھدے ہاں ساڈے
 ارتھ اوہدے توں پُسنیم تھیٹر (بتیاں، پردے والا تھیٹر) دے
 ای ہوندے نیں۔ ————— اجگاہ ہالاں وچ کھیڈیا جاون والا
 ہندے (یورپی) سبھا دا تھیٹر۔ ایہہ اُکا ساڈی ریت نال نہیں جُڑدا
 ایہہ ساڈے دیس وچ سو ورھیاں توں ودھ پُرانا نہیں۔ پر کالونی
 گیر ریتل، کالونی گیر قدراں قیمتاں تے ہر رشتے نوں یورپ توں مانگویاں
 نظراں نال وکھین دا بولج ایڈا کو پکا پٹیا بچھ گیا اے بی اسیں
 ایس تھیٹر نوں کنونیشنل تھیٹر منن لگ پئے ہاں۔ جدوں ساڈی ریت
 دا تھیٹر ایہہ نہیں۔ ساڈی ریت دا تھیٹر تے ہے نوٹنکی، نقل
 خیال دنگی پاروں جیہڑا تھیٹر مراٹی کردے نیں، کشمیر دا بھانڈ پتھر
 مدھیہ پردیش دا ماہج، بنگال دی جاترا، مہاراشٹر دا تماشا پتھر

پر دیش کرنا تک دے کئی ہور تھیٹر رُوپ نہیں جیویں کتھا کلی اے، باراں
کتھا ہویا۔ ساڈی ریت دا تھیٹر ایہ ہے۔ ایہہ تھیٹر ہولی ہولی گھٹا
گیا شہری ریتل ایڈی بھارو ہونڈی گئی کہ اوس ایس سارے نوں کبار
بنا کے پرائہ دھر دتا۔ جیویں ایہدا شہری ریتل دے وڈے وین نال
کوئی سیر سمبندھ ای نہیں۔ میل ونڈوسیہ وچ لوک رنگاں تے شکلاں
نال سدا رنج ای ہویا اے۔ تئیں سنکرت ڈرامے دا اے وارے
اُتے ای جہات گھت لوؤ۔ پنج کے کئیہ آیا اے۔ کالیداس۔ پر
اوس جگ وچ جیہڑا لوک راس سی۔ لوکائی دا تھیٹر اوہ تے جیوندا
نہیں بچیا۔ اوہدے لکھے جان دی تے کوئی آگاہی نہیں ساڈے کول
کوئی شاہدی نہیں۔ چھڑا، اکو ای ڈرامہ اے، اک شور دا لکھیا ہویا۔
”مٹی دی گڈی“ ایہدا انگریزی ترجمہ وی ہویا، ہویا اے۔ جلیب
تنویر نے ایہدیاں بہوں سوہنیاں پروڈکشناں کیتیاں نیں ہندوستان وچ۔
ایہہ ڈرامہ اے جیہدے وچ تھانوں لوک راس دی جھلکار وی پندی اے۔
ایہہ لوک بولی وچ لکھیا ڈرامہ اے سنکرت وچ لکھیا ہویا نہیں۔
ایہدے توں چھٹ اوس ویلے دی ہور کوئی شے نہیں بھدی جیہڑی
بچ رہی ہووے۔ ایہہ مندا حال وٹجا اے ہن آ کے
۴۲-۴۳ وچ۔ جدوں اسال کم چھوہیا سی اودوں ایہو بھیرے حال
ای ہن۔ حالان اوہ تھیٹر جیہڑا ہندوستانی ریت نال جڑھا یا اوہدے
اُتے کم وڈیا جا چکیا یا۔ ونگی رنج اے بی ۱۹۶۹ء وچ دتی وچ
نایاب تھیٹر جیہڑا ریت دے تھیٹر نال سرت سمبندھ رکھدا اے
”ہیودن“ نال دا اک ڈرامہ ایس تھیٹر نے ای کھیدا۔ ”ہیودن“

دے معنے نیں ”گھوڑے دے موٹھوں“ ایس نوں ریت واسے ڈھنگ نال ای کھیڈیا گیا۔ ایہدے ڈائریکٹر آہے بابا وی۔ وی۔ کورت۔ ایہ بہوں بھارے گورے بندے نیں بھاویں ساڈے ایہناں دے چوکھے پاڑ ہن۔ ایہ نیشنل سکول آف ڈرامہ دے پڑھے ہوئے نیں تے ایہدے وچ ڈائریکٹر وی رہ چکے نیں۔ اج کل بھارت بھون بھوپال وچ ڈائریکٹر نیں۔ ایہناں چنگیاں فلماں وی بنایاں نیں۔ چنگیاں توں میرے ارتھ نیں ہی دھم والیاں۔ — بیہناں دا بہوں اثر ہویا اے۔ میرے اپنی پدھرتے اوہناں دے کم نال پاڑ نیں۔ ایہ اک دکھرا بھیرا آجہیدے بارے گل کرن دی اتھے لوڑ نہیں۔ جلیب تنویر دا بہوں دھم والا ناٹک ”آگرہ بازار“ سی جہڑا اوہناں ۱۹۴۸ء وچ کیتا سی۔ ایہ اصل وچ دوجی واری کھیڈیا گیا۔ ایہدے وچ اوہناں آگرے دے فقراں دے گاؤن ورتے آہے۔ ایہدے وچ اک فقیر سی جہڑا راوی سی ایہ نظیر اکبر آبادی دے گاؤن گاؤندا سی۔ ایہدے لئی جلیب تنویر آگرے دیاں سڑکاں توں اک سچی مچی دا منگتا پھڑ لیا تے ہن۔ اوہناں اوہدی سکھیا کیتی تے اوہدے کولوں ای سارا کم کروایا۔ اوہ اک اتھا فقیر سی۔ ایہ سارا کم اوہناں دناں وچ ہو رہیا سی جدوں اجے اسیں تھیٹر دی دنیا وچ اصلوں اوپرے ای آہے۔ میں ایہ دوہویں ڈرامے دیکھے ہوئے آہے۔ پر مینوں اوہناں نال کسے وی پدھر اتے اپنا جوڑ جڑوا سہی نہیں ہا ہوندا۔ کیوں جو میرے لئی اصل تھیٹر تے اوہو ہا پریم تھیٹر۔ بی سامنے سنیر بیٹھے ہوئے نیں اسیں کجھ اچان تے ہاں

ایتھے انیھرا اے اوتھے چانٹا اے۔ وچکار پردہ پیا ہویا اے۔
 پردہ چکینڈا اے۔ اسیں ڈرامہ کردے ہاں۔ پردہ ڈھیہ پینڈا اے۔
 تارٹیاں وجدیاں نیں۔ انج دے تھیٹر وچ گرامر ہونڈی اے۔
 سی چونترے دی ورتوں کیویں ہونڈی اے۔ ایکنگ کیویں کیتی جانڈی
 اے۔ ہر شے بجھی تھتھی ہونڈی اے۔ جدوں اسیں وڈے روکا
 ضلعے جانڈھروچ ناٹک کیتا تے ایہہ سارا وچار ترٹیا۔ پر مینوں اجے
 ایہدی پوری سرت نہ آہی ہونڈی۔ میں پچھانہہ پرت کے ویکھدا ہاں
 تے ایہہ سارا وچار چینی چینی ہو جاندا اے۔ ہوں سدھی گل اے
 سی ڈیڑھ لکھ سنیراں دے بچھے پڑ وچ پرسنیم تھیٹر نہیں کیتا جا
 سکدا۔ ایہہ جھٹ کر کے کھلے تھیٹر دا روپ دھار لیندا اے۔ ایہدے
 وچ سچی مچی دے سبھار نال نہیں کھیڈیا جا سکدا۔ پرسنیم تھیٹر دے
 پاتراں دالیاں باریکیاں تے ایہدے وچ چوکھیاں نہیں دکھایاں جا
 سکدیاں۔ ایس تھیٹر وچ جیہڑا کانا دکھایا جاندا اے۔ اوہ سبھ توں
 پہلاں کانا ای ہوندا اے۔ اوہدے اندر دیاں ہورزکیاں نکیاں گلاں
 نہیں دکھایاں جا سکدیاں۔

شامل مکرجی دیہیاں باہیاں درھیاں دا چھوہر سی۔ ساڈے توں
 چار پنچ ورھے وڈا۔ اوہ ہوں سوہنا گاؤنڈا سی۔ ایکڑ تے ہوں
 ای ودھیا سی۔ ہنڈی بھاویں اوہنوں نہیں سی آونڈی پر اوہس ایہہ
 سکھ چوکھی چھیتی لئی۔ سانوں اوہدے توں ہوں آہر ہونڈا سی۔ ساڈے
 لئی تے اوہ گاڈ فادر ای سی۔ ساڈے کول اک ہارمونیم وا جاتے
 ڈھول ہونڈا سی۔ اسیں سارے کورس دی شکل وچ گاؤنڈے آہے

تے مکرچی ساڈی اگوائی کریندا ہا۔ ہولی ہولی ساڈی سنگ لٹھ گنتی تے
 اسیں آپ وی گون لگ پئے۔ ڈرامہ کرن نال وی چوکھی سنگ
 لٹھدی اے۔ ستمبر ۱۹۷۱ء توں لے کے دسمبر ۱۹۷۳ء تیکر اسیں
 ایہو جیسے کماں وچ رُجھے رہے۔ ایس ڈیڑھ کو ورھے وچ اسیں
 دلی دے کائے میل وچ اپنی اُپچی تھاں بنا لئی۔ محنتی میل دی رتھل
 لہر دی اسال و ت نوں سرلوں نینہ دھر دتی۔ ایہہ نہیں بتی اسیں ای
 ایس لہر دے موڈھی آہے۔ پہلاں وی کم ہوندا سی پر ادہ مک چکلیا
 سی۔

۱۹۷۳ء وچ اسال بیویں اپنا اُتے مل ماری انج ای سانوں وی
 اپنا دے دفتر وچوں چک دتا گیا ایہدے پچھو کڑ دا ویروا کجھ انج اے۔
 بتی اسیں بھاویں لوک لہر نال جُڑے ہوتے آہے پر سمجھ مت ساڈی
 ایہہ سی بتی اسیں کسے اک کھتی پارٹی دے بھنڈے ہیٹھ نہیں کھیڈیا۔
 ساڈا کھیڈن ٹریڈ یونین فرنٹ، پڑھیار فرنٹ تے واہک فرنٹ لئی تے
 ہوسی پر کسے اک پارٹی لئی نہیں۔ ایہدا کارن ایہو سی بتی کھتی لہر وچ
 چھٹ پئی ہوئی سی۔ اوس ویلے ساڈی سمجھ ایہو ای آکھدی سی بتی
 رتھل لہر کھتی لہر نال کم کر سکدی اے پنا کسے پارٹی دے نال جُڑیاں
 پر ہن ساڈی سمجھ انج نہیں۔ اودوں ساڈی ایہو ای سمجھ سی۔ اوہناں
 دناں وچ سی پی آئی (ایم) تے دلی وچ ہے کوئی نہیں سی —
 سی پی آئی اڑی بدھی ہوئی سی بتی اسیں اوہدے لئی کم کر تے تے
 گل ایتھوں تیکر ودھی کہ ہتھی دکھی پین تیکر اپڑ گئی۔ انج اوہناں سانوں
 اوتھوں کڈھ دتا۔ اسیں دت بے گھر تھی گئے۔ ادہ تھاں ہر بکھوں

بہوں ودھیا سی، پکاوتیاں کرن لئی - شہر دی دُھنی وچ - ہٹیٹھاں چاہ
پانی دیاں ہٹیاں - آل دوالیوں ٹیلیفون دا وی سکھ سی - کوئی اوکڑ
نہیں سی جرنی پنڈی -

ایتھوں نکل کے اسیں مہینہ دو مہینے تے بہوں اوازاری تے
انگلی وچ کڈھے اتوں ہوئی ایہہ ورتی ہی ۲۰ یا ۲۵ مارچ نوں سڑک
دے اک حادثے وچ شامل مکر جی چلانا کر گیا - ہُن ساڈا اوہو جیہا
گورو وی کوئی نہ رہیا، آرٹسٹک کلچرل فرنٹ اتے ساڈی اگوائی کرن
والا - پھیر ایس سارے لڑائی جھڑپے وچ اسیں جیہڑا ویہہ پنچی گڑیاں
مُنڈیاں دا سنگ جوڑیا سی اوہ وی کھلر پلہ گیا - ہُن اسیں رہ گئے
سارے پنج جنے - آہو چھ آہے کہ - چار بنگالی تے دو اسیں - اک
میں تے دو جا سبھاش چندر - ایہہ ہُن وی ساڈے نال ای لے - اپریل
وچ اساں اک جھٹھ بنایا جس دا سرناٹواں اساں رکھیا - جن ناٹھ مینج -
ساڈی جاچے ایہہ آئی پی ٹی اے دا ترجمہ سی - سانوں پک سی ہی
جیہناں لوکاں اپٹا اتے مل ماری اے اوہ اپٹا نہیں چلا سکدے - اوہناں
کول کوئی پنیری (کاڈر) تے ہے نہیں سی - سانوں تے اوہناں ایویں
اپنی کاوڑتے سوڑ ہتھوں چھیاں پے کے کڈھیا آہی - سو اسیں
اپنے آپ نوں اپٹا ای خیال دے آہے - پر اپٹا دا نال اسیں نہیں
آہے ورت سکدے کیوں جو رجسٹرڈ آہی -

اساں برتولت برنخت دا اک ناٹک "قانون کے آقا" دے

نال توں ترجمایا تے دلی یونیورسٹی وچ کھیڈیا - کامیاں دے واسے
وچ اسیں اوہنوں نہ لے جا سکے سگوں کھری گل تے ایہہ ہے ہی

اسیں اوہنوں کامیاں دے کول لے کے امی نہ گئے۔ لے کے جانے
 تے کھیڈ وی لیندے۔ پر اوس ویلے ساڈی سرت مت دی گنجھل
 سی جہڑے ایتھے (پاکستان) بلیاں وچ دی نظریں پیندی تے
 رڑکدی اے۔ گنجھل ایہ آہی بئی بریخت بابے دے ناٹک پڑھے
 لکھے سوجھوند میل لئی نیں۔ کائے میل نول اوہناں دی سرت نیں
 آون لگی۔ سانوں اودوں تھیٹر وی نہیں سی آوندا ایس لئی ایہ کوئی
 ودھیا کرت وی نہیں آہی بئی ایہدا اثر وی نگونا امی رہیا۔ اوس
 سے بریخت بابا چوکھا پڑھیا پیا جاندا ہا ایس کر کے یونیورسٹی وچ
 لوکاں ساڈے تھیٹر ول دھیان وی کیتا۔

اساں جدوں نواں تھیٹر بنایا ساڈے کول تھیٹر بناون لئی لوڑیا
 چوکھا وست ولیوا جڑ گیا ہویا ہا۔ ایہ سارا اوس مول توں بنیا سی
 جو اساں پھلے ڈیڑھ دو ورھیاں وچ جوڑیا سی۔ ایس سارے وست
 ولیوے دا ویروا کجھ انج کر کے اے بئی ساڈے کول اپنے
 واجے طبلے ہن، دسترہن، سیٹ ہن۔ تن چار بتیاں (لائٹاں) ہن
 جیہناں اتے ساڈا چوکھا پیسہ وی لگا۔ چلتے رہوے بئی ایہ سارا
 ہنک سک ساڈی اوس ویلے دی تھیٹر بارے سمجھ سرت دے
 حساب سر آہی۔ ساڈی اودوں سمجھ سرت ایہ آکھدی آہی بئی تھیٹر
 وچ بتیاں ہونیاں چاہیدیاں نیں سوچ بورڈ دا اک پورا کم ہونا چاہیدا
 اے۔ اک چونترا وی ہونا چاہیدا اے تے پھیر، ہتھ پلے وچ
 لیکھا وی۔

اساں اک بنگالی ناٹک کیتا۔ بنگال دے اک وڈی دھم والے

جی نہیں، ناٹکاں دے لکھیاری وی نہیں تے کھڑا دنہار وی نہیں اونہاں داناں
 اُپل دت - تھیٹر ڈھانیاں دی لہرنال اوہناں داسنگ کلکتے دے لوک
 بل تھیٹر توں ٹریا - ایس تھیٹر نوں پی ایل ٹی (پیپلز ٹل تھیٹر) آکھدے
 نہیں - اُپل دت داناں بنگال ای نہیں سگوں پورے ہندوستان دے
 وڈے راس کاراں وچ گنیا جاندا اے - اوہناں دا اک ناٹک سی "مرتوا
 وتی" ایہدا ترجمہ کرینے تے بندا اے "مرنوں پریرے" "BEYOND
 DEATH" - ارون شادا ۳۲ - ۱۹۳۱ دے سمے اک ناٹک اے۔
 "بینی دی ڈیڈ" - ایہ ناٹک ایسے دا ہندوستانی پرتا آہی - ایہوں
 اساں بنگالی وچ ای لیا - ایہوں بنگالی وچ لین دا کارن ایہہ آہا ہی
 ساڈے اوتھے بنگالیاں دا اک ہوں وڈا میلہ لگدا اے جیہوں دُرگا
 پوجا آکھدے میں - کسے ویلے ایہہ میلہ ایتھے ہور وچ وی لگدا آہا۔
 کیوں جو ایتھے واہ وا سارے بنگالی رہندے ہوندے ہن - ایتھے
 دُرگا پوجا وی ہوندی آہی - ایہہ میلہ ساڈے پنج دنا ہوندا اے ہن
 تے سگوں ایس اک سماجی رتھلی میلے داروپ دھارن کر لیتا اے - ایہ
 وچ اک تے دُرگا مائی دی پوجا ہوندی اے جیہڑی کہ ایہدا پکا پیڈا
 اک انگ اے - اک نگرے مائی جی دی پریتما (مورتی) ہوندی اے
 پجاری ایہدے اگے ڈھپ بتیاں بال کے پوجا وچ رُجھے رہندے
 نہیں - دوجے پاسے اک چونترا اُسریا ہوندا اے - ایہدے اُتے محلے
 دے، شہر دے، شہر دے آل دوالے دے لوک آتے - اوتوڑتی
 ناٹک کردے نچدے تے گاؤندے نہیں - ایہہ سارا آہراٹھ نوں وجے
 چھوہیا جاندا اے تے ساری رات چاؤ رہندا اے - ایس سارے مذہبی

پڑ وچ بڑے بڑے دیہار ویری ناٹک کھیڈے جانڈے نیں —
 انٹرنیشنل وی گاویا جانڈا اے۔ روسی اُمتھل بارے وی ناٹک ہونڈے
 نیں۔ جو لیس فیوچرک بارے وی، ہوچی منھ تے وسیت نام بارے
 وی۔ دتی وچ کوئی ۳۰، ۳۵ تھاواں نیں جتھے ایہہ ڈرگا پوجا ہونڈی
 اے تے پڑ بجھدے نیں۔ ساریاں سنگتاں اپنے ناٹک ساج لیندیاں
 نیں بنگالی وچ تے میل ملاپ کردیاں نیں ڈرگا پوجا کمیٹیاں نال تے
 دسدیاں نیں سئی فلاٹے دیہاڑے اسیں تہاڈے ول کھیڈاں گئیاں
 تے فلاٹے دیہاڑے تہاڈے ول — بعضے ویلے اک رات
 وچ دو، دو ڈرامے وی ہو جانڈے نیں سئی اک شو ایتھے کیتا اے
 تے دو جا شو اوتھے جا کیتا اے۔ ڈرگا پوجا کمیٹیاں ناٹک دے
 خرچے دے نال تے کجھ پیسے وی دیندیاں نیں۔ ایہہ پنج سو توں
 لے کے ہزار روپے تیکر دی مڈی ہونڈی اے۔ سو بھلیو اسان ایہہ
 ناٹک کھیڈ کے کوئی پنج چھ ہزار روپیہ وی جوڑ گھدا۔ ایہہ ڈرامہ
 اسان پیسے کھٹن کیتے ای کھیڈیا۔ اودوں مینوں بنگالی اکا نہیں سی
 آونڈی تے نہ ای تیگی ایہا جانو سی۔ اسان دونہاں اپنے اپنے
 جتھے آونڈیاں گلاں ہندی وچ لکھ لیاں تے اُچارن سودھ کے
 آپو اپنے پاتر کھیڈے۔

ساڈے کول پنج چھ ہزار روپیہ جڑ گیا جو ۷۳ وچ چنگی
 چوکی مڈی آہی۔ اج وی ایہہ کوئی تھوڑے پیسے نہیں۔ ایتھوں
 سانوں پھیر اتشاہ جاگیا اپنے اپٹا والے سنگیاں نوں وت نال
 رلاون دا۔ سو اسان اوہناں سنگیاں دی بھال چھوہ لئی۔

دیہاری تھیٹر دے لوکاں کول وی اسیں گئے۔ اساں اوہناں
 نوں اپنے ناٹک بارے دس کے ہتھ پلا مارن لئی آکھیا۔ اوہناں
 دیہاڑیاں وچ اک نروئے لکھیار ہن جیہڑے ناٹک دی دُنیا وچ
 نویں نویں امی آئے ہن اوہناں دے اک ناٹک ”پیپر ویٹ“
 نے ہوں دھماں پایاں ہن۔ اوہناں دا ناں با ریش سپا دھیائے
 اوہناں اُچیچا ساڈے کھڈن لئی اک ناٹک لکھیا ”بھارت بھاگیہ ودھاتا“
 ایہ بول ساڈے قومی گاؤن وچ آوندے نیں جیہڑا رابندر ناتھ ٹیگور دا
 لکھیا ہویا اے۔

جن گن من ادھنا تیک جے ہے

بھارت بھاگیہ ودھاتا

”جن گن“ دے ارتھ نیں ”لوکائی“۔ ”ادھنا تیک“ دے ارتھ

نیں ”وریام“۔ جن گن من بئی لوکائی دے دل وچ وسدے وریام
 تیری جت ہووے توں بھارت دے بھاگ سوارن والا ایں۔ ایہ
 ناٹک چونناں بارے آہا۔ بئی نروال میل دے لوک راج (بورژوا ڈیموکریسی)
 دیاں چونناں کیوں لڑیاں جائدیاں نیں۔ ایہدے وچ دکھو دکھریاں پارٹیاں
 دے لوک نیں۔ اک چودھری صاحب نیں اک سیٹھ جی۔ ایہ دونویں
 دکھو دکھ پارٹیاں ولوں چونناں وچ امیدوار نیں۔ ایس موقیاتے پھوٹے
 واہک دی اک اپنا امیدوار کھلاہر دیندے نیں۔ کالمے تے واہک
 دونویں رل کے۔ امیدوار دا ناں کلواے تے ایہ ذات دا چار
 اے۔ ایہنوں لوکاں دی وڈی گنتی دی جمیت جڑدی اے۔ ایہ
 دیکھ کے بھوئیں وال تے کرخانہ وال اک بئے نال رل جائدے نیں

تے کلونوں مروا دیندے نیں - ایہہ سی اوہ ناہک جہڑا اسان اوہناں دہاں
 وچ تیار کیتا - دلی وچ ناہک دی اک بہوں اگھتی ہستی نیں - جہڑے
 پرکھنہار دی نیں - کویتا ناگپال ناں اے اوہناں دا - اوہ وی ساڈے
 نال آن رے - اوہناں دے گھر دے ونود ناگپال نیں - میں سُنیا اے بی
 اوہ ایتھے وی ہندوستان دے ٹی وی ڈرامے ہملوگ پاروں بہوں چاہے
 گئے نیں - "ہملوگ" مگروں "بنیاد" ناں دا اک لڑی وار ناہک چالو ہویا
 ہا اوہ دے وچ ایہہ دونوں جی کم کر دے ہن - ونود بہوں ودھیا گانگ
 دی نیں - بیگم اختر دی شاگردی کوئی پنڈراں ورھے کیتی سی اوہناں - ایہہ
 دونوں جی ساڈے نال جھڑے - اسان ایہناں نال رل کے کم کیتا -
 ایہناں لوکاں دی دلی دے وہار بدھے تھیٹر وچ وڈی اچی تھاں
 سی - ایہہ اپنے نال چوکھے سارے لوکاں نوں لیاون وچ وی سچل
 رہے - اوہ جہڑے لوکاں نوں لے کے آئے اوہناں وچ دلی تھیٹر
 دے سبھ تھیں اگھے سنگیت کار موہن اوپریتی ہن - سرویش دیال سکینہ
 بن جہڑے ہندی دے اک بہوں ہبان شاعر نیں - اوہناں ساڈے ایس
 ناہک لئی بہوں سوہنے گاؤن لکھے - موہن اوپریتی نے ایہناں گاؤناں
 نوں سنگیت وچ ڈھالیا تے پھیر ایہناں دیاں پکاوتیاں کروائیاں - بھگوتی
 چندر ورما آہے جہڑے بہوں ودھیا فوٹو گرافر آہے اوہناں ناچ
 مدراداں دیاں بہوں سوہنیاں فوٹواں چھکیاں - رنج سٹھ پنڈیٹ لوکاں دے
 ایس سنگ نے ڈھائی تنناں گھنٹیاں دا اک بہوں سوادھی میوزیکل ناہک
 ساجیا - ایس ناہک دے دلی وچ شو ہوئے تے ایہدیاں سارے
 دلی وچ ڈھماں پے گئیاں -

اسیں پچھلے دیہاڑیاں وچ کائے میل لئی اپنا دے ناں تے تھیٹر کر دے رہے آہے۔ پر ایہدے نال اسیں دلی تھیٹر دھارے دا انگ نہیں آہے بنے۔

تھیٹر والیاں نوں ساڈا اکا کجھ پتہ نہیں ہا بہی ایہہ وی کوئی سنگت ہے جیہڑی تھیٹر کردی اے۔ ہُن اسیں کوئی اوہناں دے وچکار نہیں آہے اپڑ گئے پر اوہناں نوں ایہہ پتہ لگ گیا ہا بہی ایہہ وی کوئی تھیٹر کرن والا سنگ ہین۔ ایہدا وڈا کارن کویتا ناگپال تے ونود ناگپال دا ساڈے نال آرلن ہا۔ کیوں جو ایہہ دونوں بھارے گورے جی جانے تے متے جانڈے ہن۔ ایہناں نال رل کے اسان اگا ای اک نوں ڈھنگ دا تھیٹر کھیڈنا چھوہیا۔ جیہدے وچ سنگیت وی ورتوں ہونڈی آہی ریت دا ڈھنگ ورتیا ویندا ہا۔ پھیر کجھ ناچ رنگ وی رلایا ویندا ہا۔ ایہہ نامک اسان فروری، مارچ ۱۹۷۳ء وچ سا بننا چھوہیا۔ نومبر وچ اسان ایہنوں کھیڈیا۔ تے دسمبر تیکر بیٹھ اُتے کھیڈے رہے۔ اسیں وکھو وکھرے کالجوں وچ ایہنوں کھیڈیا۔ لوکاں ایہنوں بہوں چاہ نال ویکھیا تے سلاہیا۔ جدوں اسیں ایہدے دس پندراں شوکر بیٹھے اسان اک بس بھاڑے تے کیتی تے ہندے یو۔ پی دے دورے تے ٹر پئے تاں جو پنڈاں گراواں وچ اپڑ کے نامک کھیڈیے۔ اصلی رنگ ڈھنگ نال۔ بے مہاریاں تے آپ ہدیریاں وانگوں نہیں بہی جتھے رُوح کیتا اوتھے ای چونترا بنا کے کھیڈن لگ پئے۔ نہیں سگوں اسان گہرواں، پڑھیاراں، کامیاں تے واپکاں دیاں بیڑاں نال میل ملاپ کیتا۔ ایہناں بیڑاں نے شہراں وچ ڈھنڈورا بھرایا۔

پوسٹر لکھائے، تھاں دا سر بندھ کیتا ساڈے کھاؤن پوون دے سر بندھ دی
 کھیچل کیتی۔ ایہناں دی امداد باجھوں ایہہ سارا کم ہو ای نہیں ہا سکدا۔ اتوں
 ایہہ سب ناٹک کرن لئی وی ایہہ سماں بہوں چون آکا۔ فروری مارچ ۱۹۳۳ء
 وچ یو۔ پی اسمبلی ضمنی دیاں چوناں ہرہیاں ہن۔ ایہناں چونناں پچھوں ای ابھوگنا
 اعلیٰ وزیر بنے۔

امروہہ تے موتی نگر وچ سی پی آئی ایم نے وی اپنے بندے کھڑے
 کیتے ہوئے آہے۔ اسیں ایہناں وچوں کسے وی بندے دے پلیٹ فارم
 توں ناٹک نہیں آہے کھیڈ دے پر کھیڈ دے اوہناں دے شہراں وچ
 ای آہے۔ اوہناں دے پٹراں وچ ناٹک کھیڈن دے نال نال اسیں
 اوہناں دی جماعت وی کردے آہے۔ امروہہ وچ اسان دودن ناٹک
 کیتا۔ پہلے دیہاڑے پندراں ہزار تے دوجے دیہاڑے پینتی ہزار آدم
 ساڈی کھیڈ دکھین تے سٹیشن لئی ڈھکیا۔ ہورناں تھانواں تے وی انج
 دی کار ای ہوئی۔ اسیں کئی ہور شہراں وچ وی گئے۔ جیویں کہ گڑھ
 میکیشوا، تیاند، امروہہ، نجیب آباد تے موتی نگر ورگے شہر ہو گئے۔
 لہندے یو۔ پی وچ ساڈا ایہہ دورہ دس دنوں دا ہا۔ دساں دنوں وچ
 اسان ناٹک دے دس توں پندراں تیکر شو کیتے۔ انج اسان پنڈاں
 وچ جانا چھوہیا۔ ایہہ تھیٹر وچ اک اکا ای نویں گل آہی۔ اسیں
 پہلاں وی کامیاں دے تپے وچ جانڈے ہوندے آہے۔ جتھے
 کوئی ہور نہیں جاندہا ہا۔ بہوں پہلاں آزادی دے گھول دے سسے دی
 گل اے جدوں ناٹک منڈیاں پنڈاں دھائی کردیاں ہن۔ اسیں
 جدوں جانا وڈیا ہا ساڈے دل کسے تک کے وی نہیں ہا دیکھیا۔ کسے

نوں پتہ وی نہیں ہا بئی کائے میل دے تپیاں وچ دستیاں وچ فیکٹریاں
 دے بوہیاں اگے ناٹک کھیڈے جا رہے نیں۔ پر ہُن جدوں ساڈے
 نال کجھ جاشیاں پچھانیاں ہستیاں جُڑیاں ہوياں ہن ایس پاروں اخباراں رسالیاں
 وچ ساڈے بارے لکھیا پڑھیا گیا تے ساڈے دل دھیان کیتا گیا۔
 ہُن اساں اک ہور ڈرامہ لیا۔ ہندی دے اُگھے شاعر جیہناں دا میں
 ناں دس چکيا ہاں سلوشا دیال سکینہ دا لکھیا ہويا ایہہ ڈرامہ ”بکری“ دے
 سرنائیں توں ہا۔ ایہہ اک ڈھنگ دی ایگری آہی۔ ایہدے وچ
 دی چونناں نوں ای پچھو کڑ بنایا گیا ہا۔ ایہدے وچ دسیا گیا ہا کہ بوزروا
 (زر وال) سیاست دان وپاریاں تے بھونیں والاں نال رل کے کیوں
 کھڈے وڈے ہن۔ اوہ ساری کھوہ دھروہ گاندھی جی دے ناں
 تے ای کر دے نیں۔ ساڈا ایہہ ڈرامہ ہوں چلیا۔ حالاں ایس ای
 پہلے لوک نہیں آہے ایس ناٹک نوں کھیڈن والے۔ ساتھوں پہلاں
 نیشنل سکول آف ڈرامہ دا اک چھوہر ایہہ ناٹک کھیڈ چکيا ہا۔ پر
 اساں ایہنوں اوہدے توں وڈی پدھر اُتے کھیڈیا۔ اوہ سارے لوک
 وی ساڈے نال آن جُڑے۔ سلوشا دیال سکینہ تے موہن اوپریتی توں
 چھٹ ونوہ ناگپال نے ایہدے وچ راوی دا پاتر تے کوتا ناگپال
 نے ایہدے وچ نٹی دا پاتر کھیڈیا۔ ساڈے اوتھے نٹ تے
 نٹی سنسکرت تھیٹر دا انگ ہن۔ نوٹسکی وچ وی ایہناں دی
 ورتوں ہوندی اے تے ایہدے نوں دکھ ایہہ کئی ہور ناٹک روپاں
 وچ وی ورتیندے ہن۔ ایس ناٹک دی ہوں چرٹھ مچی۔ ایہدے
 اساں کوئی پنجاہ شو کیتے۔ چھیکرلا شو اساں ۱۹ جون ۱۹۷۵ نوں

کیتا - ایرجنسی لگن توں اک اٹھوارہ پہلاں - پھیر ایرجنسی لگ گئی -

ایرجنسی دے سمے کیوں رتیاں ؟

ایرجنسی وارے دی میں تھیٹر دے پکھ توں ای کتھ کراں گا - ایرجنسی لگن نال دلی دے تھیٹر اتے کول بدل کنی نہ وسیا - سگوں ہندوستان وچ کدھرے دی کلکتے نوں چھڈ کے تھیٹر نوں کجھ دی نہ ہويا - کلکتے وچ ریڈیکل تھیٹر ہوندا ہا - دلی وچ چائن پر دے والا تھیٹر ہوندا ہا - ایس نوں وسیب دے تکرے تے پکیرے میل دا تھا پڑا ہا - اوہو ای ایہا سنیئر ہا تے سلا ہونہار دی - ایہہ اک ڈھنگ نال اوہا من پرچاوا ہا - آزادی توں پہلاں دا تھیٹر اک چرچلیا پر پھیر ساڈے تھیٹر نوں ڈھاہ لگ گئی - ایہہ منجھ میل دے ڈرائنگ روم دا تھیٹر بن گیا - بندے دے نفساتی ٹاکرے ، بھنے بھانی دا سانگا تے وجوگ دیاں گنجھلاں ایہدے وچ آن وڑیاں - تسیں جان لوو بی جیویں کہانی اک پنہدھ بھا گیا اے — دوجی وڈی لام مگروں لہندے دیساں وچ وجوگ دا اک ہلارا آبا ہا اوہدیاں اپنیاں رنگتاں ہن جو اردو کہانی تے شاعری اندر اڈ کے وڑیاں جیہناں دا ساڈھی دھرتی نال کوئی سانگا نہیں ہا — سگوں کار ای ہندوستانی تھیٹر نال وی ورتی - ایس لہر سمے ہوں اگھے ناہک کار دی سامنے آئے جیویں موہن راکیش دا نال لیا جا سکدا اے - جیہناں دا ہندوستانی ڈرامے وچ اپنا اک مراتبہ اے تے سدا رہی - اُنچ دیاں رنگتاں بارے جے اسیں ڈرامے کر رہے ہاں تے

اہدے نال کسے نوں کجھ وی فرق نہیں پے رہیا۔ سو رانج دا ڈرامہ
 چلدا رہیا پر صاحب ساڈا تھیٹر ٹھپ ہو گیا۔ ہُن کامیاں دے
 تپے وچ ناہک کھیڈنا وس دی گل نہ رہیا۔ سانوں تے ٹریڈ
 یونیناں بلاوندیاں ہن۔ ایہناں بیڑاں نوں ہُن ترور دتا گیا ہا۔ کامیاں
 دے سارے آگو جیلاں وچ پا دتے گئے۔ رانج ای سیاسی آگو،
 پڑھیار آگو، چھوٹر بیڑاں دے آگو سبھے ای جیلاں وچ اڑا دتے گئے
 ہن۔ ہُن کون تے کیہڑا سر بندھ بناوندا اوتھے جا کے۔ چلو اسیں سر بندھ
 کروں لیندے تے کامیاں نوں کیہڑا لیاوندا اوہ تے وچارے ڈروے
 نہیں آہے آوندے۔ کیوں جو ہر تھانویں حکومتی پارٹیاں دیاں بیڑاں
 مل ماری بیٹھیاں ہن۔ پر اصل گل تے ایہہ آہی ہئی اسیں آپ
 ڈر گئے آہے۔ اک تے اسیں آکا ای نوں نروے آہے دوجی گل
 ایہہ آہی ہئی دھونس دھروہ نال جو جن لئی جیہڑے جگرے
 دی لوڑ ہوندی اے اوہ کسے لہر وچ وگیاں ای آوندا اے۔
 اسیں کسے لہر دا انگ نہ آہے ایں کر کے ایہہ جگرا کتھوں ڈھیندا
 سانوں۔ اسیں لوک چھیتی ای کھل گئے۔ پر اہدے اتھ ایہہ
 وی نہیں ہئی امیر جنسی وارے وچ سرکار ویری تھیٹر
 نہیں ہویا۔ امیر جنسی ویلے دلی دی جو اہر نعل یونیورسٹی
 وچ اک گجھی لہر چلائی گئی۔ ایہہ یونیورسٹی کھئی سیاست دا اک
 وڈا گڑھ ہوندی آہی۔ ایں لہر دے جھنڈے بیٹھاں ہر
 پندرھواڑے اک پرچہ وی کڈھیا گیا۔ سائیکلو سٹائل کر کے
 ایہہ ونڈیا وی جاندا ہا۔ پلس نے ایہہ پرچہ ڈکن لئی

پورا واہ ورت ڈٹھا پر ایہنوں ٹھپ نہ کر سکی۔ ایٹھے سرکار
 ویری تھئیٹری ہویا۔ نازی جرمنی اندر فاشسٹاں دے دھروہ
 دھونس بارے اک ناٹک لے "ملوال نسل دی گھروگی حیاتی"۔
 ایہدیاں کجھ جھاکیاں کھیڈیاں گئیاں ایٹھے پر ایمانداری دی گل ایہہ
 لے ہئی اسیں تھئیٹری نہ کر سکے۔ میرے وچار سیتی کامیاں دے تپیاں
 وچ انج دا تھئیٹری نہیں ہوسکدا ہا۔ پرسانونوں لوڑیا ہا ہئی جدوں
 انج دا تھئیٹری کرنا اوکھا ہو گیا ہا تے اسیں کجھ کلاسیکل تھئیٹری
 کر دے۔ شیکسپیر تے چیخوف نوں کھیڈ دکھاؤندے۔ سانون
 دلی وچ تھئیٹری دا آہر چالو کیتی رکھنا چاہیدا ہا۔ تاں جو ساڈا
 تھئیٹری نال سانگا بنیا رہندا پر اسان کجھ نہ کیتا گھٹ ودھ
 دو ورھے اسیں ویلے بیٹھے رہے۔

۱۸ جنوری ۱۹۷۷ نوں ایمر جینسی ڈھلی کیتی گئی تے مارچ وچ
 چوناں ہویاں۔ ایس سے وچ اسان چیخوف دے دو ناٹک کھیڈے
 "ویاہ" تے "رچھ"۔ ایہناں ناٹکاں دا اکو اک شو ای ہویا۔
 اسیں سارے لوک کھلر گئے ہوتے آپے کویتا ناگپال تے
 ونود ناگپال دی ہن ساڈے نال نہیں آہے رہے۔ اسیں
 لوک دی اوہناں نال میل میلاپ نہ کر سکے۔ اسان آپ ای
 ایہناں ناٹکاں نوں سا جیا۔ شو بہوں ای مندے رہے۔

میں ۱۹۷۵ وچ ای دلی توں گڑھوال ٹر گیا ہا۔ ایم لے
 میں کریا ہویا ہا۔ دلی یونیورسٹی وچوں، انگریزی دا۔ پہلاں
 تے میں دلی یونیورسٹی وچ کچی نوکری کیتی۔ گڑھوال

یونیورسٹی وچ مینوں پکی نوکری لئی سدیا گیا ہا۔ دلی یونیورسٹی وچ ساتھوں کم کوئی نہیں ہا ہوسکيا ایس کر کے سوچیا ہئی گڑھوال ای پھر آوندے ہاں۔ ایمرجنسی واسارا وارا میں گڑھوال یونیورسٹی وچ ای ٹپایا۔ اوتھے میں اپنی تھاں تھئیڑ وی کیتا پر اوہ کوئی دیہار ویری تھئیڑ نہ ہا۔ اُپندر ناتھ اشک دا اک عام محولی ڈرامہ لے "پردہ اٹھاؤ پردہ گراؤ" پر ایہ ایویں روح نوں وِلاون والی گل ای آہی۔ اوتھوں میں کشمیر ٹر گیا۔ کشمیر یونیورسٹی وچ میں پڑھاؤن لگ پیا۔ اگست ۸، تیکہ میں کشمیر وچ ای رہیا۔ دلی آونا جانا تے ہوندا ای ہا۔ جدوں ایمرجنسی لگی تے جنتا پارٹی دی سرکار آئی اودوں کجھ ساہ پیا۔ جمہوری آہروت ٹرن لگے۔ ایس ویلے میرے پچھوں ساڈا سنگ وت جڑ کھلوتا۔ اوس عذرا وجاہت دا لکھیا "فرنگی پھر لوٹ آیا" ناں دا اک ناٹک کویتا ناگپال دی صلاحکاری نال کھیڈیا پر ایہدے اک دوشو ای ہوسکے۔ دسمبر، وچ میں سیالاں دیاں چھٹیاں وچ ایٹھے آیا۔ اُتہل دت نے اوس ویلے بنگالی وچ ایمرجنسی اُتے اک ناٹک لکھیا۔ اسان اودہا "اب راجہ کی باری آئی" دے سرناٹوں نال ترجمہ کیتا۔ ایہ ایمرجنسی اُتے اک چوٹ ہا۔ ایہوں اسان سا جنا چھوہیا پر ایہنوں کھیڈن توں پہلاں ای میریاں چھٹیاں مک گئیاں تے میں کشمیر پرت گیا۔ ایس ناٹک دے کوئی چار پنچ شو ہوتے۔ پھیر اپریل ۸، وچ میں اجے کشمیر وچ ای ہا ساڈے سنگ نے برنجیت دا ڈرامہ "کاکیشی چاک چکر"

کیتا۔ ایہدی صلاحکاری کویتا ناگپال کیتی۔ ایہدے نال بہوں سارے لوک
 آکے جڑے۔ ایہہ سی پی آئی ایم دی جالندھر کانگریس وچ کھیڈیا
 گیا۔ دل وچ اسیں ایہدا اک وی شو نہ کر سکے۔ ایہہ نہ کر سکین
 ساڈے لئی اک نواں جلیھن ہا جیہدے وچوں ساڈا سکرپٹ تھیٹر
 نکلا آہا۔

ایمرجنسی توں پہلاں کامیاں دے میل دی لہر سانوں ہتھ وڈایا
 کردی آہی۔ ایہو اسی سانوں پیسہ دھیلا وی دیندی ہوندی آہی۔
 رات ویلے اسیں جا کے چونترا بناؤندے تے تبنو گڈے ہونڈے
 آہے۔ بتیاں تے سمیان دے یاون لیجاؤن تے وستر کراتے
 اتے لین تے ساڈا ہزار کو روپیہ کھل جاندیا ہوندا ہا۔ ایہہ پیسہ
 سانوں کامیاں دی بیڑ دے دیندی ہوندی آہی۔ ایہہ سارے
 پیسے کالمے کردال ای جوڑ دے ہن۔ دس ہزار کالمے جے
 چوانی چوانی وی پاؤن تے ڈھائی ہزار روپیہ بن جاندالے۔
 اوہ ساڈا خرچ تھوڑا بہتا کر کے وڈا لیندے ہونڈے ہن۔ ایمرجنسی
 دے سمے ٹریڈ یونین تروڑ دتی گئی۔ ایمرجنسی پچھوں ایہہ ناٹک
 بنا کے اسیں گئے کہ ساتھی ناٹک کرواؤ۔ اوہ اگوں آکھن لگے چلو
 نسو ایتھوں سانوں ٹریڈ یونین مڑتوں جوڑن وچ اوکھتاں
 جرنیاں پے رہیاں نیں تے تہانوں ناٹک دی پتی ہوتی لے۔ ساڈے
 کول ایہدے لئی کوئی ویہل نہیں۔ ناٹک کرن دا جے چوکھا
 ای چاہ لے تے اپنے خرچے اتے کرو۔
 ساڈے کول ایہا پیسہ کتھوں ہا۔ ساڈے بھار دی عجب بن

کھلوتی۔ اگست وچ میں دلی پرت آیا۔ کچھ کم وی نہیں ہا ہوندا پیا۔ وت
 کوئی وڈا ناٹک لے کے ٹرن دی ہمت کوئی نہ آہی۔ پھیرا توں ایہہ مسئلہ
 بتی دکھاتیے کتھے؟۔ شری رام سینٹر، آتی سی ایس ہال، کمانی
 ہال تے تریوانی کلاسنگ وچ دو تین شو کرنے، ٹکٹ خریدن والیاں نے
 آکے دیکھ لیا ایہو جیہے ناٹکاں وچ ساڈے لئی کوئی چس سواد
 نہ ہا۔ اسپن تے اوتھے ای کامیاں تے واہکاں وچ جا کے کھیڈنا
 چاہوندے ہاں اوہناں دیاں وستیاں تے پنڈاں وچ۔ اسپن سمجھدے
 آہے پتی ایہہ وارا وت نویں سرلیوں جڑن تے نگھر ہون دا وارا
 ہا۔ ایہدے وچ ساڈے ناٹک دی ہور وی ڈاڈھی لوڑ آہی پر
 کاسے میل دیاں لہراں توں ایہہ آس کرنا کہ اوہ ساڈے تھتیر
 دی کڈ اُتے ہووے بے ارتھ گل آہی۔ اوہناں ساہنے
 ہور وی نشانے آہے۔ ایتھے آکے اساں ایہہ لوڑ سہی کیتی بتی
 سانوں تھتیر واکوئی اجیہا ڈھنگ بناونا چاہیدا لے جیہدے
 لئی پیسے دی متھاجی نہ ہووے۔ دو جا جیہوں ہر تھانویں
 لیجایا تے کیتا جاسکے۔ تریجا ایہہ بتی جو ہر چنگے بھیرے سے
 وچ نبھ سکے۔ چونترے اُتے وی کھیڈیا جاسکے، سڑک
 اُتے وی تے گولک دارے وچ وی۔ ایہہ وچار سانوں
 کیوں اوہڑیا ایہا وی اک اُچیچا پھوکڑاے۔
 بنگال وچ اپنا دے سے سنیراں تیکر اپرن دے جو
 نویں نویں ڈھنگ کڈھے گئے ہن۔ اوہناں دے سٹے
 وچ اک اُچیچے ون دا اپن ایر تھتیر ہوند وچ آیا ہا۔

پنڈ وچ جا کے تساں ڈھول وجایا، ڈمر و گڑھکایا، لوکاں نوں
 جوڑیا تے ڈرامہ کر دتا۔ ۵۳ - ۱۹۵۲ ویاں پہلیاں عام چونان
 ویلے اُتیل دت نے پہلی وار شہری سٹریٹ تھئیٹر سٹراکاں اُتے
 کھیڈ وکھایا۔ اوہناں چونان نال جڑواں دلی ایکسپریس ناں دا
 ناٹک کھیڈیا۔ ایہدیاں بہوں دھماں پیاں۔ اساں ایہہ پڑھیاتے
 نہیں پر ایہدے بارے سُنیا ہویا اے کیوں جو ایہدا سکرپٹ
 نہیں لہجدا۔ شامل مگر جی توں سانوں پتہ لگیا ہی سٹریٹ تھئیٹر
 (گلی تھئیٹر) وی کوئی شے ہوندا اے۔

۱۵ جون ۱۹۷۲ء نوں اساں امریکی انفرمیشن سروس دے
 دفتر وچ اک ڈرامہ کیتا ہا دو جنیاں رل کے۔ ایہہ اساں آپ
 ای سو دھیا بنایا ہا۔ اودوں پڑھیاراں دے یوتھ ٹریڈ یونین
 دا اک دکھالا ہون والا ہا۔ اوہ ویلا ویت نام وچ کوانگ
 تری دے ہتیاں دا ہا۔ رتی فوج اگانہہ ودھ رہی آہی امریکیاں
 دی ہار چاؤ ہو گئی آہی پر پوری جت فوج اچے تن ورھے
 رہندے آہے۔ ایہدے نال ساڈا سارا پوچ بہوں سجاگ ہویا۔
 سواساں "نکسن کسنجر وارتا" دوجے لفظاں وچ ایہناں دونواں
 دی گل بات دے نال توں ویت نام بارے پنڈراں منٹاں دا
 اک ڈرامہ کھیڈیا۔ آیرا ایہدا کجھ وی نہ ہا۔ چھڑیاں
 جگتاں ہن ایہدے وچ میں نکسن دا پاتر کھیڈ رہیا ہاں تے
 دوجا چھوہر کسنجر بنیا ہویا ہا۔ دوجے چھوہر داناں کاجل داس
 ہا۔ چھیکڑتے ویت کانگ آوندے ہن۔ اوہ سبھ گاتیک

ہن۔ اک گاؤن گاؤندے ہن۔

۱۲ جون ۱۹۷۵ نوں جدوں الہ آباد ہائیکورٹ دا فیصلہ آیا
 بتی اندرا گاندھی نے دادھے تے بے ایمانیاں کیتیاں ہن سو اوہناں
 نوں راج گدی توں اٹک ہو جانا چاہیدا اے پر اوہناں ایس فیصلے
 تے وی فارغی لینوں نہ کر دتی۔ اوہناں سپریم کورٹ دا بوہا
 جا کھڑکایا۔ سپریم کورٹ نے ۲۵ جون نوں آکھ دتا بتی اوہ
 بے دوش ہن اوہناں کوئی بے ایمانی نہیں کیتی۔ ۱۲ جون توں
 ۲۵ جون دا ایہہ ویلا سیاسی آہراں لئی بہوں چون ٹا۔ پنج پنج
 تے دس دس لکھ دیاں ریلیاں ہو رہیاں ہن۔ اپوزیشن دی ہر
 پارٹی نے ریلی (اکٹھ) کیتی۔ اندرا گاندھی نے وی کیتی۔ ساڈے
 وچوں کے اک نوں ناٹک کرن دی سچھی تے اسان کرسی
 کرسی" ناں دا اک ناٹک بنا کے روز بوٹ کلب وچ بھتے ویلے
 نال کھیڈنا چھوہ لیا۔ اوہرے وچ پکھنڈ ایہہ ہا بتی اندرا گاندھی کرسی
 نال سرش ہو گیاں ہن اوہ اٹھدیاں ہن تے کرسی وی اوہناں دے
 نال چکی جاندی اے اوہ جدھر جاندیاں ہن کرسی وی اوہناں
 دے مگرے مگر جاندی اے۔

ڈرامے کھیڈن دی ہن سانوں واہ وا جاچ آگتی آہی۔ اسیں
 بھانویں پورے سچیت تے نہیں آہے پر سانوں ایہہ پتہ ہا بتی
 گلی تھئیٹر (سٹریٹ تھئیٹر) دی اک اپنی اسی گرامر ہوندی
 اے۔ سٹریٹ تھئیٹر انج نہیں ہو جاندہا بتی تساں اک سکٹ
 لکھ لیا تے کھلو کے گلاں کر دتیاں۔ ایہوں کرن دا اک

اُچھا ڈھنگ پھرناتے وادھے پاونا ہوندا اے۔ سُنیراں کول
کیٹرے ڈھنگ پُجیا جاتے۔ جے گوک داری وچ پئے کھیڈ دے
ہاں تے داری دا اک اپنا ہورواں ویل ہوندا اے جیڈے آل دوالے
سُنیر بیٹھے ہوندے ہن ایہدی وکھو وکھری ورتوں ہونی چاہیدی
اے۔ ایہ ورتوں کیویں ہونی چاہیدی اے ایہا سانوں کجھ پتہ
نہیں ہا۔ پر اسیں ایہہ پک نال جانڈے آہے بتی کوئی دکھرا
نویکلا ڈھنگ ہوسی۔ اسیں بہوں سارے لوکاں کول نئے بھجے،
بوہے بوہے پھرے بتی ڈرامہ لکھ دیو پر سانوں کسے وی ڈرامے
دی خیر نہ پائی۔ ساڈے اک سنگتی ہوندے آہے دلی یونیورسٹی
وچ پڑھاندے ہن کانتی موہن شرما۔ بہوں چنگیرے پر کھنہار
آہے۔ ہندی وچ اک کتاب وی ہے اوہناں دی پریم چند
بارے اسیں اوہناں کول جانڈے ہوندے ساں اوہ ساڈا
سڈی سرکل لینڈے ہوندے سن، مارکسزم لیننزم پڑھاؤندے
ہوندے سن۔ اوہناں نے سانوں ایہہ وی آکھیا بتی اجیہا ڈرامہ
سانوں کدھروں نہیں مٹا۔ سانوں آپ ای اپنے لئی ڈرامہ لکھنا
پوے گا۔ سانوں اوہناں دی ایہہ گل ہاسو ہینٹی لگی۔ بتی بھلا
اسیں کیویں ڈرامہ لکھاں گے۔ ڈرامہ تے کوئی ڈرامہ کار سی لکھدا
اے۔ سانوں انج بھروسہ نہیں سی اپنے آپ اتے۔ پھیر سانوں
کجھ ہور لوکاں دی ایہو ای مت دتی ساڈے ٹریڈ یونین دے
اک آگے ہوندے سن جوگندر شرما ناں سی اوہناں دا اوہ اوس سے
دلی سی پی آئی ایم دے سیٹ سیکرٹری سن۔ کسے ویلے اوہ وی

ساڈے نال تھیٹر کرچکے سن۔ مکیش ناٹک وچ وڈے مکیش دا پاتر
 اوہناں ای کھیڈیا سی۔ اوہناں دی اکھیا بتی اپنا ڈرامہ آپ لکھو۔
 اوہناں دیہاڑیاں وچ ولی وچ اک بہوں وڈی ہوئی ورتی۔ ایہ
 ہوئی جنتا سرکار دے سے ورتی۔ اک فیکٹری سی مرگ انڈیا۔
 اوتھے کامیاں دی بیٹری نوں ہونڈ وچ آئی سی۔ اوہناں
 کامیاں دیاں کجھ منگاں سن نکیاں نکیاں۔ اک منگ سی بتی فیکٹری
 وچ سائیکل سینڈ ہونا چاہیدا لے۔ دوجی منگ سی بتی فیکٹری
 وچ چاہ دی ہٹی ہوئی چاہیدی لے۔ کارن ایہہ بتی کاسے
 (کروال) روز دیہاڑی پنڈراں دیہیاں میلاں دا پسندھ سائیکلاں
 اُتے کرکے فیکٹری پجڈے سن تے سائیکلاں فیکٹری دے بوہے اگے
 کھڑیاں کر دیندے سن۔ فیکٹری وچ جدول ٹرکاں اُتے مال آوندا سی
 تے ٹرک سائیکلاں اُتے چڑھ جانڈے سن۔ روز دیاں کینیاں ای
 سائیکلاں ٹٹ بھیج جاتیاں۔ پھیر مالکاں عنڈے پالے ہوتے سن تے
 اوہناں نوں گارڈاں داناں دتا ہویا سی تے وردی پوائی ہوئی سی
 پورے تپے وچ اک لہر جیہی آئی ہوئی آہی کھل دی۔ ڈیموکریسی
 دی۔ ایس لئی مالکاں لئی کامیاں دے برخلاف پلس دی ورتوں
 سوکھی نہیں آہی رہ گئی۔ سو فیکٹری مالکاں ڈھنگ ایہہ کڈھیا بتی
 چھٹے پھوکے کن ٹٹیاں نوں خاکی کپڑے پواکے ہتھیاں وچ بڈکاں
 تے ڈنڈے پھڑا کے گیٹ اُتے کھلاہر دتا۔ اک نظم تے دھروہ
 بھریا آہر ہا جیہڑا اوہناں نوں سوئپیا گیا ہا۔ کامیاں کروالاں
 دے برخلاف۔ کاسے کوئی اواز چکدے تے ایہہ اوہناں نوں

ودھ توں ودھ بھیرے ہو کے ٹکر دے تے ڈانگاں نال مارے۔
 ایس فیکٹری وچ کاسویرے متھے ہوتے ویلے سر وڑداتے پھیر
 باہر نہ نکل سکدا ہا جدوں تیکر کم مکن دا ویلا نہ ہو جائدا۔ اوہ
 روٹی اپنے گھروں بنھ کے لیاہ رہیا ہوندا۔ روٹی تتی کرن نوں
 اوہنوں تھاں کوئی نہ لبھنی۔ چاہ وی اک پیالی جڑدی آہی
 اوہناں نوں فیکٹری وچ دوپہریں روٹی کھاون لئی ادھے گھنٹے دا
 ویل دتا جائدا اوہناں نوں پر اوہ فیکٹریوں باہر نہیں آہے
 آسکدے۔ تسیہے والی کار ایہہ آہی تے مالکاں دی پائی انھی دا
 ایہہ حال ہا ہی اوہناں کامیاں دیاں ایہہ بے ملومیاں منگاں پوریاں
 کرن توں وی نہ کر دتی۔ کامیاں نوں ہڑتال کرنی پئی اپنیاں منگاں
 دی پورتی لئی۔ ہڑتال ہوتی دکھالا ہویا۔ گارڈاں نے گولی چلاتی تے
 چھہ کامے مار مکاتے۔ ایہو جیہیاں ہونیاں دے ورتن دی کوئی
 تھوڑ نہیں آہی روز دیاڑی ایہو جیہے دامے ہونڈے رہندے آہے
 گولی چلنی۔ مارکٹ ہونی تے چھہے واہے جانے۔ کامے میل دی
 لہر دا حال میں تہانوں دیا ای لے ہی ایہہ ایمر جینیسی پاروں
 مرڑی ہوگئی اوڈی پکی تے ننگھ نہ رہی۔ چھہ کامیاں دے مارے
 جاون تے چوکھا کھپ رولا وی پیا۔ جوگندر شرمانے سانوں آکھیا ہی
 مرگ انڈیا وچ جو کجھ داہری لے اوہدے برخلاف ناٹک کردے۔
 پھیر صاحب اسان ناٹک لکھیا۔ دو تین جنے جڑ کے بہہ گئے
 کسے نوں وی ناٹک لکھن دی جاچ نہ آہی۔ پھیر وی اسان
 ناٹک لکھیا جیہدا سرناٹواں اسان "سیشن" رکھیا۔ ایہہ

”سانچھ“ والے بلیاں نے کیتا اے ایٹھے۔ واہ وا سارا ہورواں کرکے۔ بائی
 تریتی منٹاں دا کردے ہن ایہ۔ ایہدے وچ لمیاں لمیاں نظماں دی
 توںیاں ہوتیاں ہن ایہناں نے۔ کئی پاتراں داوی واہا کیتا اے۔ ساڈا
 ناٹک چھڑا تیرھاں منٹاں دا ہا۔ ایہدا پہلا شو اساں ۱۵ اکتوبر ۱۹۷۸
 نوں کیتا ہا ساہنے سنیر بیٹھے ہن اسیں ایٹھے کھلوتے ہوتے ہاں
 ڈیمو کرٹیک لکھاریاں دا اک کنونشن ہا جیہدے تے اسیں اک کالج وچ
 کھیڈیا ایہ ناٹک۔ ایہہ اصلوں ای اک نویکلا ناٹک ہا بارھاں تیرھاں
 منٹاں دا۔ لوکاں ولوں بہوں تھاپڑا ملیا سانوں۔ ہن اسیں
 بارھاں منٹاں دا تھیٹرے کے گئے ہورناں لوکاں کول۔ اساں آکھیا
 بی ناٹک بن گیا اے۔ چونترے دی کوئی بوڑ نہیں۔ پسیاں دا وی
 کوئی خرچ نہیں آون لگا۔ کروا لو۔ ہن جیہڑا کوئی بارھاں منٹاں دا
 ناٹک سندا آکھدا چلو تھپو۔ ایہہ وی کوئی ناٹک ہوسی بارھاں منٹاں
 دا۔ اسیں پچھے پچھے پھریے۔ کوئی مننے نہ۔ ایس سے انڈین ٹریڈ
 یونین لہر وچ اک نویں اُساری آئی۔ سرکار صنعتاں دا ریلیشنز بل
 لیاون نوں پتی کردی آہی۔ کامیاں ایہدا کالا قنون نان دھریا۔ ایہ
 قنون بہوں ای چوکھا کاسے میل دی لہر دا ویری ہا۔ پورے ملک لویاں نوں
 وڈیاں ٹریڈ یونینیاں جڑیاں اوہناں نیشنل کیمپین کیٹی بنالئی۔ ایہہ
 کامیاں دی کل ہند پدھر دی جڑت آہی۔ ایہدے وچ سیاسی
 سرت رکھن والا ہر کاما ہا۔ کانگریس آئی وی آہی۔ جتا سرکارتے
 راج پتی کردی آہی پر ایہدیاں پارٹیاں دیاں جیہڑیاں ٹریڈ
 یونینیاں ہن اوہ وی ایہدے وچ ہن۔ سی پی آئی، سی پی

ایم وی آہی ایتھوں تیکر بی جن سنگھ دی یونین وی آہی ایہ ساری
 آل انڈیا یونٹی اوس بل دے برخلاف آہی جو کامیاں دا ویری ہا۔ ۱۹
 نومبر ۱۹۷۸ء دا دیہاڑ ساڈی سنگت لئی بہوں ای ارتھ بھرپور ہا۔ میں
 سمجھدا ہاں بی جیہڑے ویلے لوک تھنڈیڑ دی تواریخ لکھی جاسی
 بندوستان وچ اوہدے وچ ایہ بہوں ای وڈا دیہاڑ ہوسی
 ایہ تے ایہدوں اگلا دیہاڑ۔

۱۹ نومبر ۱۹۷۸ء نوں دلی وچ نیشنل کیسپن کمیٹی دا مڈھلا
 اکٹھ ہویا۔ جیہدے وچ ٹریڈ یونینیاں دے ست ہزار جٹاں سیر
 پایا۔ دلی وچ اک ان ڈور سٹیڈیم لے تاکٹورہ ایہدے وچ گھٹ
 ودھ ست اٹھ ہزار بندہ بہہ سکدا لے اوہدے وچ ایہ
 اکٹھ ہویا "مشین" نامک اسیں چھ جٹے کردے آہے۔ اسیں
 کل سجن رہ وی چھ ای گئے ہونے آہے۔ تیاگی تے میں ای
 آہے پرانے ٹرے آوندے ۱۹۷۱ء توں۔ تیاگی پنجاہ توں
 اُتے پایا ہوندا لے پر اجے وی پڑ وچ کھلوتا ہویا لے۔ نرونے
 چھوہراں وانگوں۔ اسیں توں توں کر کے سد دے کوانڈے ہاں
 اونوں۔ اسیں جراں دے جا کے اوتھے کھلو گئے ٹھک کے۔
 جیہڑا کوئی وڈا آگو لنگھے اسیں گھیر کھلویجے۔ "اسیں ڈرامہ
 کرنا چاہوندے ہاں، کتھے کرسو ڈرامہ۔ ستا بہوں لیا چوڑا لے۔
 تقریراں نہیں۔ قرارداداں نہیں۔ کتھے کرسو ڈرامہ۔ کوئی تھڑا چونتر
 نہیں۔ ڈرامہ تے ہوندا لے چونترے اُتے۔
 "اساں اکھیا جی اساں کریساں"

فجرتوں شاماں پے گئیاں - اوہناں سانوں کھل نہ دتی - اسیں وی نہ
 ٹلے اوتھوں - اوہناں دے پچھے پتے رہے - اوہ اک کے اکھن
 لگے 'دیکھوئے اسیں اخیرلی قرار داد پڑھساں ایہدوں مگروں نعرے
 وجہن تے اساں اپنا اکٹھ مکاؤن داہوکا دیساں - ایہدوں مگروں جے
 تئیں ڈرامہ کر سکدے اوتے وت جَم جَم کر لوؤء

اساں آکھیا 'سانوں منظور اے، تئیں آپ سوچو ہی ان ڈور
 سٹیڈیم اے جمیدے وچ کوئی ست کو ہزار کاما آیا بیٹھا اے -
 اکٹھ پورا ہون تے اے "کھیت مزدور ایکتا" دنیا بھر دے مزدورو
 ایک ہو جاؤ" دی کھپ پتی ہوتی اے - اسیں نئے تے باسکٹ
 بال دے کوٹ دے وچکار جا کے کھلو گئے - ایہدے لئی اساں
 اک چلتر کھیڈیا - مگروں اساں ایس چلتر نوں اپنا پکا ڈھنگ
 بنا یا - اساں ساریاں اکو ای رنگ دے دستر پائے ہوتے آہے
 نیلی پتون تے کالی بنین - اکو رنگ دے دستر پائی جدوں چھ
 جئے اپن چیتی کدھرے آجان تے عام بندیاں دی نگاہ جھٹ
 پندی اے اوہناں اُتے - ایہناں وچوں چھ جئے مشین
 بناؤندے میں تے مونہوں وا جاں کڈھن لگ پندیے میں -
 اوتھے اچرج بھارٹ پتی ہوتی آہی ناٹک دا اجے ہوکا وی کے
 نہ ہا دتاتے اسیں اپن چیت چونترے اُتے اپڑے مشین
 بناتی تے اوہنوں چالو کر دتا - مونہوں وا جاں کڈھنیاں چھوہ
 بیاں - سارے لوک بہہ گئے پر رولے پاروں کے واج دی
 کوئی سمجھ نہیں آہی پتی آؤندی - اُنج تے مشین دس پندرہاں

سکنٹ چلدی اے پر اوس ویلے اسان اکھیا چاؤ رکھو۔ میں راوی
دا پاتر کھیڈ رہیا ہا ہور پنچ مشین آہے۔ ڈیڑھ کو منٹ مشین
چلدی رہی۔ اک ڈیڑھ منٹ چونترے اتے بہوں چوکھا سماں
ہونداے۔ بعضے ویلے تے دس سکنٹ وی بہوں لمیرے ہوجاندے
نیں پر اک ڈیڑھ منٹ وچ اوتھے چپ چان ہوگئی ہی سوئی
ڈگے تے واج سنیوے۔ مشین کھلوتی تے ٹانگ چاؤ ہویا۔

کے نوں کجھ سمجھ نہ پایا آوندا ہا ہی کیہہ ہوندا پیالے؟ ٹانگ
پورا ہونداے انٹرنیشنل اتے۔ انٹرنیشنل گاویا جانداے ہندی
وچ۔ بہوں نگھراے ایہہ ٹانگ۔ اپنے روپ ڈنگ وچ وی بہوں
نگھرا۔ ایہدے اندر نظماں وی ہن۔ نظم وچ اسی لکھیا ہویا اے ایہہ
ٹانگ۔ ٹانگ پورا ہویا۔ انٹرنیشنل چاؤ ہویا۔ لوکاں ساڈے نال
واج رلائی۔ ہزار ڈیڑھ ہزار بندہ ریا ایس گاؤنے وچ۔ لوک بھج
کے اندر آوڑے سانوں دھنگاڑیاں اتے چک لیو نہیں۔ ٹانگ سچل
ہویا۔ گامے میل نے سانوں قبول لیا۔ اوتھے ای اوہناں سانوں بوٹ
کلب وچ اگلے دیہاڑے آل انڈیا ریلی واسدا دے دتا۔ ٹانگ
اساں سرکلر آڈینس لئی بنایا ہا اوتھے سنکل آڈینس ہا پر اسان
کیتا۔ بوٹ کلب تے اک لکھ سٹھ ہزار کامیاں دے گھنے پڑ وچ۔
ایس ٹانگ دے نال ای جن ناٹھ پنچ داگلی تھیٹر ہوندا وچ
آگیا۔ اوتھے سینکڑے لوکاں ٹانگ دیاں کیٹاں بھریاں۔ ہفتے
پندرہ دنناں وچ ای ہندوستان دے دکھو دکھ حصیاں وچ
ایہہ ٹانگ ترجمایا گیا۔ لوکاں ڈٹھا ہی ایہدے کرن اتے کوئی

خرچہ نہیں ہوندا۔ اخباراں وچ خبراں آون لگ پیاں۔ کیرالہ وچ ایہہ
 ناٹک ہریا گولڈی وچ ہویا۔ ایتھوں ای تئیں وچار سکدے اوہتی سانوں
 کڈا دھرواس بچھا۔ ایہہ سانوں ای نہیں دلی دی ٹریڈ یونین لہر
 نوں وی آسرا ہویا۔ اوہناں آکھیا ہی ایہہ شے تے کم آون والی
 اے۔ سانوں کانڈھے ڈھیجھن لگ پتے۔ اساں دن وچ مشین دے
 دو، دو، تن، تن شو کرنے چھوہے پر ایہدے وچ اک تس جیہی
 رہ جانی ہی ناٹک بارہاں بنٹاں وچ پورا ہو جاندا ہا۔ لوک
 منگ کرن لگ پتے ہی سجنو ایہنوں وڈا کرو۔ اساں آکھیا
 پیارو ایہنوں وڈا نہیں کیتا جاسکدا پر سانوں جگرا ہو گیا ہا۔ اساں
 نال نال کم کیتا تے رل رل کے تیناں دناں وچ اک ہور ناٹک
 لکھ دتا "گاؤں سے شہر تک" ایہہ کہانی آہی اک مرٹھے
 واہک دی۔ جیہڑا پنڈوں بے دخل ہو جاندا اے۔ پٹواری تے
 زمیں وال دولویں رل کے اوہدی بھوتیں مار لیندے نہیں تے
 اوہنوں چک دیندے نیں۔ اوہ شہر آوندا اے تے کروال بندا
 اے۔ ایتھے کامیاں دی لہر وچ ردا اے۔ ایہہ کہانی آہی۔ باقی
 تریٹی منٹاں دا ایہہ ناٹک ہا۔ باقی منٹ ایہہ تے بارہاں منٹ
 اوہ۔ تیتی منٹاں دا پروگرام ہو گیا ایہہ۔ ایسے سسے علی گڑھ
 وچ وڈے پسرے وچ فرقہ وارفساد ہوتے۔ اکتوبر نومبر
 وچ ایہہ فساد ہوتے۔ میں جیہڑی گل کردا پیا ہاں دسمبر
 دی اے۔ ۲۰ نومبر توں تواریخ چائو ہونڈی اے۔ دلی یونیورسٹی
 دے اک ٹیچر آہے میلی ناگپال۔ اوہ گئے اوتھے۔ علی گڑھ

دے فساداں بارے اوہناں دی اک رپورٹ چھپی آہی۔ میلی
 ناگپال رپورٹ اکھوانڈی لے اوہ۔ ایس رپورٹ دیاں نیہاں
 اُتے اسان اک ڈرامہ بنایا "ہتیارے" (قاتل) ستانی
 اٹھاتی منٹاں دا پروگرام آہا۔ انج کل رلا کے ساڈے کول
 اک گھنٹے داکم بن گیا۔ جیہدیاں بہوں دُھماں پیاں۔ اسیں
 چتھے جانڈے کوئی ایدھر چھکدا سانوں تے کوئی اودھر۔ اودوں
 دا ایہہ ٹورا ٹورا پیا لے تدوں توں ہن تیکر اسیں چھپی ڈرامے
 لکھ چکے ہاں۔ اکتوبر ۱۹۸۸ء تیکر ساڈے دس ورھے پورے
 ہو جان۔ چھبیاں وچوں تن ڈرامے اسیں نہیں کھیڈے
 کیوں جو اوہناں دی لکھت بہوں ہولی پدھر دی آہی۔ تریتی
 ڈرامے اسیں کھیڈ بیٹھے ہاں تے چار ہزار توں ودھ اسیں شو
 کر بیٹھے ہاں۔ ورھے وچ گھٹ ودھ چار کوسو شو بندے نیں
 ساڈے۔ ۱۹۸۴ء۔ دا ورھا بہوں مٹھا لنگھیا۔ کیوں جو ساڈے
 ملک وچ وڈی آپا دھاپی پئی رہی۔ اندرا گاندھی دا قتل ہو گیا
 شہر وچ بہوں کھچا۔ آہا۔ فرقووار فساد ایڈھے وڈے پزارے
 وچ ہوتے بتی دلی وچ ای کوئی تن کو بہزار آدم ماریا گیا۔ ایس
 ورھے وچ چوکھے شوتے نہ ہو سکے پھیر وی دساں ورھیاں وچ
 اسیں چار ہزار شو کیتے۔ ایس پکھ توں ساڈا سنگ سمجھ تھیں
 ودھ ادھی گلی تھئیٹر سنگ لے۔

ساڈے کم دا اگانہہ ہور وی ودھا پھلا ہویا۔ ناٹک
 لکھیا گیا۔ دیہہ پنچی شو ہوتے۔ ناٹک کھیڈ دیاں سکرپٹ وچ

گھاٹے دادھے ہونڈے رہندے نیں۔ سکرپٹ انت تے سنہراں وچ
ای نترنا ہونڈا اے۔ ایس لئی سکرپٹ وچ بدلیاں ہونڈیاں رہنڈیاں
نیں۔ ویہہ پنچی شو کرن پچھوں اسیں پورا نامک نکیاں نکیاں
کتابڑیاں دے روپ وچ چھپوا دیندے ہاں ہندی لپی وچ ایہ
پھیر ڈیمو کرٹک لوکاں دیاں سنگتاں وچ پڑھے جانڈے نیں۔
ساڈے نامک لکھن دے دساں دیہاڑیاں وچ ای ایہدے
پندراں ویہہ شو ہو جانڈے نیں تے ایہ نامک اک مہینے وچ
چھپ کے آجاندا اے۔ انج دو مہینیاں وچ ای ساڈا نامک پورے
پرہتی ہندوستان دے ہندی بولدے تپے وچ تے اپڑ جاندا اے
پہلاں نامک نہ ہونڈے آہے نامک نوں سٹریٹ تھئیٹر لکھیا نہیں
ہا جاندا۔ اسان نامک لکھے۔ نامک نوں سٹریٹ تھئیٹر (گلی تھئیٹر)
لکھنا چھوہیا۔ ہورناں لوکاں وی نامک لکھنے چھوہے تے اوہ
چھوٹے پرچیاں دے روپ وچ لوکاں تیکر اپرن لگے۔ اصغر
وجاہت نے گلی تھئیٹر لکھے رمیش پادھیائے نے لکھے۔ اسیں
اک تھئیٹر سنگ آہے ایس کر کے جیویں جیویں اسیں تھئیٹر کرے
آہے اونویں اونویں اوہدے ڈھنگ نوں اوہدے روپ نوں وی
سوار دے بناونڈے آہے۔ اوہدی گرامنوں دادھے پاونڈے آہے
کر نہارے ہوون پاروں وی ساڈا تھئیٹر اجیہا ہا جیہڑا ہرون
دے سنہراں وچ کھیڈیا جاسکے۔ ایہہ سنہراں نوں کیل کے
رکھدا اے۔ ہورناں لوکاں جیہڑے نامک لکھے اوہناں وچ چنگے
نامک وی آہے پر چوکھے اجیہے ای ہن چہناں نوں کھیڈیا

نہ جاسکدا ہا۔ گلاں بہوں لمیریاں ہن۔ کاسٹ بہوں وڈی لے۔ ایکشن
اکا کوئی نہیں۔ ونگی لئی اک نامک اے میں اوہدے لکھیار دا ناں
نہ اُبھرساں۔ ساڈے بیلی ہن اوہ۔ ڈرلے دے پونڈتے جو صلاح
کاری لکھی جانڈی لے اوہدے وچ اوہ لکھدے ہن پائے پُرانے
کپڑیاں لیراں وچ پنجاہ سٹھ منگتیاں دی اک بھیر آونڈی لے
چونترے اتے۔ پنجاہ سٹھ ایکڑ جہدے کول ہون اوہ تے
دس سنگتاں بنا سکدا لے۔ خیر انج دیاں جھل وللیاں وجہیاں رہندیاں
نیں ساڈے اوتھے۔ نامک وچ پنجاہ سٹھ کاسے وی آوندے
نیں تے اپنے ای واک وی آوندے نیں۔ ہن ایہدے وچ گل
چھڑی اپنی لے ہئی لکھن والا ڈھنگ دا جانو نہیں۔ کیوں جو اک
ہزار بندے دکھاون لئی تہانوں ہزار بندیاں دی لوڑ نہیں ہونڈی۔
تسیں اک بندے نال وی کامیاں دا جلوس دکھا سکدے او۔
دونہہ نال وی دکھا سکدے او۔

ساڈے نامک جدوں لوکاں تیکر پچن لگ پتے تے پورے
پرہتی ہندوستان وچ گلی تھئیٹر دے سنگ بن گئے۔ کیوں جو
ڈرامہ آگیا ہا۔ لوکاں نوں ڈرامے دی ای بھال آہی۔ ڈرامہ آیا
تے لوکاں ایہدے دوالے ای گلی تھئیٹر دے سنگ اُسار لئی
تے ساڈے ڈرامے کھیڈنے چھو لئی۔ ترجمہ کر کے دوجیاں
بولیاں (بنگلہ، پنجابی، ہریانوی تے آسامی) وچ وی ہون
لگ پتے۔ ایتھے (پاکستان) پتہ نہیں ایہہ کیوں اپڑے۔
زنانی دے ناں توں۔ مشین تے زنانی دونوں ساڈے نامک

نہیں۔ کراچی وچ عورت دے ناں توں ایہنوں دو سنگاں نے کھیڈیا
 پہلاں شہما کرمانی نے کھیڈیا تے ہُن دستک ولے کھیڈ دے پے
 نیں۔ میں ایہہ نہیں آکھنا چاہوندا ہئی ۱۹۷۷ مگروں گلی تھینٹر
 دی جھیڑی لہر بڑی ایہہ ساری جن ناٹھ پنچ دے سر صدقے ای
 لے کیوں جو ساڈے ناٹھک آہے ایس لئی سنگ بن گئے۔ نہیں
 انج نہیں۔ سگوں اک پورا آل دوالا ہا۔ ڈیمو کرٹیک سرت دی اک
 نویں لہر آہی۔ ہر اجیہے سھے وچ سر جٹا دا آہرا دم پھلدا لے۔
 سواوہ پھلیا۔ ایہدے وچ ساڈے ناٹھک پک نال سیر پایا۔
 ایہدے توں نہ نہیں کیتی جاسکدی پر ایہہ پورا اک آل دوالا ہا۔
 ایس سھے بہوں سارے گلی سنگ بنے جھیڑے ساڈے ڈرامے نہیں
 کھیڈ دے آہے۔ جھیڑے بادل سرکار دے ڈرامے کھیڈ دے آہے
 یاں اوہناں نے اپنے ڈرامے لکھے۔ اُچھ نال جنانیاں بارے، دا ج
 دے سوال اُتے، زور دھگانے بھوگ دے سوال اُتے تے
 جنانیاں دے کئی ہور مسلیاں اُتے۔ اوہناں نے اپنے ڈرامے لکھ کے
 جنانیاں دے سنگاں وچ ای کرنے چھوہے۔ اٹھ دس کڑیاں دا
 سنگ لے۔

ایہناں دی کرنی کیہو جیہی رہی ؟

بہوں ودھیا۔ ایمان دی ثابتی نال گل کراں تے جتھوں تیکر
 گلی تھینٹر دے ڈھنگ نوں اُسارن دی گل لے، ایہدے وچ
 نویاں یہاں پاون واسوال لے دی وچ اک تھینٹر سنگ لے

تھئیٹر یونین۔ ایہدے تن جی ساڈے نال آتے ہوتے نیں۔ مایار او
 راتی بار تھلو میوتے انورادھا کپور۔ ایہناں ساڈے توں ودھ اُسیا
 لے ایہنوں۔ ایہناں بہوں سچ تے نوپکے ڈھنگ نال کم کیتا لے
 ایہناں دا تھئیٹر، تھئیٹر دے حساب سر وی بہوں بھر پور
 ہوندا لے۔

کیوں، تہاڈی تے ایہناں دی ونڈ کیوں بندی لے؟

ونڈ انچ لے بتی اسیں تے اک لہر وچوں اُسر کے آتے ہاں تے
 لہر نال جڑے ہوتے ہاں۔ ساڈے اُتے کھیڈن دا تھی بانڈھواں بھار
 رہندا لے۔ دو جا ایہہ بتی اسیں ڈیو کر ٹیک لہر نال جڑے ہوتے
 ہاں ایس لئی بہوں سارے مسلیاں اُتے تھئیٹر کرنا ساڈی لور
 ہوندا لے جیہناں نوں لہر چک رہی ہوندی لے۔ ونگی انچ دکھاتی
 جاسکدی لے بتی دلی دی ڈیو کر ٹیک لہر نے دھاریا لے بتی
 آونڈے پنڈراں دیہاڑے اسان مہنگیائی دے برخلاف جہد چھوہنا
 لے ساڈی ذمے داری لے بتی ساڈے کول مہنگیائی دے برخلاف
 کوئی ناٹک ہونا چاہیدا لے جیہنوں اسیں جہد دے سے اوہناں نال
 رل کے کھیڈیے۔ بساں دے بھاڑے ودھ گئے نیں تے
 ساڈے کول ناٹک بنیا ہونا لوریدا لے جیہڑا اسیں بساں ولے
 اڈے جا کے کر سکیے۔ فرقہ ونڈ فساد ہووے یاں چونناں ہوون ساڈے
 کول ناٹک سر پر ہونے چاہیدے نیں۔ اسیں ہور مسلیاں اُتے وی
 ناٹک کر دے ہاں جیویں جنائیاں دا سوال لے۔ فرقہ ونڈ لے

پر ساڈے چوکھے ناٹک ویلے دی لوڑ سیرای ہونڈے میں جہیڑے
 اک اچھے سے وچ ای جنم لے کے آونڈے میں ناٹک دے پنجاہ
 سٹھ، ستر، سو، ڈیڑھ سوشو ہونے تے اودھروں اسیں دو جا ناٹک
 جوڑیا۔ کسے دو جی گل اُتے تے اوہنوں کھیڈن چھوہ یا۔ ساڈے
 کول اپنی کلانوں مانجن لشکاون دا ویلا نہیں۔ جناں ایہناں سنگاں
 کول لے کیوں جو ایہہ ڈیمو کریٹک لہر نال ساڈے وانگوں نہیں
 جڑے ہونے حالاں ایہہ وی ڈیمو کریٹک سرت ولے لوک میں
 ایہناں "ٹوبہ ٹیک سنگھ" ڈرامہ تیار کیتا لے اجے ہن جیسے ای۔
 ایہدے تے ایہناں نوں گھٹ ودھ سوا ورھا لگا لے۔ بہوں
 جنڈاماری لے ایہناں نے ایہہ بہوں سوہنا ناٹک لے۔ ایس
 ناٹک دی پوری ویڈیو فلم خبرے ندیم (شاہد ندیم ٹی وی ولے)
 کول لے۔ انج ای ایہناں لوکاں دوا سازی دیاں بہوں ملکی
 کمپنیاں اُتے وی ناٹک جوڑیا۔ اوہدی ویڈیو فلم وی ندیم کول
 لے۔ ایہدے تیار کرن اُتے چھ اٹھ مہینے لگے ایہناں نوں۔ پردوں
 ایہہ شو کر دے نہیں تے ایہناں دے شو ودھ توں ودھ
 دس یاں بارہاں ہو جانڈے نہیں۔ چلو پندرہاں ہو جانڈے ہون۔
 ساڈی سمجھ سیتی گلی تھیٹر اوہ ای نہیں جہیڑا گلی اُتے ای کیتا
 جانڈا لے۔ گلی وچ کرن نال کوئی تھیٹر گلی تھیٹر نہیں ہو جانڈا
 گلی تھیٹر اپنی تھانویں اک سیاسی ڈھنگ لے ایہہ اک اچھی
 شے لے۔ ایہنوں گلی وچ کیتا ای ایس لئی جانڈا لے ہی ہال
 وچ آون والے سینٹر چوٹویں گنویں ہونڈے میں ایہنوں جے

چوکھے سنہراں تیکر اپڑاون لئی نہ کیتا جاوے تے میری جاچے ایہہ پورا گلی تھتھیر نہیں بندا۔ ایہہ نکتہ چاون والی گل لے پر ایہدے نال نال ایہہ لوک جیہڑا کم کر دے میں اک تھتھیر کا ما ہوون دے سانگے ایہدا سانوں پورا آدر لے۔ سانوں جے ویلا ملے تے اسیں وی اینا ای سوہنا ناٹک کرنا لوچدے ہاں۔ ساڈا ناٹک لوڑ پاروں گلاں نال بھریا ہوندا لے۔ ایہدے وچ چوکھیاں کا ڈھاں نہیں ہونڈیاں ایہناں لوکاں نے انج داکم بنایا لے بی ایہناں دے تھتھیر وچ کورس دی چھڑی واج تیکر نہیں سگوں پکی پیڈی تے بھرویں ورتوں ہونڈی لے۔ بہوں سوہجھ سواد نال بہوں تگرے ڈھنگ نال ایہی ورتوں کر دے نہیں۔ جہینے لاوندے میں ایہی اک اک ہل جل نوں اُسارن لئی۔ ساڈے کول سیدھی گل لے بی اینا ویلا ای نہیں ہوندا۔ ساڈی تے لوڑ ہونڈی لے چوکھے توں چوکھے ناٹک لے کے چوکھی توں چوکھی لوکائی تیکر پُجنا۔ تھوڑے ویلے وچ وڈے نشانے تیکر پُجنا ہوندا لے اساں۔ انج ایس سارے ڈھنگ نوں کومل توں کومل کلا دی پدھر اُتے اسیں چوکھا نہیں اُسار سکدے۔ ایہہ ذمے داری ساتھوں پوری نہیں ہونڈی۔ ایہہ نکتہ کوئی وی چا سکدا لے۔ اسیں ایس بُکتے نوں قبولن لئی تیار ہاں تے ہور نوں بیکلے ڈھنگ بھال دے رہندے ہاں۔ کئی وار سانوں چوکھا ویلا لہجھا لے۔ ونگی ایہی انج لے بی ساڈا تعلیمی ویہار اُتے اک ناٹک لے "راجے کا باج" اک مٹی دیوے دی تواریخ اُتے ناٹک لے ساڈا۔ ایہدا سرناواں لے "مٹی دیوے دی تواریخ" ایہناں دوہاں کھیڈاں وچ اساں

نوپکے ڈھنگ ورتے ہن۔ ایہہ بہوں بھبر لوپر کرتاں نہیں پر میرے
 وچار وچ ساڈے ناٹک دی وڈی امیری ایہدے ست وچ اے جہڑا
 اپنے آپ اپنا کلبوت بناونداے۔ ساڈے کئی ناٹک نہیں جیہناں
 وچ پنج پنج دس دس منٹ ساڈے دو ایکڑ ای پڑ وچ
 رہندے نہیں۔ ایہناں وچکار گل ہو رہی یاں کجھ سانگ ہو رہیا
 ہونداے۔ ساڈے سٹینٹر کیلے ہوتے ہونداے نہیں کیوں جو اسیں
 اوہناں دی گل کر رہے ہونداے ہاں۔ ایہہ وی نہیں بتی اسیں
 فارم نوں نہیں اُساریا، اُساریاے بتی گل بات دا ناٹک گلی
 تھینٹر دی پدھر اتے کیوں کھیڈیا جانداے۔ سانوں گلی تھینٹر کرن
 دی کو جاپ آگتی لے بتی ساڈے کئی ایکڑ تے بہوں ای ودھیا
 ایکڑ بن گئے نہیں۔ تیاگی نوں تے پہلاں ای ربی دات لے۔ مینجھ
 منوجہ لے تے میری سوانی مالا۔ ایہہ تے بہوں چنگے ایکڑ بن چکے
 نہیں۔ پنج چھ ہزار دے پڑ وچ اسیں بنا ماتیک دے ناٹک کھیڈ
 سکدے ہاں۔ سٹینٹراں تے آل دوالے دے کھپ رولے اتے
 ساڈیاں واجا بھارو ہو جانداں نہیں۔ اسیں گاوندے ہاں تے ”پنجم“
 دے سرتوں جتھوں تہاڈا لوک کلاکار گاوندالے۔ پنجم توں اسیں
 چھڑدے ہاں تے پھیر ایہوں تہاں سبتکاں تیکر یاوندے
 لیجاوندے ہاں۔ اسیں ”اعلیٰ“ گاوندے ہاں۔ سانوں ایہدی کوئی
 سکھلائی نہیں ”اعلیٰ“ ایک ایسا گاوندے روپ لے جیہنوں جے پنجم
 توں نہ چکیا جائے ایہہ کنیں ای نہیں وڑدا۔ اسیں پنجم توں
 گاوندے وی ہاں تے پنجم توں ای بولدے وی ہاں۔ مینجھ، تیاگی

تے مالا دیاں واہاں تے اینیاں پکیاں ہوگیاں نہیں بتی اینہاں نوں
کوئی اوکڑ ای نہیں آونڈی۔

ڈھنگ تے روپ دیاں بریکیاں جے ساڈے تھئیٹر کول نہیں
تے ایکٹنگ دی پدھر اُتے ساڈے ناٹک دی جہنی اُساری ہوتی لے
ایہی کے ہور دے تھئیٹر وچ نہیں ہوتی۔ ساڈے کول کوئی انگ
اکھراں دا لیکھاتے نہیں پر ہندوستان دی تھئیٹر تواریخ دے جے
کوئی ریکارڈ ہوندے تے میرا وچار لے بتی اوہ پک نال منجھتے
مالا کول ہوندے۔ ساڈے ناٹک پر بتی ہندوستان وچ پسرے
نیں تے کوئی چالھی بالھی سنگ ہونڈ وچ آگئے نہیں اوہ وی
آپنے آپ نوں "جنم" اکھوانڈے نہیں پر اوہناں دے کم دی پدھر
اُچی نیویں لے۔ کجھ تے بہوں چنگے نہیں تے کجھ دا حال بہوں ای
منڈا لے۔ منڈے حال والیاں وچ ایہہ جھل لے بتی کامیاں دا
تھئیٹر کرینا ای اصل گل لے۔ ایس تھئیٹر لئی ایکٹنگ، گاؤن، پنجن
سکھن دی کوئی لوڑ نہیں۔ ایہہ آپنے آپ نوں اک پکے پیڈے
تھئیٹر گروپ وانگ ویکھدے ای نہیں بہوں بھیرے ناٹک کرے
نیں۔ ساڈی اک ہڈ ورتی سُن لوو سارا چانن ہو جاسی تہانوں
اسیں گوالیار گئے ناٹک کرن تے سانوں پتہ لگا پتی ایتھے وی
اک لگر ہے "جنم" دی۔ اوہ آکھن لگے سجنو اسیں وی ناٹک کراں
گے ایتھے۔ اساں پچھیا بتی کیہڑا کرسو۔ اکھے جی فلانا۔ اساں آکھیا
ٹھیک لے تسیں اوہ کرلو۔ اسیں دوجا کر لیندے ہاں۔ گھنڈ
گھر چوک وچ پہلاں اساں ناٹک کیتا۔ وگدی سڑک اُتے

ساڈے تن ہزار سُنیر رُجھ گئے جی ناٹک وکھین وِچ۔ اوہناں
 ناٹک ڈٹھا پونے گھنٹے دا۔ ایہدوں کچھ اساں سُنیراں نوں
 دیا بتی ہن اوہناں دے گرائیں ناٹک کھیڈسن۔ اوہناں
 "راجہ کاباجہ" کھیڈنا چھوہیا۔ تہاں مناں وِچ سُنیراں اوتھے
 چھوٹاں وٹ لیاں۔ ایہہ سائوں بھیرا دی لگیا پر اسیں سمجھدے
 ہاں بتی ایہہ اک پندھ لے گلی تھئیٹر لوک تھئیٹر دے
 نشانے تیکر پُچن دا۔ ایہدے لئی اسیں آہر وی پتے کرے
 ہاں۔ ہن تے ساڈے اپنے سنگ وِچ لوک ہر ویلے دے
 آہری ہو گئے نیں۔ کُل وقتے ہو گئے نیں۔ اسیں چاہوئدے
 ہاں بتی ایہناں سنگتاں نال میل ملاپ کریتے ایہناں نال ورکشاں
 کرتے۔ اسیں لڑی وار لکھدے پتے ہاں ایہناں مسیاں تے
 سوالاں بارے۔ ایہہ لکھتاں وٹدی وی رہے ہاں۔ گلی تھئیٹر
 دے وچار پکھاں اُتے۔ تاں جو ایہناں اُتے گل بات وی
 چھڑے۔ لوکاں دی ایہناں سوالاں اُتے نیجھ لگے۔ ایہدوں
 دکھ ہندوستان دے دکھو وکھرے تپیاں وِچ لوک تھئیٹر لہر
 شگھنی دی ہو گئی اے۔ آندھرا پردیش وِچ "پر جانٹ منڈل"
 اے۔ کرناٹک دا "سمو دایا" اے۔ کیرالا وِچ "ساشت
 ساہتھ پرشد" اے۔ بنگال وِچ "اِپٹا" اے۔

ہریانہ وچ ”شہید بھگت سنگھ ادھیان منڈل“ اے۔ پنجاب وچ گوشونت سنگھ دی ”امر تر نائک اکیڈمی“ اے۔ ایہہ سارے لوک تھیٹر کر دے نیں۔ حالان ساڈے ایہناں نال بہوں موکلے سیاسی پاڑوی نیں۔

بنگال وچ ”اپنا“ توں وکھ ہو روی کئی لوک اپن ایئر تھیٹر کر دے نیں۔ بادل سرکار تھیٹر اے جھپڑا اصلوں ای ہو رواں اے۔ ایہناں دی کھیڈ وی ہفتے یاں دو ہفتیاں وچ اک واری ہو ای جاندی اے۔ ورھے وچ ترہہہ پنجاہ شوا ایہہ لوک کر لیندے نیں۔ ساڈے ایہناں دے تھیٹر نال وی بہوں موکلے تے ڈونگھے پاڑ نیں۔ ایہناں دے ست نال۔ ”جلوس“ تساں ڈٹھای اے۔ پتہ نہیں اتھے تماڈی کیہ راء بنی اے ایہہ دے بارے۔ اوتھے ساڈے ست دے حساب نال ایہہ اکا ای آپادھاپی والا (انارکٹ) نائک اے۔ ایہناں داہر نائک آپادھاپی دا ہوندا اے۔ اوہ مشنری، رضاکار تے ناسرکاری، بسڈاں نال رل کے کم کر دے نیں۔ پڑے کجے کچھ اتے بہوں گن متھ کے ہلد مار دے نیں۔ پھیر وی ایہناں دے تھیٹر دا اک اپنا بھلہ اے۔ تھیٹر دے ڈراے نوں کیوں اسارنا اے، راس دھار شمار دے سریر (جسے، وجود) دی کیوں ورتوں کرنی اے۔ ایس سارے پڑ وچ ایہناں دا وڈا سیر اے۔ ایہدی چنگی ورتوں وی ہو سکدی اے، مندی وی۔ ایہدی مندی ورتوں انج دی پئی ہوندی اے بنی اوہ چھوہر جھپڑے جو کھا سمجھدے وچار دے نہیں۔ اوہناں لئی وڈا سوال ایہہ بن گیا اے بنی تھیٹر کیتا کیوں جائے۔ کیہ کیتا جائے ایہہ وڈا سوال نہیں رہیا۔ ہن بچے لوک راس لہروی ایس جھلن وچ پھس جائے تے ایہہ وڈی کمبختی ای ہوتی۔

صفر تسوں سانوں ایہہ دسو بنی تماڈا تھیٹر چورستیاں اتے دی تے سڑکاں اتے وی کھیڈیا جاندا اے۔ چورستے یاں سڑک اتے جس ویلے تسوں آوندے اوتے لوک اپنے کماں کاراں نوں آجا رہے ہوندے نیں۔ اوہناں لوکاں نوں تسوں اوہناں دے روز دے آہر وچوں اپنے ول کیوں چھکدے اوتے پھیر اپنے نائک نال لے کے کیوں ٹر دے او؟

انج اے بنی جدوں اسان گلی تھیٹر کھیڈنا چھوہیا تے چوکے شوا سیں آپ دھراپ ای کر دے ہوندے آہے۔ بنا کچھ گنیاں متھماں۔ اسیں بہتے ویلے اوہناں تھانواں اتے ٹر گئے جتھے نوکری پیشہ لوک کم کار توں کچھ چر دے وہیل لئی نکلے ہوندے۔ دھپ وچ بیٹھے ہوئے نیں، روٹی پے

کھاندے نہیں، والی بال تے تاش پئے کھہدے دے نہیں۔ بڑا راں، پارکاں، لاری اڈیاں اتے چلے گئے۔ پچھلے چھ ست ورھیاں توں ایہہ شواصلوں ای کدیں کدائیں ہوندے نہیں۔ اسیں ہن کامیاں دے تے وچ جاکے وڈی جڑتل دے ای راس کھہدے دے ہاں۔ ایہدے کارن دو نہیں۔ اک کارن تے ایہدے کہ منجھ دلی دا جھہڑا الاکاے اوتھے ہر ویلے دفعہ چتالی لگی رہندی اے۔ چوکھے چرتوں چتالی لگی ہوئی ہے ۱۹۸۲ء توں پہلاں تھک جدوں تھک ایشیا ایڈ نہیں ہا آیا۔ اوتھے ڈنڈیاں والے ایک دو ہلے پھر دے رہندے۔ تہاں راس چھوہیا وہ آکے آکھن لگے ایہہ کی پیا ہوندا اے ہی ٹھہپ کرو ایہہ بھ کجھ۔ اک جنے اوہناں نوں گلے لایا۔ ہنجھی، ترہہ، چالھی منٹاں وچ راس کھہدیا گیا۔ اسیں اگے ٹر پئے۔ ایشیا ایڈ ۱۹۸۲ء گروں اوہناں کول وا کی ٹاکی آگیا اے۔ گھڑی وچ وہہہ ہنجھی بندے آجاندے نہیں تے ساڈی دڑک لوا دیندے نہیں۔ منجھ دلی وچ سانوں راس نہیں کھہدن دتا جاندے۔ اہتھے میں ایک گل تار دیواں ہی کجھ ہو ر سنگاں نوں کرن دی کھلہ اے۔ تھیڑ یونین والے کر لہندے نہیں اوتھے۔ بوٹ کلب توں اتے کنارڈ پیلس تے۔ ایہناں دے کھہدے ٹانگ میڈیے دی بہوں وڈی کرت بندے نہیں۔

ساڈے نال تے انج اے ہی جے اسیں کدھرے اکلم اکلے وی کنارڈ پیلس توں سنٹرل پارک توں لنگھدے ہوئے ہلس والے جھٹ چوکس ہو جاندے نہیں ”اوائے کوئی گڑبڑ نہ کریا جے ہی۔ پھٹ جاؤ اہتھوں اسیں آکھدے ہاں، نہیں جی شاہ جی کوئی ڈرامہ ورامہ نہیں۔ سانوں زندگی وچ ہو روی کئی کم نہیں۔ نرا اسیں ڈرامہ ای تے نہیں کردے، ساڈی سخاں دا ایہہ وی اک وڈا کارن اے ہی جدوں دے اسیں راس وچ آئے ہاں اودوں دا ساڈے نالوں کوئی ٹٹ کے نہیں گیا۔ وچ جھہڑا ویلا آیا ہا کرڑا۔ اوہدے وچ ٹٹن والے وت ساڈے نال آن کے جڑ گئے ہن۔ اسیں جمہوری لہر نال پکے پیڑے جڑ گئے ہاں۔ ایہدے نال ساڈی سکت بہوں ودھی اے۔ ساڈے وچ آپ بھر واسہ وی آیا اے۔ سانوں سرت اے ہی جتھے بند گھبرو، پڑھیار، ہبھاں ساڈے مگر نہیں۔ ساڈے ول کسے انگلی وی کیتی تے سارے شہر وچ کھپ رولا پے جاسی۔ ایس کتھے ساڈے سنگ وچ ٹٹ بھج نہیں ہوندی۔ وچار وھارا ولوں وی ساڈے سنگ وچ ایکاے۔ ہو ر نکھاں موٹیاں و تھاں تے ہر تھاں وی ہونڈیاں نہیں۔ اک تے اسیں دفعہ چتالی تے ہلس دے ورتارے پاروں شو نہ کر سکے۔ ہاں جے اچن چیت

کوئی لہر ابھر پوے جیویں ہنے ای تھوڑا چہ پہلاں فروری وچ دلی ٹرانسپورٹ کارپوریشن نے بھاڑے
 ودھا دتے آہے۔ اساترت راس کھتاتے سڑکاں اتے لے کے آگئے۔ ۱۰ فروری ۱۹۸۷ء دی گل
 اے اسیں چار شوکر چکے آہے اسیں کنار ڈپیس تے پنجواں شوکر دے پئے آہے عی سانوں پھڑیو نیں
 حجاز ہوٹل توں۔ لے گئے سانوں جی۔ ساڈے سنے سنہراں نوں وی ڈانگاں ماریاں ہلس نے۔
 سانوں تھانے تے لے گئے پر ساڈے آتے اوہناں مقدمہ کوئی نہ بنایا۔ اسیں دو بندے پھڑیجے آہے۔
 رہندے سارے شہر وچ پھر گئے۔ اوہناں سارے لوکاں نوں جا کے دس دتا ہلس اہکڑاں نوں پھڑ
 کے لے گئی اے۔ جھٹ ایم کے رائتا، ہشم ساہنی تے دشنوپر بھار کرہ ورگے آگئے لوکاں دے
 ٹیلیفون آون لگ پئے۔ پریس ریلیز ہو گئی۔ منڈی ہاؤس اتے ہلا ہو گیا۔ لوکاں دستخطا کٹھے کرنے
 چھوہ دتے۔ ہلس کول ساڈے اتے دوش لاون نوں کجھ نہیں ہا۔ ڈرامے کھیندن بارے قنون
 ۱۸۶۷ء دا اوہو ای پیا چللا اے جہہڑا تماڈے اتھے وی چالوا اے۔ اہدے وچ گلی تھیڑ نہیں
 آوندا۔ گلی تھیڑ نوں ڈکن لئی قنون بدلنا پیندا اے۔ اوہ سانوں دھونس دیندے نیں ہند ر ایکٹ دی
 تے امن امان ایکٹ دی۔ پر ساریاں تھانواں تے ماملہ انج نہیں۔ بہار گلی تھیڑ دے کلمے ڈرائینک
 پرفارمنس ایکٹ ہٹھ پھڑیندے رہندے نیں۔ امن امان ایکٹ ہٹھ اہہناں نوں پھڑ کے پھیر جو
 دل آوے مقدمہ بنا دیندے نیں اہہناں اتے۔ سرکاری کماں وچ اڑیکا پاون دا سرکاری ملکہ زیاں
 کرن دا۔ لکھنؤ وچ تے وقوعہ وی ہو یا اتھے گلی تھیڑ دے کامیاں نوں بہوں بے کر کیاں ہو کے ماریا کٹیا
 گیا۔ بہار وچ تے اصلوں ای بے قنونی اے کہ۔ ہو روی کئی تھانواں تے ا کے د کے ہلے ہوندے نیں
 پر جدوں ڈیمو کر ہٹک کنڈتے ہوں تے ہلس چھمتی کھتاں ہتھ نہیں پاوندی۔ اہہ تے ایویں
 دھموڑیاں نوں چھڑن والی گل ہو جائدی اے۔

تساں پچھنا کیتی آہی بی اسیں سڑک اتے راس کیویں کھیند دے ہاں۔ آپ دھرا پے شوتے ہن وی
 ہو جائدے نیں۔ اوہناں وچ اک تے اسیں ماریاں والا ڈیمبر ورتدے ہاں۔ دو جا ساں ساریاں اکو
 جہے وستر پائے ہوندے نیں۔ دس بارہاں بندے اکو جہے وستر پا کے کدھرے اک تھان تے
 اپڑ جان تے لوک کھلو کے دیکھن لگ پیندے نیں بی اہہ کھڑے نیں۔ کوئی جلوس اے بھلا
 اہہ۔ پھیر ڈیمبر ووجدا اے تے اپنے آپ ای پڑ بچھ جائدا اے لوکاں دا۔ اسان آکھیا اسیں تھانوں

ٹانگ دکھاو ساں۔ اسیں پیکر دی ورتوں نہیں پئے کردے ایس کر کے کجھ چپ رہیا ہے۔
 اہدوں مگروں اسیں جھٹ راس چھوہ لیندے ہاں۔ دس پندرہاں منٹاں دا ٹانگ۔ اہدوں
 لہاں نہیں ہوندا پر صاحب اہہا وی کوئی آپنا ایڑا ہوندا اے۔

ایڑا بتاون دی لوڑ ہوندى اے۔ راس پندرہاں منٹاں دا اے۔ چالو ہو گیا اے کوئی سینٹر بیج
 منٹ، دس منٹ مگروں یاں چھیکڑ لے دوہناں منٹاں وچ آوندے نیں۔ ہر سینٹر کجھ نہ کجھ تے
 لے کے جائے اہدے لئی دکھریاں وکھریاں پر آپو وچ جڑویاں نکھاں نکھاں، ٹکڑیاں والا ایڑا بنایا جائدا
 اے۔ بھنے راس اجھیے ہوندے نیں جنہاں وچ اکوای جھاکی ٹری رہندی اے۔ پر جھپڑے
 راس دی گل اسیں پئے کردے ہاں اہہا ہٹھ اُتے جھاکی دے رسخو وی منگ کردا اے ٹیلویشن
 وانگوں اہدے وچ سخو آوندا رہندا اے۔ پھیر آل دوالے کھپ رولا ہوندا اے۔ ایس اندر
 گول پڑنوں کیویں ورتیا جائے اہدے کجھ اجھیے ڈھنگ نیں۔ دیہاری چونتر اتے انج ہوندا اے
 عی اہدیاں دو باہیاں ہوندیاں نیں دکھی تے۔ ساہنے سنٹیر ہوندے نیں۔ سارے سنٹیراں لئی
 اہہا سبجوں کجھ ٹردا اے۔ پچھوں اگانہ آوندا اے تے سارے سنٹیراں دے نیڑے ڈھلنا
 اے۔ کنڈ کردا اے تے سارے سنٹیراں نوں ہوندى اے۔ اتانہ ہوندا اے تے سبھناں توں
 پریرے ہوندا اے۔ گلی تھیڑ وچ اک گوک دا را ہوندا اے دوالے لوکیں بیٹھے ہوندے نیں۔ ہن
 جے میں اک لاپے جائدا ہاں تے اک توں دراڈا تے دو جے دے نیڑے ہوندا ہاں۔ کسے دے
 ساہنیوں لنگھنا پیا ہوندا ہاں۔ اہہا اک مڈھلی ونڈا اے۔ تسس جیویں وی ہلسو جلسوانج ای
 ہوسی۔ رہیل دے ارتھ ہو روویں ہو گئے نا۔ چالو دیہاری تھیڑ دے کھڈا رنے سنٹیراں ٹال گل
 کرنی ہوندى اے تے اوہ اوہناں ول منہ کر کے کھلو جائدا اے۔ پر گلی تھیڑ وچ میں سنٹیراں ول کیویں
 منہ کر سکنا ہاں جے میں اک ول دکھنا ہاں تے ہو رہنے تے گئے امیدے لئی اسیں انج کردے ہاں
 عی جدوں اکلا اکرا کھیڈا پیا ہوندا اے تے کھڈا ردا رے دی لیک اتے رہندا اے۔ انج اوہ
 جھپڑے سنٹیراں دے نیڑے ہوندا اے اوہناں نوں تے اوہدی وچ اپڑ رہی ہوندى اے۔
 رہندے سنٹیراں نوں ساہنا دسا اے۔ اہتھوں جدوں اوہ ٹرسی تے اوہدے سر دا کون ایسے
 حساب سر بدلینا جاسی۔ اہہا ہوں مڈھلی گل اے۔ چھڑی اک ای پھرت (موومنٹ) ہوندى اے

جھپڑے گلی تھیڑ دے سبھناں سنٹھراں لئی ساؤیں ہندی اے اوہ ہندی اے (درٹیکل موومنٹ) اتوں پٹھاں تے پٹھوں اتانہ۔ اہدی مثال انج اے بنی جدوں میں جھنڈا چک کے اتانہ کردتے سارے سنٹھراں نوں اہہہا کو جھپھالی جا پٹا اے۔ ہو رشیواں وچ مالہ بدل جائدا اے۔ کئی واریں جدوں اک توں ودھ کھڈا رہون اسیں کورس دی ورتوں کر دے پئے ہاں سمجھ لوؤ بنی تن کھڈا رہاں۔ سنٹھراں نال گل کرنی اے اسلے تے پھیرا اسیں گولک دا رے دی دھنی اتے رہندے ہاں۔ اک جتا یہر ویکھ رہیا ہوندا اے دو جا ودھرتے تریجا تریجی لاسے ویکھ رہیا ہوندا اے۔ تنے بول رہے ہوندے ہاں یا گوندے پئے ہوندے ہاں انج سارے سنٹھراں نوں بھگتایا جا رہیا ہوندا اے اہہہہ روپ دی گل نہیں ڈھنگ دی گل اے۔ روپ دا جھپڑا مسلا اے ہر راس دا آٹھا ک روپ ہوندا اے۔ ہر راس اپنے اصلے (ست) دے حساب سر اپنے اٹھے دے حساب سر نوں روپ (کلبوت) بتاؤندا اے۔ اسیں اہہہہ نہیں آکھ سکدے بنی اسلے کوئی نوں روپ ہوند وچ لیاندا اے۔ انج دا دعویٰ کر تھیری جاچے ہیکلی اے روپ دی میں گل کر رہیا ہاں۔ روپ اصلے توں ای جنملا اے۔ پھیر کے حد تک اصلے اتے وی روپ دا پر چھانواں پیندا اے۔ اک تھاں ا جھپھی آوندی اے جتھے تسیں روپ تے اصلے وچکار وٹڈ نہیں کر سکدے۔ دوہاں نوں نکھپڑ نہیں سکدے۔ اہدی ونگی انج اے بنی چڑی نوں تے اوہدے گاؤن نوں تسیں وکھو وکھ کر کے نہیں دیکھ سکدے۔ اگ تے اوہدے سیک نوں تسیں وکھرا کر کے نہیں دیکھ سکدے۔ ہاں ڈھنگ جھپڑا اے اوہنوں ہر بندہ اپو اپنی تھانویں اساردا اے۔ ا جھپھی ڈھنگ دی ای میں گل پیا کردا ہاں۔ جھپڑا کجھ لوکاں نے اساریا اے، جیویں کہ بادل سرکار، تھیڑ یونین والے تے ایم۔ کے راکھا ہوئے۔ راکھا پتی ہند دے چوٹی دے راس کاراں وچ آوندے نہیں۔

ایہناں سارے لوکاں دے ڈھنگ دا ویرا کیوں کر کے اے؟

اوانج اے بنی اہہہہ کے ایکٹ، واج یاں موشن نوں ودھا کے کر دے میں کورس راہیں۔ جیویں اک جھاکھی وکھانی اے بنی کالمے اتے ڈانگ پئی (ایہو جھپھا نقشہ اہہہہ وکھاندے نہیں) اہہہہوں ہن سارے کالمے میل اتے ہلد وکھاؤنا اے تے پھیر کیوں ودھا کے وکھایا جاسکنا اے ہن کھاڑے وچ اک کھڈا رکھو تا اے ہلس والا اوہدے تے ڈانگ اگھرا اے۔ اوہ جدوں کالمے اتے کرواں اتے

ڈانگ ورھاندا اے، ”ہا“ دی واج مونہوں کڈھدا اے۔ کھاڑیوں پیر جمہڑا کورس بیٹھا اے اوہ ایس واج نوں ودھا کے شناوندا اے۔ اوہدے نال دس بندے مونہوں ”ہا“ دی واج کڈھدے نیں۔ ہُن کماروندا کرلاوندا اے۔ اپنے آپ نوں مارتوں بچاون لئی ہینتڑا دھاردا اے۔ اہہدے نال ای دس کھڈا روکھو وکھریاں تھانوں تے مارتوں بچن دا ہینتڑا دھار لیندے نیں۔ فہجھتے تے ہے اوس اک آتے اہہدے نال اوہ ساری گل ودھ جاندی اے اہہلیفائی ہو جاندی اے اہہ سارے ڈھنگ نیں۔ ہر بندہ اہہناں نوں وکھو وکھرے حساب سرور قسی۔ پھیر جسہ تھیڑ دی بہوں ساری ورتوں اے۔ جیویں جسے نال شمن وکھاوٹیاں۔ جسے نوں پراپ وانگوں ورتتا۔ ہُن ویکھوئی ٹانگ وچ میز لوڑیدی اے۔ میز کتھے کتھے چکی پھریے۔ گلی تھیڑ نوں آوا جادی لئی سکھالا ہونا چاہیدا اے (ہولا پھل۔ دست ویوے تے تک سٹک باہجھوں) سیٹ ویواتے بانے وستر کتھے کتھے جاسن نال۔ اک جتا ہتھاں پراں تے کھلو گیا۔ دو جا اوہدے اتے ارکل ودھا کے لکھن برہ گیا۔ اہہ میز بن گئی۔ سنٹھرا ہنوں جھٹ من لیندے نیں اپنی بے اتاری نوں چھڈ دیندے نیں۔ سگوں چھڈن دی کیہ آکھ۔ اوہ تے اہہ متھ کے ٹردے نیں ہی اہہ راس اے ٹانگ اے کوئی اصل گل نہیں۔ اوہ اہہنوں سچ کدیں وی نہیں مندے۔ ہال دے اندر وی نہیں بھادیں ڈرانگ روم وچ سارے پردے لکادیو۔ ٹیلیفون وی رکھ دیو۔ ٹیلیفون دی ٹلی وی پئی وچے ہاں۔ کتاباں وی ہون ہاں پئی مچی دیاں سنٹھرا کدیں وی ایس سبھ کجھ نوں سچ نہ منسن اوڑک میں اہتھے انہرے وچ بیٹھا ہویا ہاں میری کجھے اک بندہ بیٹھا ہویا اے۔ میں سچیت ہاں ہی میں تماشبین ہاں میں اوس بندے بارے وی سچیت ہاں۔ او تھے لواے اک اچھجے اچارن نال لوک بولدے پئے نیں ساریاں شیواں نیں۔ گلی تھیڑ وچ دی اسیں ویکھدے ہاں ہی لوک ہر تھانویں تھادی گل سنن تے راضی ہوندا اے۔ ہُن میں کھلوتا گلی وچ دا رے دے وچکار میں آکھدا ہاں۔

”آؤ میں تھانوں دساں ۱۹۰۵ء دی گل۔ روس وچ جدوں کامیاں دا پہلا تھل آیا آہا۔ آؤ روس چلے۔“ انج آکھ کے میں نکلیا پچھوں کھڈا رنے واج دتی ”پاویل“ سبھ نے واج نوں ودھایا ”پاویل“ پاویل نکل کے آیا ”پاویل مئی دیوس دے جلوس وچ نہیں جانا؟“ پاویل آکھدا اے ”آہو جانا اے“ سنٹھراں بچھ لیا ہی اہہ پاویل اے۔ اہہ پاویل دا بیلی اے۔ پچھوں پاویل دی ماں آگنی ”میں وی

جاساں ”سنٹھرا لیس نوں من لیندے نیں بی (روس آگیا)

ہُن اسان پنج بندے کھلاہر کے مشین بنا دتی۔ ایہہ دا جاں کڈھدی اے۔ ایہدی شکل اکا
 مشین نال نہیں رلدی۔ مشین وی اک رمز اے۔ ایہنوں سنٹھرا من لیندے نیں۔ اوہ
 سمجھدے نیں بی مشین چلدی پئی لے۔ جدوں ایہہ رمز آپنیاں پرتاں لاٹھیاں چھوہندی اے۔
 وکھو وکھرے معنی دھارنے وڈدی اے۔ سنٹھرا من لیندے نیں۔

صاحبو گل ہُن ایہہ اے بی جتھوں تیکر روپ تے ڈھنگ دا مالدا اے ایہدے کوئی اگدوں
 گنے متھے سچے نہیں ہو سکدے۔ وکھو وکھریاں ویلیاں تے وکھو وکھرے ڈھنگ بنائے جاسن۔
 جھپڑے سدھے سدھے تہاڑی رہتل نال جڑے ہوندے نیں۔ ساڈی آچی ہڈ ورتی ایہہ اے بی
 شہراں وچ اسیں جھپڑا لیس ڈھنگ نال تھیڑ کر دے ہاں تے جو روپ ساڈا ہر راس دھاردا اے۔
 پنڈاں وچ اصلوں رہ گیا اے۔ نہیں چل سکیا۔ کیوں جو پنڈ دے جیون دی اک اپنی ٹور ہوندی اے۔
 گلی تھیڑ دی ٹور شہر دی ٹور نال ٹردی اے۔ پنڈ تھان دے وپسے دا ہاسا مخول اپنے رنگ دا ہوندا اے
 گلی تھیڑ دا ہاسا مخول شہری رنگ دا۔ ایہہ سارا کجھ جے پنڈ دی بولی وچ وی کر وکھائیے پھیر وی
 ایہہ شہری ای رہندا اے۔ ساڈے پنڈاں تے شہراں وچکار راج وی سٹیٹھنھاں دا پنڈھ اے۔ ایہہ
 وکھری گل اے بی ایہناں دا رہتلی ایڑا جھپڑا اے اوہدے وچ ہنجھماں منشاں دے راس دا
 وچار وی نہیں۔ جدوں اوہو ای واکہ شہر وچ آوندا اے جلوس وچ رل کے تے او تھے اوہ نانک
 ویکھدا اے تے اوہنوں من لیندا اے۔ پر جدوں اسیں پنڈ وچ جائدے ہاں تے ساڈے لئی وڈی واکڑ
 بندی اے۔ بنٹاں ہیلماں راس دا سر بندھ بنایا ہویا اے۔ ہُن پنڈ وچ راس کیتا جائدا اے رات نوں
 او تھے لوک کھیس۔ چادر اں۔ لیف تے لالٹیاں لے کے بیٹھے ہوندے نیں بی راس کھیڈیا جانا
 اے۔ ہُن اوہ دھمی تیکر وہیلے ہو کے آئے ہوندے نیں۔ اسان راس کھیڈیا گھننے مگروں اسان
 آکھ دتا بی راس پورا ہو گیا۔ بہوں لہاں وی کیتاتے ہو گیا چھک دھرو کے ڈیڈھ گھننے دا۔ ایہدے
 نال اوہناں دا چھوہ نہیں بھردا۔ دو جی گل اے بی اوہ اپنے پرانے روپ وچ پھاتے ہوئے نیں۔
 ساڈے راساں وچ وی گاؤن ہوندا اے۔ پر اوہ سمجھے ہوئے نیں نوٹنکی دے نوٹنکی وچ جیس ویلے
 ”بحر طویل“ ستانی جاندی اے نغارہ وچ رہیا ہوندا اے۔ سر گلی چھڑی ہوندی اے ہار مونہیے وا بجے

اتے ماٹرجی بیٹھے ہوندے نیں۔ جے کسے پورے رنگ وچ نہ سنائی ”بحر طویل“ تے اوہناں نوں
چس کوئی نہیں آونا ہوندا۔ حالاں اوہ راس وچوں ای نکلدی اے۔ اصل وچ نوٹنکی وچ کدھرے
کدھرے کہائی ژردی ژردی کھلو جائدی اے۔ کوئی نقل دی جھاکی آجاندی اے۔ اہہدے وچ عام نانج
ای ہوندا اے بنی اک سولھاں ورہیاں دی کڑی داستاں ورہیاں دے منڈے نال ویاہ ہو جائدا اے۔
اوہ اوہنوں آکھدی اے بنی ”مینوں میلے لے چل“ اوہ اچھی لنگ نال گاندی اے۔

بھولے بھالے جن میرے پیارے جن

مجھ کو میلے میں لے کر چلو رے جن

اہہناں بولاں دا جدوں سم آوندا اے تے نغارہ وچدا اے۔ اوہ نچدی اے تے اہہ بول دہراونری

اے۔ ہن جے اسیں اہہدی ورتوں کرساں تے اساں گویا تے جن نے تر ت و لدا دتا۔

میں نہیں جاؤنگا، میں نہیں جاؤنگا

میں نے کہہ جو دیا میں نہیں جاؤنگا

ہن اسیں جے اہہدی ورتوں کر دے پنے ہاں اک ڈھنگ نال تے اساں ایٹا آکھ کے پورا کرو تا

جھاکی اگے ٹرپی۔ پنڈا سنٹر منگ کرسی بنی اہہنوں سارا آکھو۔ ناچ تے پورا کرو

اہہنوں کھینڈن دا اک اپنا ڈھنگ اے تے اپنی ریت اے۔ ہن میں آوندا ہاں۔ ریت دے

سوال اتے۔ اہہ دھیرا دکھا سوال اے۔ ریت دے روپ پوری ٹبری دی پدھر دے ہوندے نیں

۔ ٹبری ونڈ دے ویسا روچ رسم دا اک اپنا درجہ تے لوڑ ہوندی اے۔ جس ویلے ”رسم“ اپنا سماجی کم

چھڈ دیندی اے تہوں بہہ متہاس دا روپ دھار لیندی اے۔ اہہ متہاس پہلے سانجھے چت

دے روپ وچ سینکڑے ورھے جیوندا رہندا اے۔ رسم مک گئی اے پر ہن ایس متہاس دا روپ

دھار لیا اے۔ اک ویلے وچ ایس رسم دی بہوں قدر ہوندی ہونی اے بنی مینہ نہیں پیا پیندا تے

تسوں اک اچھے ون دا ناچ نچدے او۔ کیوں جو اس جگ وچ بندے نوں پک ہوندا آہا بنی اندر

دیوتا راضی ہو جان تے مینہ ورہسی۔ یاں کوئی ہو ر بھینٹ دتی جا رہی ہوندی اے۔ اج ایس

بھینٹ دی سماجی لوڑ تے مک گئی اے۔ سماجی ہنتو بدل گئی اے۔ تسوں ٹبری وال دسمیے توں واہی

بیٹی، واہی بیٹی توں فیوڈل دسمیے وچ آگئے او۔ زروال دسیب وچ آگئے او۔ اوہ ساریاں گلاں ہن نہیں

چلدیاں تمانوں پتے اے عی جے پانی نہیں پیا آوند اتے اہدے ارتھ نہیں عی وا پڑا والے کوئی بدماشی پئے کر دے نیں۔ پیسہ کھاہدا ہو یا نیں۔ کدھرے پانی دی ونڈتے جھٹڑا پیا ہوسی۔ اہہ ساریاں گلاں نیں۔ اہہناں دے سیاسی، سماجی تے معاشی کارن نیں۔ اوہ گلاں ہن نہیں رہیاں پہلے سے والیاں۔ پر اوہ رسم متھہاس وچ ہن وی پئی کھنڈی اے۔ ہن بسنت جھٹڑی تماڑے اتھھے منائی جندی اے، کسے زمانے وچ اہہ رسم آئی۔ اج ایس اک دیساڑا روپ لے لیا اے۔ لوک دیساڑا روپ۔ ہن سماج وچ اہدی اوہ لوڑ نہیں رہی پر اے تھک لوکاں نوں سانجھیاں کرن دی شکتی اے۔ ساڈیاں پرانیاں کھنڈیاں جان والیاں شکلاں قبیلے دی پدھرا تے آئی ہوند والیاں نیں۔ بھیل بھہماں اک ناچ نچدیاں نیں۔ اوہ کسبوں ناچیاں نیں۔ تماڑے بھنگڑا اے۔ پنڈ وچ بھنگڑا کے نوں سکھنا نہیں پنڈا۔ ہر بندے نوں پتے اے پیر کیوں پٹناتے دھرتا اے۔ او کھاکم اے پر جیون دا انگ اے۔ بھنگڑے دیاں شکلاں ودھیر او کھیاں نیں۔ پر پنڈ وایاں نوں کدھروں سکھن دی لوڑ نہیں پیندی۔ اہدی آئی اک تال ہندی اے۔ کھلا ر ہوندا اے۔ قلمناں وچ تے ایویں کچی تے کوہجھی جھہی شکل وکھاندے نیں اہدی۔ بانواں چکھاں تے پٹنا چالو کرتا۔ جے تسن ایہو جھہے کے لوک ناچ نوں اوہناں پنڈھراں آگے نچ کے وکھاونا چاہوندے او۔ وچوں کچھ آئی لوڑ سیتی لے لہندے او رہندا جھنڈ دیندے او تے لوکاں دے حساب نال تسن اوہدی ریت دا پھکار دے پئے او۔ کیوں جو اوہدی جاچے تے اہدے وچوں رکھن تے چھنڈن والی کوئی گل ہے ای نہیں۔ اہہنا آہنا سمولچا وجود اے۔ شہری کلاکار جھہناں لئی روایتی فارم Ethnic Spectical اے۔ آئی حیاتی آئی لوکاں توں وچھڑے ہوئے نیں۔ اوہ ایس نوں وی Anthropological Spectical واگوں سمجھدے نیں۔ اوہ گھاہ دے کجھے پالہندے نیں کھنڈ لالہندے نیں تے ہاہو، ہاہو کر دے نیں۔ ساڈے اہہ کجج پناہر ورھے ہوندا اے۔ سبھناں سکولاں وچ ہوندا اے۔ ناگالینڈ وسمبھی، رہتلی دھارے نالوں پاناہو یا اے۔ او تھے ٹبری دا سماج اے۔ اوہ سراں اتے کھنڈ لاونڈے نیں۔ ہتھ وچ نیزہ پھڑکے اپنے ناچ کر دے نیں۔ سکولاں وچ کوئی خوشی ہووے۔ ناگاڈانس ہوندا اے۔ ہن کجھ کڑیاں منڈے آگے۔ اوہناں گھاہ دیاں کجھیاں پایاں ہویاں نیں لک۔ کھنڈ لائے ہوئے نیں سراں اتے تے مار ہاہو، ہاہو پئے کر دے نیں۔ ہن اک بھر پور ٹبری وا رہتل نوں تسن

ہاہو ہاہو بنا مار یا اے۔ اہہماک بند یائی مار ورتارا اے۔ اک رہتل نون تساں چھڑا ہاہو بنا سٹیا اے۔
 اوہتاں دی ہڑراں ورھیاں دی رہتل اے۔ تساں اوہنوں تماشاہ بنا کے ادہا ناس مار دتا اے۔ جڑ مار
 دتی اے۔ ایس مار وچ بہوں سارے لوک آجاندے نیں۔ ہُن ہیرا اک تے اوہ ڈھنگ اے۔
 جہدے نال طفیل نیازی گاوندا اے۔ اک میں گاون دی کھچل کرساں۔ میں کھہہ مٹی
 گوساں۔ ہیر گاونی سر پر اے کیوں جو اے ساڈی رہتلی پچھان اے۔ پر ایہ سکھن لئی جو ہہہہ
 کٹنی ہوندی اے اوہ کٹنی نہیں ہوندی۔ اک تے اہہہ گل اے تے دوجی کجھ ولیوس والی گل اے۔
 اہہناں گلاں اتے ساڈے او تھے لیاں ہحشاں چھڑیاں ہو یاں نیں۔ ایس کر کے میں اہہہ گلاں اتھے
 سنان لگا ہاں ویکھو کھینڈن دا اک لوک ڈھنگ اے۔ اہہنا اک اپنا چچا اصلا ہوندا اے۔ ست
 ہوندا اے۔ جہہڑا اوس سماج دی وسیمی ہنتو وچوں نکل کے آیا اے۔ اوہدے وچار جگ بارے
 اوہدیاں سوچاں سبھ کجھ ایس دے وچ ای حاضر اے۔ وگلی ویکھدے ہاں بنی اک ناچ اے تہاڈے
 وی اتھے نجدے نیں افغانستان وچ نجدے ہوسن۔ کسے وی ٹبری وار سماج وچ ناچ ہوندا اے۔
 اک بندہ اے جہہڑا جنور بن جاندا اے رہندے سبھ بندے شکاری بن جاندے نیں۔ اوہ پورا شکار
 مارن دی کھینڈ دا ناچ اے۔ اوہا گانہ و دھدے نیں۔ پچھانہ ہٹدے نیں۔ انت جنور مار یا جاندا اے
 ۔ پورا شکار کھینڈ کے دکھایا جاندا اے جیویں سچی مچی کھینڈ اے۔ اہہدے وچ بہوں زور اے۔
 کھینڈ پنڈے وچ رت نون تاوندی اے۔ ہُن جے کھینڈ دے ایس روپ نون ڈھنگ نون میں ورتتا
 اے تے میرے لئی ایس کھینڈ دا کھہہ مل اے اوس جی دے مقابلے وچ جہہڑا ٹبری نال جیوندا اے
 ۔ میں آکھدا ہاں بنی اہہہ جہہڑا شکار اے اہہنوں تے میں نشان بنا دیندا ہاں فوجی سرکار دا تے لوکل
 نون عوام دا تے اہہہ لڑ دے پئے نیں۔ کئی لوکل انج کتاوی اے۔ پر اہہہ چلنا نہیں۔ شہر وچ تے
 پگ جاندا اے۔ ہوندا انج اے بنی جدوں ایس کھینڈ دے وچ تسس کوئی ہو رست کوئی ہو راصلواڈ
 دیندے او تے اہہدے روپ ڈھنگ نون وی اتھل پتھل کر دیندے او۔ شہر وچ کھینڈن دیاں
 آہنیاں منگاں ہوندیاں نیں اتھلن پتھلن لئی۔ اہہنوں چھوٹا کرنا پیندا اے۔ تھوڑے ویلے وچ کرنا
 ہوندا اے انج اہہہما چو کھازور گوچ جاندا اے۔ اوہ ساری شکتی مک جاندی اے جو اہہدے وچ اک
 پوری ٹبری دی سا بھھی کرنی دا مشہ ہوندی اے۔

- اتھے الحمراء وچ آکے ایس اک نسل دا تماشہ بن جانا اے۔ اوہ جنور، جنورای رہندا اے مارشل
 لاء سرکار نہیں بندا۔ شکاری، شکاری ای رہندے نیں اوہ عوام نہیں بن جاندے۔ بے منہ من
 وی لین تے ایہہ اک پتلی جیہی گل بن جاندی اے بی کیہ مارشل لاء سرکار نوں انج ماریا جاسکدا
 اے۔ تہاڑے ملک دا ایہہ اک گنجھلک سچ اے۔ بے تسیں ایہنوں انج سدھا کرن ٹرسوتے ہو
 سکدا اے بی ایہہ تمانوں چنگا لگے۔ پر کے مسلے نوں ہتلا کر کے تسیں اوہنوں بیڑ نہیں سکدے
 - پیچویں گل نوں پیچویں ڈھنگ نال ای سدھا کیتا جاسکدا اے۔ ایہناں روپاں وچ اک اچھی
 ون دی نہجھ ہوندی اے۔ اک نشانی ہوندی اے۔ اوہ نشانی کئی واری ساڈے نویں روپ نال بھڑدی
 وی اے۔ پر میرے ایہہ ارتھ اکا نہیں بی ریت نوں اجو کے ڈھنگ نال پیش نہیں کیتا جاسکدا۔
 میرے ارتھ ایہہ نہیں بی ریت نال اک سرت ون دی دا ساٹنگا بناون دی لوڑا اے۔ کیوں جو ریت وچ
 دھندو کاروی اے۔ ریت وچ وہم و سوسے وی نیں، ریت وچ فیوڈل (بھونیں والی) قدران وی نیں،
 ریت وچ جنانی نوں لونڈی من وی اے۔ وگلی لئی بسنت دیھاڑ نوں ویکھ لوؤ۔ کجھ لوک مینوں
 سدے پئے ہن شر دے منڈے، عام منڈے سیاسی نہیں آہے، ہٹوانیے جیہی لوک بی ایہہ اک
 لوک دیھاڑ بن گیا اے۔ میں آکھیا بی جے ایہہ لوک دیھاڑا اے تے پھیر جنانیاں کتھے نیں؟ آکھن
 لگے جی جنانیاں وی وچ ہوندىاں نیں۔ اوہ تام پکاوندیاں نیں۔ میں آکھیا پہلے توں دوٹا پکاوندیاں نیں اوہ۔
 مینوں کے چھت اتے کوئی جنانی تے نہیں پئی سدی۔ ایہہ لوک دیھاڑا اے۔ اک اجیہا دیھاڑ
 جیہہ سوز دلی نوں شکتی دیندا پیا اے۔ اتھے ویب وچ جتھے کجھ میل بھارو نیں اتھے جتا وی
 بھارو اے جنانی اتے۔ ایہہ اوہدا ودھا اے۔ اگے ٹورا اے۔ لینن آکھیا آہا بی اسیں ریت نوں
 مندے وی ہاں تے نہیں وی مندے ہاں۔ ایہہ ہے وی پچی گل۔ ریت نوں تسیں اوہدی اپنی شکل
 وچ نہیں لے سکدے۔ ریت وچ اجیہاں کئی گلاں ہوندىاں نیں جیہہ تمانوں ودھن نہیں
 دیندیاں اگے ودھن توں ڈکدیاں نیں۔ ریت نوں ورتن لئی ریت نال لڑائی وی کرنی پندی اے۔
 ریت نوں ستھرا تاوی ہوسی۔ دو جی گل اے بی اک لوک ریت اے جس وچ بھری دا تے لڑائی دا انگ
 حاضر اے۔ اوہ ریت حاکم میل دی اے جیہدے اندر کچھے چھکن والی شے اے۔ لوکل نوں دباون
 والی شے اے۔ سوال نوں ایہدی پوری اوکھیاں وچوں سمجھنا پوسی۔ ریت نوں کیوں ورتساں۔

اہہدا فیصلہ چنگی تارویں اکھ رکھن والے، راس کلاکار نوں کرنا پوسی مینوں نہیں چلدا جو اہہدا سوال سوکھانیز ویسی اہہدا ہوں سوکھانیزن والا سوال نہیں۔ اہہدے وچ جو رہیا اے نئی تساں برہخت وچ ہلھے شاہ نوں ورت لیا۔ اہہدے وچ تساں نہ تے ہلھے شاہ بارے لوکاں دی سمجھ وچ وادھا کہتا تے نہ ای برہخت بارے۔ ایس کرنی نال تے تساں برہخت نال وی دھروہ کہتا تے ہلھے شاہ نال وی۔ اہہناں سوالاں بارے میرا نہیں وچار بنی ڈونگھا سوچیا گیا اے۔ ساڈے وی نہیں سوچیا گیا۔ ساڈے تے انج اے بنی سرکاری ستھاں راہیں ریت نوں وڈی پدھر اتے مڑ کے جوالن دی کھچل کیتی ویندی پئی اے۔ اہہدے وچ فورڈ فاؤنڈیشن مٹی پور وچ پیسے دیندی اے بنی پرانے لوک روپ اساری پائے جاون بھوپال وچ پیسے دیندی اے دلی وچ دیندی اے۔ کرناٹک وچ پیسے ورتاوندی اے لوک روپ وچ راس بناؤتے کھڈو۔ جیویں پوری افریکی رہتل نوں اتانہ چکھا گیا اے ”ڈرمز آف افریکہ“ ”ردم آف افریکہ“ آکھ کے۔ تمانوں انج دے لوک وی لبھ پسن۔ پتہ نہیں کہڑی وچار دھارا دے پھاتے ہوئے نیں اوہ آکھدے نیں، یارا فریکن ری باڈی (جئے) وچ ہوں ”ردم“ ہوندی اے تسس اک افریکی نوں جھہڑا اپنی کھلھ لئی پالڑا اے اوہنوں تسس ایس روپ وچ دیکھن دی تھاں اک سوہنے جنور دے روپ وچ دیکھن لگ پندے او۔

اہہدا زروال میل (بور ٹوازی) دیاں پساریاں ہوئیاں کہانیاں نیں۔ ہن اہہناں بارے چوکھا جاگدا رہن دی لوڑا اے۔ ہن ایس ون دے سوال آوندے نیں۔ ساڈے بحث چلی ہوئی اے۔ میں اہہدے اتے دونہاں پکھاں توں لکھے ہوئے مضمون گھلساں۔ ایس بحث نوں تسس وی اہتھے ٹورن دا آہر کرو۔ اہہدا کارن اہہدا اے جو تہاڈے نکھاں قوماں دا سوال وڈا ضروری بن گیا اے۔ اہہدے وچ شاونزم دا انگ وی رلیا ہویا اے۔ ہوں سارے لوکاں اہہناں شاونزم دے کچھ توں ای چکی کھلوتے نیں۔

اچھا اہہدا سو تہاڈے نائکاں وچ گاون وی ہوندے نیں یا نہیں۔ جے ہوندے نیں تے کہو جیسے ہوندے نیں۔ تسس اوہناں دی کیویں ورتوں کر دے او؟

ہاں۔ ہاں ہوندے نیں ساڈا اک نائکا اے جیہدے وچ اک بورا ہوندا اے۔ بورا چھہما ہویا اے۔ اک لالے نے اوہنوں ڈکھا ہویا اے۔ اک ماری اے جیہڑا جاندا اے تے اوں بورے نوں

اوتھوں کڈھ کے لیاوندا اے۔ بورے نوں کھولھن اتے واہ وا کھچل کرنی پیندی اے لالے نے
بورے دے منہ اتے مہر لائی ہوئی اے شین لیس سٹیل دی۔ اوہ کھلھدی نہیں۔ ماری آکھدا
اے۔ چنگا پھیر۔ مہر نوں میں اپنے منتر نال کھولھدا ہاں۔ اوہ منتر پڑھدا اے۔

بے زبان بے بس بے کس بانگڑو بورے
ڈنڈ پیل کر دیکھ طلسمی ٹوٹیں گے یہ ڈورے
منتر پڑھتے ہی پرانی تو پا جائے گاوانی
ہو کر تو آزاد کئے گا اپنی سوئم کہانی

اے مردیم کجالادیم روسیہ جنم دے جادو بھوت گلی گلی چھوہ۔ منتر ماردا اے۔ بورا کھلھ جاندا
اے۔ ماری آکھدا اے عی دے توں کوئی اپنا حساب کتاب۔ مہن امہہ بورا تہانوں اپنی داستان آپ
شناوسی امہدی کہانی بحر طویل وچ لکھی ہوئی اے۔ پر پوری بحر طویل نہیں کیوں جو اسیں امہنوں
شہر وچ کر دے ہاں۔ (گلامیرا ٹھیک نہیں ایس کر کے میں پورے مکمل وچ جس وچ اسیں
گاوندے ہاں اس وچ نہیں گاوساں)۔

ارے اک کھیت میں جنماتھا میں محنت کی آگ سے
محنت کے اور دھرتی کے سندر ساگ سے
کانا مجھے کسان نے پھر کھیت سے اک دن
منڈی میں لا کے چھوڑ دیا کھیت سے اک دن
منڈی میں لا کے چھوڑ دیا کھیت سے اک دن
سیٹھوں نے میرا بھاؤ کیا کوڑیوں کے دام
پلے میں دو کسان کے آئے فقط چہ دام
ارے اس دن سے یوں شروع ہوا لمبا سفر جناب
بچیں خریدیں مجھ کو بس اتنے بشر جناب
دن دو نے رات چو گئے بوڑھے ہی گئے دام

(ابتھے پورا سنگ رل کے گاوند اے)

دلالت در دلالت بس چڑھتے ہی گئے دام (پورا سنگ)

دلالت در دلالت بس چڑھتے ہی گئے دام

ارے اک دن خرید کر اسی لالے نے مجھ کو جی

گودام میں جکڑ دیا سالے نے مجھ کو جی

اب آیا ہوں پھر تو ہے بس یہی تمنا

دولت کی اسی جکڑ سے میں آزاد رہوں گا

محنت کی میں اولاد ہوں محنت کی دین ہوں

محنت کشوں کی بستی میں آباد رہوں گا

انج دے گاؤں ساڈے نائکاں وچ ہوندے نیں۔

اچھا ہن سانوں اوتھوں دیاں اوتھناں قلمناں بارے دسو جھپڑیاں چوکھے ہسماں توں بناں بنائیاں
گتھماں نیں تے جھپھناں نوں قلمناں آکھیاوی جاسکدا ہے۔ جیویں آکروش، کھنڈر، اندھی گلی، پار
تے گودام نیں؟

گودام وغیرہ سبھ اپڑ گتھماں نیں تہاڈے۔ اچھا گودام اوہ پرانی ستیا جیت دو بے دی قلم۔ کے کے
رائٹا۔ ستیا جیت دو بے دی قلم ٹیلی ویژن اتے جھپڑی لگی آئی
سانوں اہہہ دسوئی اہہہ قلمناں سمنے گمراں وچ دکھائیاں جاوندیاں نیں۔ تے اہہناں نوں
لوک کیویں لیندے نیں؟

دیکھو انج اے ۷۳۔ ۷۴ اوج ساڈے اک لہر ٹری آئی ”ہور ویں سمنے دی لہر“۔ اہہہا پہلے
ویلے اک انگ آہا پنجاہ دے دھا کے میں گل وڈی کہتے بناں دسدا ہاں کیوں جو میں جاناوی اے۔ اہہہ
وا راٹریا ہاشیام ہننگال دی قلم ”انکر“ توں اہہدے مگروں ہمشہا تے شیاہ ہننگال کئی قلمناں بنائیاں
۔ اہہدے مگروں اوس ”نشانت“ ”بھومیکا“ ”جنون“ تے ”منتھن“ ور گیاں قلمناں بنائیاں۔
اوس ویلے وچ پھیر ہو روی اہہہماں قلمناں آون لگ ہنٹاں۔ گووند نسلانی دیاں قلمناں ”آکروش“
”اردھ ستیا“ تے ”پارٹی“ ”پارٹی“ اہے بڑا روج نہیں لگی۔ اہہناں قلمناں اپنا اک وکھرا سٹیمٹر ہوند
وچ لے آوندا اے۔ اہہہ بڑا روج لگدیاں نیں تے ماڑی موٹی بل بل وی کھٹدیاں نیں۔ کجھ دی

تے واہ واہ چڑھ مچ جاوندی اے۔ پنڈاں تمکرتے نہیں اپڑ دیاں اہہہ فلماں پر شر تے قصبیاں وچ چنگا
اگھ متھ لہندیاں نہیں۔ سعید مرزا دیاں فلماں آئیاں ”البرٹ ہنٹو کو غصہ کیوں آتا ہے“ ”موہن
جوشی حاضر ہو“۔ اہہناں فلماں وی اپنے سنٹو بنائے نہیں۔ کندن شاہ دی قلم آئی ”جانے بھی دو یارو
“۔ ”یہ وہ منزل تو نہیں“ سدھیر مشرہ دی قلم۔ پکی گل اے پئی اہہناں اپنا سنٹو ہوند وچ لیا وندا اے
۔ اہہہ بڑا روچ لگدیاں وی نہیں پر ساریاں نہیں لگدیاں۔ اہہدی ونگی انج اے۔ شیاہ ہننگال دی
اک قلم اے ”ا روہن“ بنگال وچ زمین سدھاراں بارے۔ کجے مورچے دے آون مگروں اوہ نہیں
نکلی اچ تمکو۔ تے کدیں نکلسی وی نہ۔ کیوں جو کوئی و نجا رہا ای نہیں اہہندا۔ گووند نہلانی دی
اک قلم اے ”پارٹی“ اوہ وی نہیں نکل سکی۔ ٹیلی ویژن اتے دکھائی جا چکی اے ”آگت“ اوہناں دی
اک نویں قلم اے میں نہیں دیکھ سکیا ٹیلی ویژن تے لگی آئی۔ میں مس کر گیا۔ اہہہ وی اچے تکر بڑا ر
وچ نہیں نکلی۔ ورھا ہو گیا اے اہہنوں بنیاں سوا اہہہ لہر آئی آئی تے اہہنوں سینے دی نویں لہر
داناں دتا گیا آہا۔ اہہہ چھڑی ہندی سینے دے روپ وچ ای نہیں آئی۔ سگوں تہہ پدھرتے ملیا لم
سینما وچ کرناٹک، تامل سینما وچ وی تے بنگالی سینما وچ وی آئی آئی۔ ہن ہولی ہولی اہہہ رنگ کجھ
بدلیا اے۔ تے اہہنوں نویں سینے وی لہر دی تھاں ٹڈل سینما (منجھ سینما) آکھیا جاون لگ پیا اے۔
ٹڈل سینما بہی یاں مدراس دے کمرشل سینما تے آرٹ سینما چالے اپنی تھاں بنا وندا اے۔ ایس وچ
”منشی کور“، ”کمار شہانی“ ورگے ناں آوندے نہیں۔ ”درگابالا کرشنن“ داناں آوند اے۔ ”مگرتیج
کیسر بلی“ ناں آوند اے۔ اہہہ لوک بہوں وڈے قلم کار نہیں پر اہہناں دا کوئی سنٹو نہیں۔ اپنی
ذات تمکو سینما بناوندے نہیں۔ منشی کور دیاں فلماں دی دھم مچی اے پر سنٹو کوئی نہیں۔ کدیں
بڑا روچ لگھاں وی نہیں اہہہ۔ اوہ دیاں فلماں نہیں ”روٹی“ ”اساڑھ کاک دن“ ”دوودھا“ ”سطح
سے اٹھتا ہوا آدمی“ تے ”مائی مانس“ ”کمار شہانی دیاں دو فلماں نہیں ”مایا درپن“۔ اہہہ دے مگروں
جہہڑی قلم بنی اے اوہ داناں دسر گیا اے مینوں ساڑھے تن گھنٹے دی قلم اے۔ اہہہ اک آرٹ
سینما اے۔ دو جا ٹڈل سینما اے۔ اہہہ دے وچ کمرشل فلماں دیاں ساریاں چنگیاں گھاں ہوندیاں نہیں
۔ اہہناں داست ”ریڈیکل“ تے ”اکھوتی ریڈیکل“ اے۔ پر پوری لو کائی دی جہہڑی روں اے
اوہ اے ترکھے اکیوں دی، پورے سماج توں۔ حاکم میل توں بھریاں ہتھاں ہوون دی۔ اہہہ دے لئی

حاضر ہو۔ ہنگی نہیں۔ ریلیز ای نہیں ہوتی۔ تے کندن شاہ دی جانے بھی دو یارو۔ جے تسا اہہہ
 قلساں دیکھماں میں ہوں سوہیاں قلساں میں اہہہ۔ البرٹ ہنٹو کو غصہ کیوں آتا ہے اپنے ڈھنگ
 دی پدھراتے تے بھر پور ہے ای اے اے اے جا کے سدھی لوک راج لہر نال جڑ جاوندی اے۔ مزدوراں
 بارے سوتر (میڈیا) جو کوڑ مار رہیا اے اوہدے اتے اوہ تاء کھاوند اے۔ اک آدمی جس نوں گل گل
 اتے غصہ چڑھدا اے اوہدا غصہ اتھے رچھ بن جاوند اے۔ اہہہ ہوں سوہنا حصہ اے اہہہ۔
 موہن جوشی حاضر ہودے وچ وی اک منس دی لڑائی اے پورے قنون و بیمار نال۔ اوہ قنون دے
 ویویں وچ پھس جاوند اے۔ اہہہ نال اوہدی لڑائی اے۔ اوہ بڑھا بڑھی کلے ای لڑدے پئے نہیں
 اہہہ اک ہوں من چھک دا پل اے ہشتم ساہنی نے اوہ رول کھتا اے۔ اوہناں دے گھر دا
 مسلا اے۔ مالک مکان نال جھپڑا اے۔ کٹڑی وچ رہندے نہیں اوہ مالک مکان اس تھاں نوں تروڑ
 کے کئی منزلی عمارت اسارنی چا ہوندا اے۔ بابے ہوراں کول سر نکاون نوں کوئی ہو رتھاں نہیں۔
 اوہناں دا جھپڑا اے تے اوہ قنون وچ پھس جاوندے نہیں اک دیھاڑے مائی تے اوہ تھکے ترے پارک
 وچ بیٹھے ہوئے نہیں اوہ دیھاڑے اوہناں دا فیصلہ ہوندا اے۔ دو روں اوہناں نوں مزدوراں دا جلوس
 وکھالی دیندا اے لال جھنڈا چکی ہوتی۔ اک پکھوں اوہ اصلی تھاں اے قلم دی۔ مائی صاحبہ آکھدے نہیں
 ”دیکھو سبھے لوک رل کے اپنے تھاں لئی لڑدے پئے نہیں۔ کڈا چنگا لگدا اے“ ایڈے سچ
 سہائیں اہہہ گل ہوندی اے اہہہ نوں کدھرے نعرے راہیں انج نہیں آکھیا گیا۔ پر اوہ جھٹ
 سنہر دے اندرونے وچ دھا جاوندی اے تے عام پدھر تے بیڑی ہوتی لڑائی دل مزدوراں دے گھول
 ول جھپڑا اک ڈھیری ڈھاون والا ورتار تے نفی کرن والا لوکاں دا ہوندا اے اوہنوں تروڑن وچ ہتھ
 پواندی اے۔ سوا اہہہ سنہرا پجایا اے شیاہ ہننگال تے گووند نہلانی نے۔ ہن اہہہ لوک لہر دا کم
 اے پئی اوہ چنگے سرت وند قلم بناون ہاراں نوں چنگیاں قلساں بناون ول لیاوے۔ جھپڑے اہہہ
 سنہر دا لائبھ چک سکن۔ نہیں چکسن تے وکھو کھرے بے ہمارے ورتارے اہہہ دا لائبھ چک
 لہسن۔ جے لوک کچھ توں چنگی اصلی ریڈیکل دیہار ویری قلم نہیں بن رہی تے اہہہ وچ شیاہ
 ہننگال تے گووند نہلانی دا کوئی دوش نہیں۔ ہن دو جی گل اے ہن اہہہناں دا پینترا وی وٹھجا اے
 گووند نہلانی دی آگات میں دیکھی تے نہیں پر آکھدے نہیں ہوں چنگی قلم اے۔ جڑے ہوئے کھے

پاسے دی اہر نال رلدی اے۔ اس نے اک ہو روی اک سوہنی قلم دی لڑی بنائی اے۔ ”تمس“۔
 اہہہ ملک دی ونڈ بارے اے۔ پک نال اوہناں دا ہنٹڑا بدلیا اے میرا تے وچارا اے پئی اہہہ اک
 بہوں وڈی من چھکویں گل اے۔ اہہناں دا جڑے ہوئے کجے کجے نال کدیں بھی کوئی لاگا دیگا نہیں آہا
 ۔ پارٹی جہڑی قلم اے اوہ تے سدھی سانویں کبھے کجے کجے نال مار دا نشانہ بناوندی اے۔ جڑے ہوئے
 کجے کجے نال۔ تے اک رومانچک آپ دھرا پے کجے کجے نال ابھاردی اے پر گووند نہلائی جہڑے
 نہیں جڑے ہوئے کجے کجے نال رل کے کم کر دے پئے نہیں۔ اوہناں دیاں قلمیں بناوندے پئے نہیں۔
 میرا وچارا اے پئی اہہہ ملک وچ کجے کجے دی بدلی ہوئی حالت دا پر تاء اے پئی اوہ ادھم دے سکدا اے
 ایو جیسے اک کلاکار نون۔ ایس توں پہلاں وی ساڈے بہوں ودھیا قلمیں دا اک ویلا رہیا اے۔
 ستہہ جیت رے، ہل رائے تے گھنک دا ویلا۔

سرک اُتے

پاٲر

- برجپال — گبھرو کا ما عمر ۳۰ ورھیاں دے نیرٲے ۔
رگھوناتھ ۔ ۲۲ ، ۲۳ ورھیاں دا کا ما ۔
بھگت ۔ نگرا کھلا ۔ چہٲرا پوٲھیاں نال ٹر دا اے ۔
سنٲری ۔ عمر گھٹ ودھ ۲۰ ورھے ۔
احمد ۔ انبھاری رپورٲر ، عمر ۳۰ ۔ ۳۵ ورھے ۔
نی ۔ راؤ ۔ شھر دا اُٹھا ہویا زروال ۔
بیگم راؤ ۔ نی ٹراؤ دے گھر دی ۔
نپس انسپکٲر ۔ عمر ۲۵ ۔ ۲۶ دے نیرٲے تیرٲے ۔

چونٲرے اُتے چانن پننڊا اے ۔ چونٲرے دے فرس اُتے ۔
اک بنا انج ڈگا پیا ہویا اے جیویں ٹر دا ٹر دا ڈھیہہ پیا ہوے ۔
اوہدے آل دواے اوہدے ای کچھ کاگت پٲر کھلے پئے نیں ۔
پچھو کٲر وچوں بزار دی کھٲ سُننڊی اے ۔ کھٲے پاسیوں برجپال

تے رگھوناتھ آوندے نیں۔ دونوں فٹ پاتھ اُتے ڈھٹھے بندے نوں
دیکھدے نیں۔

رگھوناتھ۔ دیکھیں نا برجپال، جا پدا اے جویں کوئی بے سُرَت ہویا
پیا اے۔

(دونوں اوہدے کول بہہ جانڈے نیں)

برجپال۔ (کھلے کاگت دیکھ کے) لگدا اے پڑھیا لکھیا اے۔

رگھوناتھ۔ (اک کاگت چک کے) دیکھ برجپال دیکھ

برجپال۔ (کاگت پڑھدیاں ہونیاں) ایہ تے نوکری دی عرضی اے
میرا وی۔

رگھوناتھ۔ شہدا — اللہ ای جانے کون اے تے کون نہیں
کھنوں آیا تے خبرے کھتے جانا سی ایہنے۔

برجپال۔ آیا ہونا اے شہر وچ سُفنے سوچ کے — نوکری
دے سُفنے — دیکھ بھدے کرتے کوئی رکشہ رکشہ

ٹوک ہوو کجھ نہیں تے ایہنوں ہسپتال ای —

(کھتیوں زور دی ہسن دی واج آوندی اے۔ پوڑھیاں دی

ٹھک۔ ٹھک کینیں پندی اے۔ چوہترے اُتے بھگت

آوند اے۔ اوہ ٹھٹھے تے ٹھٹھا پیا ماردا اے۔)

بھگت۔ (ٹھٹھا ٹوک کے ڈھٹھے ہوتے بندے ول پوڑھی نال سینت

کروا اے) مرگیا — توں کھلو نہ — (چیکدیاں)

نہ، نہ۔ کھلو نہ۔ ایس بٹرک اُتے کوئی نہیں کھلوئدا —

بندے دی خاطر — موت دیاں مشیناں — (ہولی

جیہی (موت دیاں مشیناں —————
 رگھوناتھ۔ (برجپال نال) کلا جا پدا اے —————
 بھگت۔ (ٹھٹھا مار کے) کلا..... کلا ای آکھو ————— موت
 دیاں مشیناں جو چل دیاں دیکھناں —————
 (مپس دا سنتری آوندا دکھالی دیندا اے)
 بھگت۔ (سنتری نول دیکھ کے) آو ہمارا ج آو۔
 سپاہی۔ (بھگت نول) توں سالیہ پھیر ایس سڑک اُتے پیا دسدا
 ایں۔ چل چھٹ ایتھوں۔
 (بھگت ڈر کے باہر نکل جاوندا اے)
 سنتری۔ ہاں بیئ تئیں دونوں اپنے ناں سرناٹوں لکھاؤ —————
 برجپال۔ ساڈے ناں سرناٹوں نال کیہ ہووے گا دیوان جی۔
 ایس بندے دا نال سرناٹوں —————
 (ڈھٹھے ہوتے بندے دل سینت کریندا اے)
 سنتری۔ (ڈیلے کڈھ کے) سدھی تراں لکھاؤ ————— کتھوں آئے
 اوتے کدھر چلے او۔ ناں ————— سرناٹوں —————
 برجپال۔ سما برباد نہ کرو دیوان جی۔ ہو سکدا اے ایہہ
 بندہ —————

سنتری۔ میری گل دا جواب دے ————— کٹونی کاروائی کرن
 لئی لوڑیدا اے۔ ————— سرکاری کم اے کوئی ہاسہ کھینڈ نہیں
 ہو سکدا اے تہاں دونوں ایہدی سنگھی گھٹی ہووے۔
 ہو سکدا اے تہاں دونوں ایہدا لیکھا تارنا ہووے۔

ہو سکا اے تِشاں دونواں دیاں سوانیاں نال —
 رگھوناتھ - (کجھ روہ وِج) کیہ آکھدے پٹے او دیوان جی —
 ایہ تہاڈی بے نیائیں نہیں —
 سنتری - نیاں تے انیاں دا فیصلہ کرن لئی عدالتاں جو کھلیاں ہویاں
 نہیں —

(بھگت ہولی ہولی آؤندا اے)
 بھگت - پھیر سڑک اُتے ٹرک کاس توں چلدے نیں — روز
 دیہاڑی کتیاں وانگوں — مَر دے نیں -
 سنتری - اوئے توں سالیہ پھیر آ گیا ایں ؟ نس جانہیں تے دونوں
 ہتھ وی تروڑ دیاں گا ای -
 (بھگت نس جاندا اے)

سنتری - کیوں اوئے لیہہ نہیں ہو سکا سئی ایس بندے کول دس
 ہزار روپیہ ہووے اتے —
 برجپال - سڑک اُتے مرن والے کول دس ہزار روپیاں دا سُفنا
 تیں ای دیکھ سکدے او —
 سنتری - چوکی بک بک مت کر اوئے — تھانے وِج
 توں آپے ای آکھتا اے ایس بندے کول دس ہزار روپیہ
 ہے سی - تِشاں دونواں گچی نپ دتی ایہی —
 برجپال - تھانے تے جو ہوتے گی سو ہوتے گی — ہو سکا
 اے ایہ نرا بے سدھ ای ہویا ہووے -
 سنتری - ایہ تے ڈاکٹر ای دس سکدا اے -

رگھوناتھ - ایہدی ناڑ ای نپ ویکھاں —
 سنتری - اوئے تول کوئی ڈاکٹر ایں - ناڑ نپ کے ویکھ وی لویں
 گا بی ایہہ جیوندا اے تے تیرے آکھے دی کوئی کنوونی
 حثیت نہیں ہوون گی -

رگھوناتھ - (اچی واج وچ) ویکھو ہلدا پیا جے -
 سنتری - (مسوسیا جاندا اے) تیرے آکھن نال کجھ نہیں ہوون
 لگا — ڈاکٹری رپورٹ —

رگھوناتھ - نشاں ہلداں نہیں ویکھیا ؟
 سنتری - ویکھیا اے — پر رپورٹ —
 (بھگت آ جاندا اے)

بھگت - (اچی ساری) موت تے حیاتی فائلاں وچ ڈکی ہوئی
 اے — مشیناں چالو نہیں — بندہ ڈھٹھا پیا اے -

سنتری - اوئے تول پھیر آ گیا ایں کنگلیا ایتھے -
 (پریس رپورٹ دی آونی - بھگت ٹر جاندا اے)

احمد - ایتھے کوئی بندہ مر گیا اے — میں اک انگلش ڈیلی دا
 رپورٹ ہاں -

برجپال - مویا تے نہیں مرن دے کنڈھے اے -

احمد - (ہرکھ کردیاں) اوہو — ایڈمی دور آونا بے فائدہ ای ہویا
 کیہ رپورٹ بنے گی ہن -

برجپال - جے ایہہ ایتھے انج ای پیارہیا تے پک نال مرجائیگا -
 احمد - (جاگدیاں) کتا کوٹاٹم لگے گا - (شرم آوندی سو) آئی - ایم

ساری - میرا مطلب ———

برجپال - جے ایہ بندہ مر گیا تے ایہدے مرن دی ذمے واری
(سنتری ول سینت کردیاں) ایہناں اُتے ہوئے گی۔

احمد - (راضی ہونڈیاں) واہ جی واہ ——— کوئی گل تے بنی نا۔

فٹ پاتھ تے مرن والے دی ذمے واری مپس دے سنتری
سر — گڈ — رانچ دیاں ای دو چار خبراں - راک
انکرہینٹ تے دوا ای سکدیاں نیں ———

(منچ (چونترے) دے سچوں راؤ تے بیگم راؤ آوندے نیں
بیگم راؤ منچ (چونترے) اُتے پتے بندے
کے نک اُتے رُمال دھر لیندے نیں)

بیگم راؤ - کار نہ وگڑی ہونڈی تے ———

ٹی راؤ - ایہ ہوری ہل سین تے نہ دیکھدے پر ڈارنگ —
ایو جیہے سین دیکھن نال جگرا تگڑا ہوندا اے تے جگرے دی
تگڑائی ترکی دی پڑسا نگ دا پہلا ڈنڈا اے۔

بیگم راؤ - پرت آؤ ڈارنگ ——— ہو سکدا اے ایہ بندہ کسے چھوت
دی بیماری نال مویا ہووے ———

ٹی راؤ - مویا تے چھوت دی بیماری نال ای اے ——— جھکھ
نال ——— پر چھوت دی ایہ بیماری سانوں کدیں نہیں
لگ سکدی ———

برجپال - مرن لئی تے ایویں بیج ای چاہیدا ہوندا اے -

میاں جی ———

ٹی-راؤ۔ (وگڑ دیاں) کیہ مطلب اے اوئے تیرا؟
 برجپال۔ مطلب ایہہ بہی کجھ نوکین بھکھ نال مروے نیں کجھ گولی نال۔
 ٹی-راؤ۔ توں ایس وگدی سڑک اُتے — ایس سنتری —
 تے ایہناں —

(احمد ول ویکھا اے)

احمد۔ پریس رپورٹر —

ٹی-راؤ۔ پریس رپورٹر صاحب دے ساہمنے مینوں گولی مارن دی —
 دھکی پیا دیندا ایں۔ قنون تے پریس۔

برجپال۔ (سڑک اُتے پتے بندے ول سینت کر کے) قنون تے
 پریس دا حال تہاڈے ساہمنے ای اے۔ (بیگم راؤ نک اُتے
 رُمال گھٹدیاں ڈگے پتے بندے دے نیڑے آؤندی اے
 تے اوہا مُنہ ویکھدی اے۔

بیگم۔ راؤ۔ ڈیڑ۔ ایس بندے نوں تے یں کل کدھرے ویکھیا سی۔
 ٹی۔ راؤ۔ (حراں ہوندیاں) کل؟ کھئے؟

بیگم۔ راؤ۔ خبرے۔ کرخائیاں دی وزارتے —

سنتری۔ (گھا بے کے) کرخائیاں دی وزارتے — پھیرتے
 گئی میری نوکری۔ ہو گئی میری چھٹی۔ (سنتری آپنی ٹوپی لاه
 کے پٹے بندے نوں کچھی جھلن لگ پیندا اے۔

ٹی۔ راؤ۔ پر کرخانہ وزارت دے میں چپڑاسی توں لے کے وزیر

تیکر ہر بندے نوں جاندا ہاں — نہیں نہیں —
 نشیں ٹھہدے پتے او —

بیگم-راؤ - آہو ہو سکدا اے —————

(سنتری کھتی بھلتی چھڈ کے ٹوپی سر اُتے پا لیندا اے)

ٹی - راؤ - شکلوں تے کوئی بہوں وڈا اہلکار نہیں جا پدا —————

احمد - شکل توں وڈے تے چھوٹے اہلکار دی سجان کیویں ہو

سکدی اے —————

ٹی - راؤ - آہو ڈارنگ ذرا دھیان نال ویکھو ————— کرخانہ وزارت

وچ کئے کم پئدے رہندے نیں اسانوں —————

(بیگم راؤ وت تکدی اے نیچھ نال)

بیگم-راؤ - ایہ تے نویں جوائنٹ سیکرٹری جا پدے نیں -

ٹی - راؤ - (چکیدیاں) نہیں —————

بیگم راؤ - آہو تئیں اجے تیکر نویں جوائنٹ سیکرٹری نال نہیں جے

ناٹے - مینوں تے اوہو ای جا پدے نیں -

(سنتری کھتی بھلتی لگ پئدا اے)

بیگم راؤ - آہو مسٹر بیری —————

ٹی - راؤ - (منگھ نال ہتھ ہلدا اے) کئے پرکھ والی گل اے بئی ایڈا

وڈا بندہ بلیا وی تے کیہڑے حال وچ ————— جے ایہ

کدھرے جیوندا ہلدا مینوں تے میں ایہدی اتنی کوسیوا کردا کہ

ایہ ساری جیاتی میرے کم آؤندا ————— میں ایہ نہیں آکھدا

بئی مسٹر بیری نوں مرنا نہیں سی چاہیدا ————— ضرور مرنا چاہیدا

سی پر کسے ایڑ کرٹینگ وچ کسے موٹر ایکسیڈنٹ وچ یاں

کسے آرام والے زنگ ہوم دے ایڑ کنڈمیشنڈ کمرے وچ

ہارٹ فیل نال — رانچ اونہاں دا مرن میتھوں جریا نہیں جاندا
رگھوناتھ - ایہ بندہ ہُٹنے ہلیا سی جی -

ٹی - راؤ - (کالھی واج وچ) ہلے سن - ہاں - ہاں - کیوں نہیں -
ضرور ہلے ہون گے — او سنتری — چھیتی نال کوئی
بندوبست کر نہیں تے تیری نوکری گئی — مسٹر بیرری
جو انٹ سیکرٹری —

(سنتری اُبڑ واہے اٹھدا اے)

احمد - (کول آکے) نہیں ایہ مسٹر بیرری کدوں جے — اے کل
تے میں اونہاں نال لُچ کھا ہدا اے -

(سنتری کھلو جاندا اے - بیگم راؤ پھیر تک نوں رُمال نال کج
بندی اے)

ٹی - راؤ - (حراں ہونڈیاں) اچھا — شیں —
احمد - پریس رپورٹر احمد -

بیگم راؤ - مینوں کنا چار سی کسے پریس رپورٹر نال ویاہ کروان دا -
ٹی - راؤ - تے ایہناں نوں گھر سدو — مسٹر احمد میں اک مارا
جیہا انڈسٹریسٹ ہاں — راؤ انڈسٹریسٹ -

احمد - پھیر کاہدے ماڑے جی —

ٹی - راؤ - (ہسدا اے) پنجاہ کروڑ دا ٹرن اوور —
رگھوناتھ - ساب ایہ ہُٹنے ہلیا سی -

ٹی - راؤ - ہلیا ہووے گا - دھڑچر تیکر ہلدا رہندا اے — اچھا
تے مسٹر احمد —

(بھگت دی آوٹی)

بھگت - (گونجی بھاری واج وچ) جدوں تیکر موت دیاں مشیناں

سڑکاں اُتے —————

(بیگم راؤ ڈر دیاں ہونیاں احمد دی ہک نال لگ جانڈی اے)

بھگت - مردا کوئی نہیں ————— مارے جانڈے نیں ————— ٹرک

آوندے نیں ————— گولی چلدی اے ————— ہا۔ ہا۔ ہا۔

ٹی۔ راؤ۔ توں کیہڑا ایں ؟

بھگت - چل توں پٹھپیاتے ہے ————— ہن پٹھہ کیہ کھانڈا ایں

کھانڈا وی ایں کہ نہیں ————— ہا۔ ہا۔ ہا۔ توں موت دی

مشین چلاوندا ایں ————— ہا۔ ہا۔ ہا۔

(بھگت ٹی۔ راؤ ول ودھدا اے)

ٹی۔ راؤ۔ (سنتری نوں) ایہناں پاگلاں نوں پاگل خانے وچ —————

بھگت - آ گیا ایں اوسے گل اُتے ————— دوا دارو کرو۔ ہا۔ ہا۔ ہا۔

سنتری - چل اوسے نس ایٹھوں - ساؤ بندیاں نال —————

بھگت - (ٹی۔ راؤ نوں) ساؤ ————— لیاہ دے چا ساؤ پٹنا —

توں ای گل بکاؤلی نوں اڈا کے لے گیا ایں کالیا جتا۔

(سنتری بھگت نوں ڈنڈا ماردا اے - اوہ ٹر جانڈا اے)

احمد - پر نساں ایس بندے نوں کرخانہ وزارت وچ کیویں ڈٹھا۔

بیگم راؤ - (پھلتے کر دیاں) خبرے ————— خبرے - ایہنوں میں ڈاکٹر

رگھوانا تھن دے کمرے وچوں نکل دیاں تکیا۔

ٹی۔ راؤ۔ (سوچ کے) ڈاکٹر رگھوانا تھن دے کمرے وچوں -

بیگم راؤ۔ ہو سکدا اے ڈاکٹر دا چپڑاسی ہووے۔
 ٹی۔ راؤ۔ (وگر دیاں) توں نہیں جاندی ڈارلنگ ڈاکٹر رگھوانا تھن
 دا چپڑاسی اک پاسے۔ میرے لئی تے اوہدا جمادار وی
 وی آئی پی توں گھٹ درجہ نہیں رکھدا۔

ڈاکٹر رگھوانا

(سنتری پکھی جھلن لگ پیندا اے)

رگھوانا تھ۔ ساب تھوڑا چر پہلوں ایہہ پلایا سی۔
 ٹی۔ راؤ۔ کتھے نہیں تھوڑے انسپکٹر۔ کالا پانی لد گئے نہیں۔
 معاملہ وی۔ آئی۔ پی دے چپڑاسی دا اے۔
 (سنتری نس دا اے)

برجپال۔ نشیں پھیر تھلدے پئے او۔ ایہہ چپڑاسی چپڑوسی
 کوئی نہیں جے۔ ایہدے کاگتاں وچوں نوکری دی عرضی
 ملی جے سانوں۔
 (کاگت دکھاؤندا اے)

ٹی۔ راؤ۔ نوکری دی عرضی ؟

بیگم راؤ تک نوں رمال نال گھٹ لیندی اے

ٹی۔ راؤ۔ آہو نوکری دی عرضی اے۔

بیگم راؤ۔ ہو سکدا اے اوہناں دا کوئی انگ ساک ہووے۔

ٹی۔ راؤ۔ پھیرتے چوکھی ماٹھی گل اے کہ

(بیگم راؤ تک توں رمال لاه لیندی اے)

کتا راضی ہوون گے ڈاکٹر رگھوانا تھن کہ میں اوہناں دے رشتے دار

دی چند بچائی — ڈرتے سدن گے —

(سنتری پرت آوندا اے)

ٹی۔ راؤ۔ (بھاڑ دیاں) کیوں کتھے اے انسپکٹر؟

سنتری۔ سب ایہ رگھوانا تھن دا بندہ نہیں۔ اجے ہننے ای تھانے

دچوں سب نے فون کیتا سی۔

ٹی۔ راؤ۔ (وگر دیاں) ایڈیٹ۔

سنتری۔ انسپکٹر سب آ رہے ہیں۔

بیگم راؤ۔ (احمد نوں) کیوں پھیر بھلکے شام نوں آ رہے آونا؟

احمد۔ تئیں سدوتے اسیں نہ آئیے۔

بیگم راؤ۔ ڈرنک تے ڈرتے —

ٹی۔ راؤ۔ کھانا پکاون دا سچج اے ساڈی میڈم نوں۔

احمد۔ کھانا پکاون دا سچج ای نہیں — کپڑے پاون دا سچج وی

اے۔ گرے تے اورنج کبھی نیشن۔

بیگم راؤ۔ (رمٹھی واج وچ چکیدی اے) ونڈر فل احمد —

تیں جرنلسٹ ای نہیں۔ آرٹسٹ وی او — اج سارا

دیہاڑا میں ایس کبھی نیشن بارے وچار کیتا سی۔ کتنا اوکھالے

ایہ سارا کم — کیہڑے رنگ دی ساڑھی نال کیہڑے رنگ

دا بلاؤز — کیہڑا چل، کیہڑی لب شک — کیہو جیہا

پرفیوم۔ کیہڑے رنگ دا پرس — کیہو جیہی گھڑی —

(بھگت آوندا اے)

بھگت۔ میں ایہو ای آکھدا ہاں — موت دیاں مشیناں۔

موت دے وپاری۔

بیگم راؤ۔ ایہہ کلا پھیر آگیا۔

(سنتری بھگت نوں زور دی ڈنڈا ماردا اے)

(بھگت نس جاندا اے؟)

سنتری۔ سالا اے لولا اے ————— پر بھاشن وزیراں وانگوں

جھاڑ دا اے —————

برجپال۔ تے ہور کر کیہہ سکدا اے۔

احمد۔ تئیں ٹھیک آکھدے او ————— لوکائی وچ اوازاری اے

————— ایس اوازاری دا دکھالاتے ہونا ای اے۔

ٹی۔ راؤ۔ ایہہ تیں کیہہ پئے آکھدے او احمد صاحب؟

احمد۔ ٹھیک ای تے پیا آکھدا ہاں مسٹر راؤ ————— دفتر دیاں دل

دکھاوندیاں اوازاں ————— شراب دے کوڑے گھٹتے

ناراں دے کول پنڈے دُنیا اینی گل وچ ای تے نہیں ڈکی

ہوئی۔ اج نہیں تے بھلکے ————— پر میں تے روز آپنے

آپ نوں شراب دے نشے وچ چور کر کے بسترے اُتے

سٹ دیندا ہاں ————— مینوں نہیں پتہ دھار دار چیزاں اُتے

کیوں ٹریا جا سکدا اے —————

بیگم راؤ۔ تہاڈی طبیعت کچھ وگڑ رہی اے احمد۔

احمد۔ نہیں بیگم راؤ ————— کدیں کدیں میں سچیں سچیاں نوں

دیکھن دا آہر کرن لگ پیندا ہاں ————— پر میں بچتے وی

جاندا ہاں اک رسی جیسی ہوندی اے جس جکڑیا ہوندا اے

مینوں —————
 (کچھ لوک اک وڈی میز، کرسیاں تے فالٹاں لئی آوندے نیں
 تے اوہناں نوں بڑے ڈھنگ نال دھرے نیں)
 (انسپکٹر آکے کرسی اُتے بہندا اے)

انسپکٹر - دیا رام —————
 سنتری - جی حضور ————— معاملہ

انسپکٹر - سب لوکاں نوں بٹھاؤ —————
 (راؤ، بیگم راؤ تے احمد بہہ جانڈے نیں)
 انسپکٹر - ہن دس بئی کیہ معاملہ اے ؟

سنتری - سرکار —————
 انسپکٹر - اک گلاس پانی لیا -

(سنتری میز اُتے دھریجا پانی دا گلاس اگانہہ ودھاؤندا اے
 انسپکٹر پانی پی کے)

انسپکٹر - ہن دسو کیہ معاملہ اے ؟
 سنتری - حضور اک بندہ —————

انسپکٹر - تیلھاں والی ڈبی تے پھڑ —————
 (سنتری بوجھے وچوں تیللاں والی ڈبی کدھ کے انسپکٹر واسگرت
 ڈھکاؤندا اے - انسپکٹر دھوں اڈاؤندا ہویا)

انسپکٹر - ہاں ہن گل کرو بئی کیہ ماملہ اے ؟
 سنتری - سر اک بندہ —————

انسپکٹر - اج کوٹھی وچ کھانا اے میں اوتھے وی جانا اے -

- سنتری - یس سر —————
- انسپکٹر - اچھا کیہ ماہلہ اے ؟
- سنتری - اک بندہ فٹ پاتھ اُتے مر گیا اے سر —————
- انسپکٹر - توں تے ماہلے نوں ایویں لٹا کر می آونا ایں دیارام -
- سنتری - سرکار قتل ہو گیا —————
- انسپکٹر - قاتل کتھے نیں ؟
- سنتری - ساہمنے کھلوتے نیں -
- انسپکٹر - تے شہادتی ؟
- سنتری - ساہمنے بیٹھے نیں -
- انسپکٹر - گل ہوئی کہ ————— دفعہ —————
- سنتری - ۳۰۲ سرکار —————
- برجپال - سرکار ایہہ سبھ گور اے ————— ایہہ بندہ —————
- انسپکٹر - توں کون ایں ————— بولیا کیوں ایں ؟
- سنتری - مجرم اے سرکار —————
- انسپکٹر - ہتھکڑی مار ایہنوں —————
- احمد - ایہہ کیہ تماشا پیا ہوندا اے —————
- انسپکٹر - تسیں کون او ؟ -
- احمد - پریس رپورٹر ————— ایہہ بندہ خبرے نرا بے سرت ای
- اے - سرت میڈیکل ایڈ مل جاوے تے —————
- انسپکٹر - میں رپورٹ وچ ایہنوں مویا ہویا کھ دتا اے -
- (بھگت آوندا اے)

بھگت - وڈا احسان کیتا جے — ایہ تے چاھیاں ورھیاں

توں مویا پیا اے —

انسپکٹر - ایہ کون اے ؟

سنتری - ایہ کلا اے جی -

انسپکٹر - پھیر ٹھیک اے — اگے ٹرو — لو تھ اُتے

چٹی چادر پاوے دیا رام —

برجپال - نہیں - نہیں - ایہ مویا نہیں -

انسپکٹر - اوہ مرچکیا اے - مریا شوکر دتا گیا اے —

توں چادر پا اُتے دیا رام -

(دیا رام چادر پاون جاندا اے)

احمد - ایہ تئیں ایناں کر رہے او — میں ویکھ لوں گا تہانوں -

انسپکٹر - کاہدے وچ اخبار وچ، اک بدلی - اک — پُن چھان

کیٹی — اک بیان، میں جھاگیا ہویا اے ایہ سبھ کجھ —

(دیا رام چادر پاوتدا اے - تھلے پیا بندہ کتہنی لیندا اے)

برجپال - وکھو — وکھو — اُٹھدا پیا جے —

(برجپال اگانہہ ودھ کے چادر لاہ دیتدا اے)

انسپکٹر - دیا رام چادر پا دے -

(دیا رام چادر پاون لئی پھیر ودھدا اے - برجپال تے رگھوناتھ

اوسنوں پھڑ دے نیں - تھلے پیا بندہ ہولی ہولی اُٹھدا اے

بزار دیاں واجاں ترکھیاں ہونڈیاں نیں بیگم راؤ ڈر کے چیک

مار دی اے -)

بھگت - اٹھ ہو میرا بلیا — مشیناں ای مشیناں نیں —
 زور لاؤ — شادا شے — بے بے بے —
 انسپکٹر - (ڈردیاں) ایہہ کیہ پیا ہوندا اے -
 بھگت - یا - یا - یا -

(ٹی راؤ تے بیگم راؤ انسپکٹر دے چھے مکک جانڈے نیں
 احمد اٹھدے بندے دیاں تصویراں چھکدا اے - فلیش کئی
 وار چھکدا اے -)

برجپال - ڈردے کاہنوں او سکھنے ہتھ بندے توں — ہیں ؟
 بھگت - یا — یا — یا — ہیں آکھدا ہاں — جدوں تیکر
 مشیناں — موت — بندہ — یا — یا —
 جاگے گا — کھلو وے گا —

(انسپکٹر - ٹی راؤ - بیگم راؤ تے سنتری بھوہ دے پینترے
 وچ فریز ہو جانڈے نیں — بھگت اچی اچی ہندا رہندا
 اے — ترکھا سنگیت وجدا اے — بندہ اپنے پیراں
 اتے کھلو جاندا اے)

جن ٹائیہ منیج و جنم اوے ٹائکال ویاں جھاکیاں

زیرِ نگرانی

دراک چھوہر ہتھ وچ کتاب کاپیاں پھڑپیاں ہوئیاں، چونترے
اُتے آوندا اے۔ لگدا اے جیویں کالجوں ہو مُڑیا اے۔
آونڈیاں ای کتاب کاپیاں کُرسی اُتے بیٹھے اپنے پیو اگے
بھواں ماردا اے)

پُتر: ابا جی تھیں ایویں بے فائدہ ای مینوں روز ویہاڑے کالج گھل
دیندے او۔

پیو: کیوں پُتر پڑھ لکھ کے تے وڈے آدمی نہیں بنوگے تھیں؟
پُتر: ابا جی تھانوں اُتاکے گل دا وی پتہ نہیں اوہ ویلا لڈ گیا جدوں
پڑھ لکھ کے لوکیں وڈے آدمی بندے ہونڈے سن۔

پیو: پھیر؟۔ اج کل لوکیں وڈے آدمی کیوں بندے نہیں؟۔
پُتر: آپنے آپ ای بندے نہیں۔

پیو: آپنے آپ بندے نہیں!۔ اوہ کیوں پُتر؟۔
پُتر: آپنی سرکار نے اک نواں ڈھنگ بنا کڈھیا اے۔
پیو: اوہ کیہڑا ڈھنگ اے پُتر؟۔

پُتر: چنگا۔ دسو پھیر ابا جی۔ کر خانے دار دا پُتر کر خانے دار نہیں بنا؟

پیو: بنا اے۔

پُتر: وپاری دا پُتر وپاری بنا اے۔ فلمی ستارے دا پُتر فلمی ستارہ،

رکشے والے دا چھوہر رکشے والا بنا اے، منشی دا چھوہر منشی

بنا اے.....

کیوں ابا جی؟

پیو: آہو پُتر ٹھیک ای آکھدے پئے او۔

پُتر: ہن ایسے نوں قانونی روپ دے دتا گیا اے۔

وپاری دا پُتر وپاری، ستارے دا پُتر ستارہ، وزیر دا پُتر وزیر،

وزیر اعظم دا پُتر وزیر اعظم، کمشنر دا پُتر کمشنر، وکیل دا پُتر وکیل، جج

دا پُتر جج (ہس کے) تے ابا جی تئیں اکھاں دے ڈاکٹر او

پیو: (راضی ہو کے) میرا پُتر اکھاں دا ڈاکٹر — (کجھ سوچ

کے) پر پُتر پڑھائی؟

پُتر: (ڈاکٹر) انیہر گردی۔

پیو: پر پُتر علم؟

پُتر: (زور نال سکھوی واج وچ) انیہر گردی۔

پیو: پُتر ڈگری، ڈپلومہ۔

پُتر: وزیر دے پُتر نوں وزیر بنن لئی ڈگری دی لوڑ پیندی اے۔

پیو: نہیں پُتر۔

پُتر: سیٹھ دے پُتر نوں سیٹھ بنن لئی ڈگری لینی چاہیدی اے؟

پیو: نہیں پُتر۔

پُتر: مزدور دے پُتر نوں مزدور بنن لئی بی۔ اے پاس کرن دی لوڑ

اے ؟

پیو: نہیں بیٹے۔

پُتر (ہس کے) تے پھیر اکھاں دے ڈاکٹر دے پُتر نوں اکھاں دا

ڈاکٹر بنن لئی ڈگری دی لوڑ، کاہدے توں ؟۔

(دونوں اک دوجے نوں گلوکڑی پاوندے نیں)

پُتر: ابا جی بھلک توں میرا کالج جانا بند۔ میں اکھ دا اپریشن کراں گا۔

پیو: (ڈر کے) اکھ دا اپریشن کریں گا ؟ اوئے توں تے اجے ہار سیکنڈری

وی پاس نہیں کیتا

پُتر: (وگڑ کے) ابا جی وڈے وزیر دا اٹھویں فیل منڈا تعلیم وزیر

بنیا ہویا اے تے تعلیم وزارت پیا چلاوئدا اے

پُدی وزارت اتے راج پیا کردا اے۔ بسھ اوہدا حکم

منڈے نیں۔ تے میں اکھ دا اپریشن کیوں نہیں کر سکدا ؟۔

پیو: پر پُتر بنا ڈگری دے، بنا سرت مت دے تیرے توں

اپریشن کیہڑا کروائے گا ؟

پُتر: اوہو ای لوک جیہڑے وزیراں دے پُتراں نوں وزیر من لیندے

نیں۔ سیٹھ دے پُتراں نوں سیٹھ من لیندے نیں

پورا دیس ابا جی

پیو: پورا دیس تیتھوں اکھ دا اپریشن کروائے گا ؟

پُتر: (ات بھروا سے نال) آہو پورا دیس۔

پیو: (وچار کے) پر بیٹا جے تہاں کسے دی اکھ دا بھٹھہ بھٹھا

داتا تے پھیر کیہ بنے گا ؟۔

پتر: (لاغرضی نال) کیہ بنے گا ؟۔

پیو: اوہدے لگدے لیندے آجان گے۔ تہانوں مارن کٹن گے۔

پتر: (ہس کے) پھیر کیہ ہويا — پُپس دے آئی جی دا چھوہر

جیہڑا میرا جماعتی سی ایس۔ پی ہو گیا اے — اوہنوں

سد لواں گا — ساریاں نوں ٹھیک کر دیواں گا۔

پیو: تے جے روگی دے انگ ساکاں تیرے اُتے مقدمہ کر دتا ؟

پتر: (ہس دیاں) پھیر وی کیہ ہويا — ہائی کورٹ دے جج

دا مُنڈا جیہڑا میرے نال پڑھدا سی اوہ سیشن جج ہو گیا

اے — مقدمہ وی تے اوہدی عدالتے ای پیش

ہو دے گا نا۔

پیو: جے کیس اگے ودھیاتے ؟

پتر: (ترکھا ہو کے) چونہہ پاسیوں مینوں سپورٹ ای سپورٹ

ہو دے گی۔ میرے وانگولں بسھ آگواں دے مُنڈے آگو

ای ہو گئے نیں — بسھ وزیریاں دے مُنڈے وزیر

ہو گئے نیں — ججاں، وکیلاں، ڈاکٹراں دے مُنڈے

جج، وکیل، ڈاکٹر ہو گئے نیں — ابا جی مینوں روکو

نہ — میں دیس دی اکھ دا اپریشن کراں گا —

ضرور بر ضرور کراں گا — بسھ دیس سیوا کر دے پٹے

نیں — مینوں وی تے دیس دی سیوا کرن دا موقیا بھے؟

بھانویں دیس دی اکھ ای کیوں نہ چو جاوے ابا جی —

پر میں اپریشن پک نال کراں گا۔ کیوں جو دیس نے ای مینوں
 ایہہ موقیا دتا اے۔۔۔۔ میں دیس ویری نہیں ہاں ابا جی۔
 مینوں روکو نہ۔۔۔۔ مینوں روکو نہ۔۔۔۔

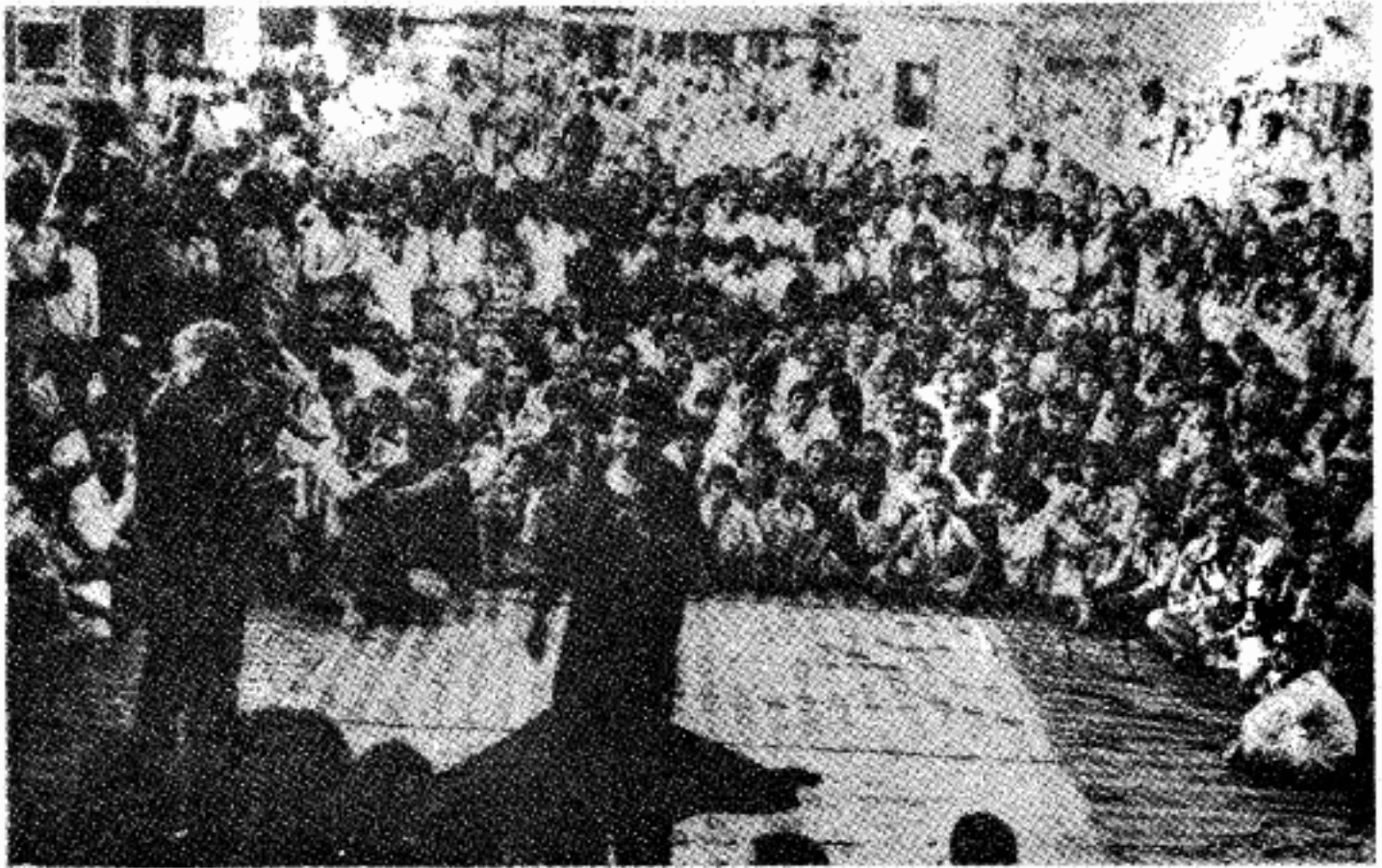
صفر ہاشمی تے مالا

کریاں آتے کھبیوں بے
 پی ایم ایس گریوال (دھنویا)، سہیل ہاشمی (وڈا بھرا)، پیارا سنگھ صحرائی، قمر آزاد (مال)،
 شہلا (بھین)، صفر ہاشمی
 بیٹھال کوثر (سہیل دے گھروں)، مالا، شبنم (بھین)

صفدر ہاشمی دی گھر والی ملا صاحب آبادی دی او سے تھلویں 'ادھ واٹے رہ گئے تاند
 "ہلہ بول" نوں پوریاں کردی ہوئی، جتھے صفدر دی شہیدی ہوئی۔

جنم نے پچھلے دساں ورھیاں وچ ڈھائی کروڑ توں ودھ لوکل اگے چار ہزار واری تانک
 کھیدے نیں۔

۱۰ روپے